

נובמבר 2009

תל-אביב, כסלו תש"ע

שנתון של "המרכז המזריצ'אי" בישראל
 יערלעכע אויסגאבא פון "מעזריטשער צענטער" אין ישראל
gafnia@zahav.net.il www.mezritch.org.il
 המערכת, רעדאקציע: תל-אביב, עורכים: יו"ר אברהם גפני, שרית פרידמן-ברזניאק

ביולעטין
 נר. 49

למזריצ'אים בארץ ובעולם!

כן, אנחנו יכולים! כן, עשינו זאת!

למרות הכול ועל אף פי כן.

היום בריןק (בשבילינו השם 'רינק' ישאר לתמיד) עומד פסל לתפארת מזריץ' ומזריצ'אים באשר הם.

אנו מאמינים שהפסל יעמוד שם לדורי דורות ולא יאפשר לשכוח 500 שנים של חיי אבותינו במקום ואת האסון הגדול שפקד אותנו שם.

אנו משוכנעים שהדורות הקודמים לא רק שהיו מסכימים עם ההחלטה להקים את הפסל אלא גם היו גאים שהצלחנו להציבו בריןק שהיה לב ליבה של מזריץ' היהודית.

האירוע שהתרחש במזריץ' ב-17 מאי, 2009 הוא אירוע ייחודי וחד פעמי בכלל ובפרט בהתייחס לחמש מאות השנים של חיי היהודים בעיר. למרות שהיוונו שנים רבות את רוב אוכלוסיית העיר, מעולם לא יכולנו לחלום על הופעה עם דגל ישראל ונגינת התקווה בנוכחותם ובברכתם של אנשי השלטון המקומי והאזורי והבישוף בכיכר העיר.

כל זה לא היה מתקיים ללא עזרה ותמיכה של השלטון המקומי והאזורי, ובראשם ראש העיר מר ארתור גזיב, החברים האישים שלנו בעיר שבמשך למעלה משנתיים דחפו ועשו רבות לגיוס אהדת תושבי העיר ולהגשמת החלום.

וועד העמותה

To Mezritchers in Israel and Around the World

Yes we can ! Yes we did it !

Despite everything and above all, today in Rynek (for us the name "Rynek" will last forever) stands a sculpture that glorifies Mezritch and Mezritchers whoever and wherever they are. We believe that the sculpture will stand there for generations and will not allow 500 years of our ancestor's lives in this place nor the great catastrophe that afflicted us there to be forgotten.

We are convinced that the previous generations would not only agree with the decision to erect the sculpture but would be proud that we succeeded in placing it in "Rynek" which was at the heart of the Jewish Mezritch.

The event that took place in Mezritch on May 17, 2009 is unique and occurred once in our lifetime, especially in relation to the five hundred years of Jewish life in the town. Despite the fact that for years we were the majority of the population, we could never dream of a performance decorated with the Israeli flag and the playing of Hatikvah within the town square in the presence and with the blessing of local and regional government officials and the Bishop.

All this would not have taken place without the help and support of the local and regional government and with special reference to the mayor, our personal friends in town who for more than two years pushed forward and accomplished so much toward realizing the dream and gaining the sympathy of passing citizens.

The Mezritch Memorial Society Steering Committee

Do wszystkich Międzyrzeczan w Izraelu i na całym świecie!

Jednak mogliśmy! Jednak dokonaliśmy!

Dzisiaj na Rynku (dla nas nazwa "Rynek" pozostała do dzisiaj) stoi rzeźba upamiętniająca Międzyrzec i Międzyrzeczan na całym świecie. Wierzimy, że rzeźba będzie stała tu na wieki i nie pozwoli zapomnieć tych 500 lat, w których nasi przodkowie żyli w tym miejscu, ani Zagłady która była ich losem. Jesteśmy pewni, że poprzednie pokolenia nietylko zgodziłyby się na wzniesienie pomnika, ale byłyby również dumne, że udało nam się wzniesić go na Rynku, który był sercem żydowskiego Międzyrzeca. Uroczystość 17-go maja 2009 roku była zdarzeniem wyjątkowym, biorąc pod uwagę 500 lat życia żydowskiego w Międzyrzecu. Byliśmy przez wiele lat większością w tym mieście, ale nigdy nie mogliśmy nawet marzyć, że sztandar Izraela wzniesie się tutaj na Rynku i zabrzmie "Hatikwa", hymn Izraela, przy obecności i błogosławieństwie przedstawicieli władzy miejscowej, rejonowej i biskupa. Pomoc i starania władzy miejscowej i rejonowej, a na ich czele p. Artur Grzyb; wsparcie naszych przyjaciół miejscowych, sympatia prostego człowieka na ulicy - wszystko to w przeciągu dwóch lat przyczyniło się do zrealizowania naszego marzenia.

Organizacja Międzyrzeczan.

שלום לכם מזריציאים!

ההתרגשות הגדולה מהביקור במזריץ' טרם נמוגה אצלי, כך אצל האחרים שלקחו חלק באותו ביקור בלתי נשכח, וכך בקרב תושבי העיר, הפולנים.

עדיין לא עבר די זמן על-מנת שנוכל להבין מה עשה לנו, לדור הבנים ולמקומיים הביקור הזה.

עד התקופה שבה נוצר הקשר שלי עם הפולנים, לפני יותר משלוש שנים, הנושא היהודי לא עמד כלל על סדר היום שלהם. הייתה שממה מוחלטת. רוב האוכלוסייה לא ידעה דבר על היישוב היהודי הגדול

שהיה במזריץ'. הפולנים שנולדו בתחילת המאה ה-20, הלכו לעולמם בלא לספר על כך לדור הבא, והתקופה הקומוניסטית השתיקה באופן מוחלט את הנושא היהודי, כך שלדור הפוסט-קומוניסטי אין - ולא היה מושג מי גר וחי בעבר בערים.

אירוע כמו זה שנטלנו בו חלק והיינו עדים לו - הקמת אנדרטה לזכר היהודים הנספים והניצולים - לא יכול היה להתרחש כשפולין הייתה תחת כיבוש, או כשהייתה מדינה עצמאית בשנות העשרים והשלושים של המאה הקודמת. אף-על-פי שהיהודים זכו להיות שנים רבות הרוב המוחלט בעיר, והיו אחראים לשגשוג הכלכלי הן של העיר והן של יישובי הסביבה - תמיד נחשבנו אנחנו, היהודים, לזרים. היינו ה"אנדרדוג".

מזה שנים שאני עוקב אחר המתפרסם במזריץ'. אנחנו, היהודים כלל לא הוזכרנו. כאילו לא היינו קיימים שם מעולם. החידוש התרחש השנה: פתאום הופיעו פרסומים שונים הקשורים ליישוב היהודי בעיר, התפרסמו מחקרים ויצאו לאור ספרים בנושא. לאחרונה החלה

אף התארגנות של צעירים המבקשים להקים מוזיאון היסטורי בעיר, והם רוצים את עזרתנו. בשלוש השנים האחרונות קיבלתי אלפי מיילים מהחברים הפולנים שלי, שתמכו תמיכה בלתי מתפשרת בהקמת הפסל. הם שיתפו אותי בדיסקרטיות במידע שנועד רק לי, בכל שהתרחש מאחורי הקלעים, במוסדות העיר ובמוסדות אחרים הרלבנטיים לאישור הקמתו של הפסל והצבתו. מידע זה סייע לנו בקידום הרעיון ובהפיכתו לממשי וחשוב לי שתדעו כולכם, שללא עזרתם, וללא עזרתו של ראש העיר, כמובן, הפסל לא היה קם. הפסל עומד במקום שהיה אז, כמו גם היום, במקום המרכזי ביותר בעיר.

ועד עמותת התאחדות עולי מזריץ' בישראל

אברהם גפני - יו"ר • טובה רשטיק - גזברית
שרית פרידמן-ברזניאק - מזכירת הוועד
גד פינקלשטיין • ד"ר נפתלי ברזניאק
יהודה שטרנפלד • גילה שחר • עודד בר • ברני מזריץ'

עמותת התאחדות עולי מזריץ' בישראל
מאמנת שנה טובה לכל המזריציאים

מכאן עברו אבותינו בבוקר ובערב בדרכם לתפילה בבית הכנסת ובשטיבלך, ומכאן עברו בדרך לעבודה ומהעבודה. מכאן גם עברו הסוחרים והקונים שהגיעו לחנויות ב"ראד" ומסביב לכיכר. כיכר זו הייתה מרכז החיים היהודיים בעיר במשך דורי דורות. לכאן הגיעו ראשוני המתישבים היהודיים בשנת 1512, ומכאן נשלחו אל מותם.

אני רוצה לספר לכם כמה דברים על העיר, ובמיוחד על האנשים הנפלאים שחיו בה. לא פְּכָדִי נודעה מזריץ' ברחבי פולין כ"אמריקה הקטנה". לא הכסף היה כאן העיקר, שכן גם עוני רב היה בה. היו אלה האנשים המיוחדים שחיו בה והקימו חברה ועיר לתפארת והם שהיו אחראים לפריחתה ולשגשוגה. הרי ראיתם בביקורכם את העיר - אין בה ייחוד. גם אז לא היו בה דברים מיוחדים. יותר מכך: אז היו באזור שמולביזנה בתי עץ ישנים ללא טיפת ירק, צפופים ומיושבים בצפיפות על-ידי אנשים קשי-יום שעבדו 10-12 שעות ביממה על-מנת לפרנס את משפחותיהם מרובות הילדים. ואף-על-פי-כן, מהמשפחות המתקשות האלה יצאו עורכי דין, רופאים, ומה שהיום מכונה - יזמים.

כן, מזריץ' הייתה עיר של יזמים!

הם הביאו לעיר את תעשיית הזיפים, את הבורסקאות וחידושים טכנולוגיים רבים מהתערוכות העולמיות. הייתה בעיר תערוכת של אנשים מזרמים שונים, ממפלגות שונות, אנשים שונים זה מזה בהשקפת העולם, ולעתים אף עוינים זה לזה. כל המורכבות הזו היפרתה והשביחה, כנראה, את רמת הכלל. אחד מסימני ההיכר הבולטים של העיר היה מוסד העזרה לזולת. כל יהודי שנקלע לעיר, קיבל תמיד מקום לינה ואוכל, לעתים אף לתקופה ממושכת.

לא בהרבה מקומות בפולין היו, באותה עיר, בית יתומים יהודי, בית זקנים יהודי, בית חולים יהודי, גימנסיה יהודית, בית-ספר "תרבות", ומוסדות רבים אחרים. הקהילה במזריץ' דאגה ל-600 מחוסרי העבודה

היהודיים, על-אף אמצעיה המוגבלים. הקשר בין ילדים להוריהם היה בל-יינתק.

רוב המהגרים שעזבו את העיר לטובת ארצות רחוקות, היו חוזרים מדי קיץ לביקור, ואם שפר גורלם - היו תורמים מכספם למוסדות היהודיים בעיר. כך הוקמו מוסדות כגון מכבי האש, תזמורת כלי הנשיפה, בית החולים ועוד.

אינני יודע אם מי מכם שמע על אדם בשם סאיעטע. האיש היה עגלון ועני מרוד. בשלב מסוים בחייו נסע לאמריקה ותוך זמן קצר עשה שם הון. בביקורו הראשון במזריץ' אסף את בעלי הכרכרות היהודיים, חבריו לשעבר, ומימן לכולם את החלפת גלגלי הברזל בכרכרות, בגלגלי גומי, שהיו מאד יקרים. מדי קיץ היה סאיעטע חוזר ולא התעייף מלתת לעניי העיר ולתרום למוסדותיה.

זו דוגמה קטנה של איש אחד ומיוחד, אך כמותו היו עוד רבים.

הנתינה נמשכה גם בזמן הכיבוש הנאצי, בתנאים כמעט בלתי אפשריים. בשנת 1940, הגיעה למזריץ' קבוצה גדולה של שבויי מלחמה יהודיים ששוחררו מהשבי הגרמני, ולא היה באפשרותם לחזור לבתיהם שמעבר לנהר בוג. אף שהמצב הכלכלי היה אז בכי רע, קיבלו אותם המשפחות היהודיות המקומיות והם נשארו איתן עד הסוף המר. גם בתקופה של האקציות והגירושים, לא ביישו המיזריצ'אים את שמם. היו התארגנויות וחיפושי נשק, היו בריחות והברחות ליערות, ואנו יודעים לפחות על שתי קבוצות של פרטיזנים מזריצ'אים ביערות, שלצערנו לא נותר מהן שריד.

היו גם יהודים ששיתפו פעולה עם הנאצים, אך מספרם בטל בששים. באחד מהם, שמעון גולדמן, ירו היהודים בגטו, בסוף מאי 1943.

אנחנו, הדור שיצא מהגלות ומהתופת, מבקשים מכם - הדור הבא - להמשיך לשמור על גחלת ההנצחה של אבותינו, של אותם אנשים נפלאים שחיו במזריץ' עד לפני 70 שנה. תודה רבה.

נאום ראש העיר מזריץ' Artur Grzyb

אורחים נכבדים...
תושבי מידוויץ פודלאסקי

בשם כולנו, אורחי מידוויץ פודלאסקי, אני מבקש לברך בכל לבי את האורחים שהגיעו היום לטקס. גילוי פסל "תפילה" יוצר הזדמנות מצוינת להיזכר ברב-תרבותיות של עירנו. פולין, מאז ימי הביניים, היתה ארץ פתוחה לזרים, ובמיוחד לאלה, שאבדה להם מולדתם שלהם. הדו-קיום בין היהודים לפולנים במשך מאות שנים היווה מאורע בקנה מידה עולמי. אלה שבאו, הרגישו כאן בטוחים והקימו על אדמת פולין את ביתם.

הקשר הזה היה סמל לסימביוזה עתיקה יומין, שחיברה את שני העמים, גם אם לא בצורה מושלמת. כבוד הדדי, סולידריות בעת מצוקה, סובלנות ללשון, למנהגים, לדת, לתרבות - ציינו את ההדדיות ביחסים. החברה ראתה ביהודים - פולנים על פי בחירתם. היהודים קיימו את זהותם כאזרחים של פולין, בעלי לאומיות יהודית. החיים זרמו בעוז אלה לצד אלה; הם הגדירו את חיי היום יום והצביעו על כיוון הדו-קיום. הפסל "תפילה" שמגלים אותו היום, הוא סמל ומזכרת לאותם הימים.

אני מברך אתכם פעם נוספת, אורחינו, שהגעתם למידוויץ פודלאסקי, ומאחל לכם רשמים טובים משהותכם בעיר ובסביבה.

Szanowni Goście.....

Mieszkańcy Międzyrzecza Podlaskiego

W imieniu nas wszystkich, obywateli Międzyrzecza Podlaskiego, pragnę serdecznie powitać Gości przybyłych na dzisiejszą uroczystość.

Odsłonięcie rzeźby „Modlitwa” stwarza znakomitą sposobność wspomnienia wielokulturowości naszego miasta.

Polska od czasów Średniowiecza była krajem otwartym dla cudzoziemców, zwłaszcza tych, którzy utracili własną ojczyznę.

Koegzystencja Żydów i Polaków była przez stulecia ewenementem na skalę światową.

Przybysze czuli się tu bezpiecznie, tworzyli na polskich ziemiach swój dom.

Owa więź była znakiem odwiecznej symbiozy, która, choć w sposób niedoskonały, to jednak mocno cementowała oba narody.

W relację był wpisany szczególny szacunek, solidarność w niedostatku, tolerancja dla odmienności obyczajów, religii, kultury.

Spółczesność widziała w Żydach Polaków z wyboru.

Przybysze utrzymywali swoją tożsamość jako polscy obywatele narodowości żydowskiej.

Nurty życia płynęły wartko obok siebie; to one określały codzienność, wyznaczały kierunek koegzystencji.

Odsłaniana dzisiaj rzeźba „Modlitwa” stanowi symbol upamiętniający tamte dni.

Jeszcze raz witam Państwa – Gości przybyłych do Międzyrzecza Podlaskiego i życzę dobrych wrażeń z pobytu na terenie międzyrzeczczyny.

נאום יו"ר העמותה מר אברהם גפני

את הפסל הזה אנו מקימים לזכרם של יהודי העיר מזריץ' שנספו במקום, בגיאיות ההריגה ובמחנות המוות השונים. אבל הפסל הוא לא רק זכרון עבור היהודים. הוא גם עבורכם, הפולנים, תושבי העיר, אשר רבים מאבותיכם נרצחו על ידי הגרמנים ב-16 בנובמבר 1918, בזמן הכיבוש הגרמני במלחמת העולם השנייה וביום חיסולו של הגטו ב-17 ביולי 1943.

בזה אנו מוסיפים לכם, תושבי העיר, את היצירה הנפלאה של הפסלת יעל ארצי ומבקשים מכם, לשמור עליה לדורות הבאים. מרגע זה הפסל הוא רכושכם.

בהזדמנות זו אני רוצה להודות לראש העיר

מר ARTUR GRZYB,

ליו"ר מועצת העיר מר PUSZKARSKI PAWEŁ,

לארכיטקטית גב' JELENIEWICZ CZECHANOWSKA WANDA

ולבונה הבסיס מר MATEJEK RYSZARD.

ולבסוף, תודה מיוחדת ועמוקה לקבוצת אנשים, בני המקום, אשר חיזקו את ידינו ועודדו אותנו להמשיך במפעל הזה על-אף הקשיים הרבים:

מר WALDEMAR KIRYŁUK

מר SZEPANIUK KSZYSTOF

מר LUKOMSKI BERNARD

מר MILCZANOWSKI JACEK

גב' ALICJA KOSCIAN ולעוד רבים אחרים.

תודה.

כבוד ראש העיר מזריץ' פודלסקי מר ARTUR GRZYB,
הוד קדושתך הכומר בישוף ZBIGNIEW KIERNIKOWSKI,
כבוד השגריר של ישראל בפולין מר צבי רב-נר
כבוד מנהלי המחוז מר MIROSLAW KORBUT
ומר STANISLAW ROMANOWSKI
כבוד יו"ר מועצת העיר מר PAWEŁ PUSZKARSKI
אורחים ותושבי העיר

בחרדת קודש אני עומד פה לפניכם ומדבר לא בשמי ולא בשם הניצולים אלא בשםם של 16,000 תושביה היהודים של מזריץ' שחיו פה ונרצחו בידי הכובש הגרמני.

במשך שנות דור הפולנים והיהודים נלחמו ועברו ביחד, שכם אל שכם את הכיבושים הרבים של העיר, את החולי, הרעב והשרפות הרבות שפקדו אותה.

בשנות השלושים מזריץ' הייתה עיר משגששת, עם תעשייה מפוארת, מפעלי תרבות רבים ובית חולים יהודי - והכול לרווחת כל התושבים, היהודים והפולנים כאחד.

באותו זמן לא כל היהודים דיברו פולנית אבל הרבה פולנים דיברו אידיש.

כל זה הושמד ונמחק בידי הנאצים במשך 5 שנות הכיבוש הגרמני ואחר כך בידי המשטר הקומוניסטי מבלי להשאיר סימן כלשהו מהחיים היהודיים התוססים שהיו פה במשך דורות.

במקום בו אנו עומדים התרחש הפשע הגדול ביותר בהיסטוריה האנושית. עדיין אי אפשר להבין איך רוע כה מחושב, איך אכזריות כה חסרת טעם הייתה אפשרית? כאן נרצחו אלפי גברים, נשים וטף. מכאן יצאו כל שבע האקציות בדרכם האחרונה לתחנת הרכבת כשבדרך הם מותירים שובל של זקנים, ילדים, תינוקות ומפגרים מתים שנרצחו בעת הליכתם.

באקציה השנייה שהתקיימה ב-6 באוקטובר 1942 גם אני ישבתי כאן כשסביבי השתולל רצח של יקירי והכיכר נצבעה באדום מדם יהודי.

לא כל הקורבנות היו יהודים. גם פולנים רבים שילמו בחייהם בזמן הכיבוש הגרמני אבל כל היהודים היו קורבנות.

במשך שנים, יהודים רבים מכל העולם ביקרו בעיר וחিপשו זכר לחיים היהודיים במזריץ' אולם פרט לבית הקברות ההרוס לא מצאו דבר.

נאום הוד קדושתו הכומר בישוף Zbigniew Kiernikowski

תהילים, פרק קל"א, המבטא בצורה מעמיקה מאד את מצבו של האדם בפני האל (נאמר בעברית):
אדוני
לא גבה ליבי
ולא רָמוּ עֵינַי
ולא הילכתי בגדולות ובנפלאות ממני;
אם לא שיוויתי ודוממתי נפשי
כְּגִמּוּל עֲלֵי אִימוֹ
כְּגִמּוּל עֲלֵי נַפְשִׁי;
יְחַל יִשְׂרָאֵל אֵל אֲדוֹנִי
מַעַתָּה וְעַד עוֹלָם.
אם תוכן הפרק הזה של ספר תהילים יהיה בנפשנו, ולא נחפש את מה שהוא רק נשגב, ונצליח לשאת את עינינו אל אדון עולם שהשפיל את עצמו אל האדם, נצליח לחיות במלואם את השלום, הסולידריות וההדדיות.
ברוך אדוני אלוהינו לעולם. תודה.

רבותי, אורחים נכבדים ותושבי העיר הזאת.
כל בן אדם זקוק לשותפות, לחוויית אחדות, לסולידריות, להבנה והדדיות. מאמצי אדם אינם תמיד מספיקים, כי כוחותיו כמו גם רגשותיו לעיתים מאכזבים. לפעמים עומד אדם מול אדם אחר בחוסר אונים, ומה שיכול להציל את האדם, כדי שיחווה את האנושיות שלו במלואה, היא פנייתו אל האל האחד והיחיד. אין רגע בחייו של אדם, אשר בו הוא חוֹנֶה שותפות עם אדם אחר, כמו ברגע של תפילה גלוית לב, אמיתית, עמוקה.
אני אסיר תודה על-כך, שהרעיון להנצחת את נוכחותם ואת הרגעים הקשים כל-כך של היהודים-פולנים, כאן במקום הזה, במזריץ', על ידי הפסל "תפילה" - יוצא אל הפועל. הלוואי וההכרה בצורך לתפילה בדור הזה ובדורות הבאים, תעזור לכונן בצורה נכונה יותר את כל היחסים שבין בני האדם, כדי שכל איש יוכל לחוות את אנושיותו בצורה עמוקה יותר. ברשותכם, אפנה בקונטקסט הזה לספר

Przemówienie Ks Biskupa W Międzyrzecu

Szanowni Państwo, przybyli goście i mieszkańcy tutejszego miasta.

Człowiek potrzebuje wspólnoty i przeżywania jedności, solidarności, zrozumienia i wzajemności. Ludzkie wysiłki nie zawsze są wystarczające. Ludzkie siły bowiem zwodzą, ludzkie uczucia czasem zwodzą i człowiek staje czasem w bezradności wobec drugiego człowieka. Tym, co może człowieka ratować, by mógł przeżywać w pełni swoje człowieczeństwo, jest jego odniesienie się do Jednego, Jedyne Boga. I zapewne w żadnym innym momencie czy aspekcie życia człowiek bardziej nie przeżywa wspólnoty z drugim człowiekiem, jak w szczerzej, prawdziwej, głębokiej modlitwie. Wyrażam wdzięczność za to że powstała taka idea by upamiętnić obecność i także trudne chwile tych, jak burmistrz miasta nazwał, Żydów-Polaków z wyboru, tutaj w tym miejscu, w Międzyrzecu, tą rzeźbą-pomnikiem „Modlitwa”. Niech właśnie świadomość potrzeby modlitwy wśród dzisiejszego pokolenia i następnych pokoleń, pomaga właściwiej ustawiać wszystkie relacje międzyludzkie, by każdy mógł przeżywać głębiej swoje człowieczeństwo.

Niech mi będzie wolno w tym kontekście odnieść się

do modlitwy Psalmu 131, w którym bardzo głęboko jest wyrażona sytuacja człowieka przed Bogiem.

[w języku hebrajskim]

Po polsku:

Panie moje serce się nie pyszni

i oczy moje nie są wyniosłe.

Nie gonię za tym, co wielkie

albo co przerasta moje siły.

Przeciwnie: wprowadziłem ład

i spokój do mojej duszy.

Jak niemowlę u swej matki,

jak niemowlę - tak we mnie jest moja dusza.

Izraelu, złóż w Panu nadzieję

odtąd i aż na wieki!

Jeśli będziemy w sobie mieć treści tego Psalmu i nie będziemy szukać za tym co jest tylko wyniosłe, lecz potrafimy wznosić nasze oczy do Tego, który jest Panem wszystkiego, a się uniżył do człowieka, to potrafimy żyć w pełni pokoju, solidarności i wzajemności.

Baruch Adonai Eloheinu i olam

Dziękuję Toda!

נאום ציר הסיים הפולני - אדם אברמוביץ'

מזריץ' 17 למאי 2009

ווארשה. בווארשה ניצב משנת 1988 הפסל המרשים שהגו וביצעו האדריכלית גב' חנה שמאלנברג והפסל ולדיסלאב קלאמרוס, המתאר קרון משא פתוח. כאן יוצב לאות האירועים הטראגיים ההם, הפסל "תפילה" מעשה ידיה של הפסלת יעל ארצי.

טוב שאירגון 'יוצאי מזריץ' בישראל יצא ביוזמה זו וראש העיר ומועצת העיר מזריץ' קיבלו את המתנה ברצון. עובדה זו נרשמת כעדות ליחסים הטובים, אשר פעם חיברו בין שתי האוכלוסיות: הפולנית והיהודית. אותה מערכת יחסים, ואותה גבורה יוצאת הדופן של פולנים רבים, הביאו בעת

הוד קדושתו הבישוף, כמרים חשובים, רבנים מכובדים, אדוני השגריר, אדוני חבר הפרלמנט, אדוני ראש העיר, אורחים יקרים מאיגוד 'יוצאי מזריץ' בישראל, אורחים נכבדים.

אנו משתתפים היום בחגיגה מיוחדת וחשובה של הסרת הלוט מעל הפסל "תפילה", מעשה ידי הפסלת יעל ארצי. אות הזיכרון הוצב בשוק, במקום בו לפני מלחמת העולם השנייה. האוכלוסיות היהודית והפולנית היו נפגשות יום-

ימי הרוע הגרמני וביזוי חיי אדם ליד שהושטה לשכניהם היהודים.

פעולה כזאת דרשה בפולין הכבושה אומץ רב, העזה ונכונות להקרבת החיים "עבור הידידים". אזכיר רק, שבעד עזרה ליהודים בארצות אירופה המערבית, אנשים הסתכנו בעונש כספי או במאסר. בפולין, על מעשה זה, הטילו הגרמנים עונש מוות על המסייע ועל כל משפחתו. דוגמה להתנהגות החייתית של הגרמנים, שלא היססו לבצע את איומיהם הלכה למעשה - היא משפחת אולמה. לפני שישים וחמש שנה, במארקובו, אחד מבין אלפי הכפרים הכבושים, היה מקרה

יום, למטרת מסחר או בלכתם לכנסיה או לבית הכנסת. אולם המקום הזה היה לא רק מקום של שמחת חיים. זה גם המקום שסומן בסימני סבל ומוות. מהמקום הזה, הגרמנים, חדורים בתורתם הנאצית הלא-אנושית, שצבאם התנפל על פולין ללא כל סיבה, גירשו למחנות המוות טרבלינקה ומאידנק אורחים פולניים ממוצא יהודי: גברים, נשים וילדים, לא רק ממזריץ' אלא גם יהודים שגורשו ממלאבה, סובלקי, ביאלה פודלאסקה, רדזין, קונסטנצין, יאנוב פודלסקי, מעיירות ומכפרים אחרים באזור. השוק של מזריץ' היה עבורם, מה שהיה האומשלגפלאץ ליהודי גטו

שזעזע לא רק את כל הכפר אלא גם את כל האזור. בעוון הסתרת יהודים, נורתה למוות המשפחה הפולנית של יוזף וויקטוריה אולמה. כך, איבדו את חייהם: יוזף אולמה, אשתו וויקטוריה וילדיהם: סטאשה, בשה, וולאדזיו, פראנוש, אנטוש, מרישה וילד ברחם אימו. בנוסף, הסתרת שמונה יהודים ממשפחות שאל וגולדמן, הביאה את הו'נדרמריה הגרמנית להרוג במארקובה ב-24.3.1944 שבעה עשר אנשים, מהם שמונה ילדים, רק מפני שהעזו להגיש להם את העזרה האסורה.

למרות העונשים החמורים כל כך שאיימו על הפולנים שרצו להגיש עזרה ליהודים, רבים מאנשי עמנו הוכיחו את אהבת הזולת והאל. המספר הגדול ביותר של חסידי אומות העולם שהוכרו על ידי 'יד ושם' - הם של פולנים. המפורסמת ביותר ביניהם היא אירנה סנדלר, שנפטרה לא מזמן, אשר הצילה בזמן הכיבוש כ-2500 ילדים יהודיים. בין החסידים נמצאים גם המשפחות של מיקולאי איווניק ויוזף מירוניק תושבי כפרים מאזור יאנוב פודלסקי. ביאנוב היה גטו ובמאלשביץ הסמוכה - מחנה עבודה. באזור היו הרבה יהודים אשר הצליחו לברוח ממקומות אלה. בסתיו 1942 הבורחים פרלה גולדשאפט, מנדל ריבקובסקי ונח רודזינק פנו בבקשת עזרה למיקולאי איבאניק. זמן קצר אחר כך פנו בבקשת עזרה שמונה בורחים נוספים: דוד פינקלשטיין, פרץ רדלוויץ, ישראל קאופמן, שלמה גולדשאפט, אחיו מוטל, וולף אנגלנדר והאחים פינקוס ושלמה אייזנברג. מיקולאי לא היה מסוגל להחביא מספר כה גדול של אנשים והצליח לעזור אישית רק לשלושה מביניהם. את החמישה הנותרים הוא היפנה למשפחת יוזף מירוניק. משפחת מירוניק החביאה את היהודים במישקה וסיפקה להם מזון וצרכים הכרחיים אחרים. בנוסף, מיקולאי איווניק ויוזף בן ה-19 השתדלו להגיש עזרה לכל היהודים שהסתתרו בסביבה. הם בנו מחבואים ביער ובמבני המשק. האם והאחים של יוזף סיפקו אוכל ובשעת הצורך תרופות. יוזף שמר שהבורחים לא יתגלו על ידי כלבי הו'נדרמריה הגרמנית. אחותו הצעירה וורוניקה פיזרה זבל על רצפת הגורן אשר תחתיה היו מוסתרים היהודים, כדי לבלבל את הכלבים.

ניצולת השואה רנה גלסנר ממשפחת לושיצה, המתגוררת כעת בארה"ב, מזכירה את הזמנים ההם כך: "אני תמיד זוכרת את העיניים המבוהלות של סבי שגורש לטרבלניקה. הגורל חס עלי. הרבה פעמים עזרו לי פולנים. כאשר ברחתי יחד עם אחי מגטו קונסטנצין, איכר אחד נשא על גבו את הנער, שהיה אז בן 7. רציתי להביע תודה לפולנים הטובים אשר סיכנו את חייהם".

היום אנו נפגשים כדי להעלות במשותף את זכרם של קרבנות הפשע הנורא נגד האנושות שבוצע על ידי הגרמנים נגד אנשים חפים מפשע, אזרחים פולניים ממוצא יהודי, ממזריץ'.

האפיפיור יוהן פאולוס ה-2, שגם פסלו מוצב בכיכר זו, כתב בכתב הרועים לרגל 50 שנה לפרוץ מלחמת העולם השנייה, ב-27 לאוגוסט 1989: "מבין כל הדברים שנעשו נגד בני אדם, אחד במיוחד נשאר לתמיד חרפה לאנושות: הברבריות המתוכננת אשר קורבנה היה העם היהודי. אידיאולוגיה מטורפת עשתה ממנו נושא ל"פתרון סופי", בהסירה מהיהודים את כל זכויותיהם ובהטילה עליהם רדיפות נוראות. מיליוני יהודים, בתחילה מעונים בתחבולות שונות ובאפליה, מצאו אחר כך את מותם במחנות ההשמדה. יהודי פולין - יותר מכל האחרים - עברו את מסע התופת הזה. הדמיון האנושי לא יוכל להקיף את כל החייתיות והאימה של מה שהתקיים בגטו ורשה הנצור ובמחנות - אושוויץ, מאיידנק וטרבלינקה. אני רוצה לחזור במקום זה בכל התוקף, שאיבה או שנאה ליהדות היא בניגוד גמור לחזון הנוצרי של כבוד האדם..."

הוד קדושתו האפיפיור בנדיקטוס ה-16, אמר לא מזמן במוסד 'יד ושם' בעת מסעו לישראל: "לצערנו האנטישמיות עדיין מרימה את ראשה המאוס בחלקים שונים של העולם. את זה בכלל אין לקבל (...). סבל קרבנות השואה לעולם לא יוכחש, לא יוקטן ולא יישכח (...). הכנסייה הקתולית משתתפת בצער קרבנות השואה. שמוותיהם לא יישכחו לעולם. כאשר אנו עומדים כאן בדומייה, בלבנו אנו שומעים את צעקותיהם. זו צעקה נגד כל פעולת אי-צדק ואלימות. אני מודה לאלוהים שאני יכול היום לעמוד כאן בדומייה. בדומיית זיכרון, בדומיית תפילה ודומיית תקווה." "ישמרו כל אנשי הרצון הטוב, שנעקור מלב האדם כל שהיה ביכולתו להוביל לטרגדיה דומה" - קרא האפיפיור.

גם אנחנו כאן הננו אסירי תודה לאלוהים עבור זה שיחד עם האב הקדוש יכולים לשאת תפילה חרישית לזכר קרבנות השואה. אנו יכולים לחזור אחריו: "ששמותיהם לא יישכחו לעד" ולהשיב לקריאתו - שכל האנשים בעלי רצון טוב ידאגו לעקור מלב האדם כל מה שעלול להוביל לטרגדיה דומה.

הלוואי שהפסל של יעל ארצי יהיה לכולנו סימן של זיכרון, קריאה לתמורה רוחנית ולמעשים המובילים לאחדות, כדי שהטרגדיה של השואה לא תוכל להישנות.

אסיים במילים של השיר המאחל לכולם
"הבאנו שלום, שלום, שלום עליכם".

ADAM ABRAMOWICZ

Poseł na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej

Poseł na Sejm
Rzeczypospolitej Polskiej

Adam Abramowicz

Międzyrzec Podlaski, dn. 17 maja 2009 roku

*Jego Ekscelencjo Księżę Biskupie,
Księża Proboszczowie,
Szanowni Panowie Rabini,
Panie Ambasadorze,
Panie Pośle,
Panie Burmistrzu,
Drodzy Goście ze Związku
Międzyrzeczan z Podlasia w Izraelu,
Szanowni Państwo*

Uczestniczymy dzisiaj w bardzo szczególnej i ważnej uroczystości odsłonięcia rzeźby „Modlitwa” wykonanej przez Panią Yael Artsi. Ten znak pamięci stanął na rynku, w miejscu gdzie przed II Wojną Światową międzyrzecka społeczność żydowska i polska codziennie spotykała się, czy to w relacjach handlowych czy podążając do Kościoła lub Synagogi.

Ale to miejsce to nie tylko miejsce radości życia. To także miejsce naznaczone cierpieniem i śmiercią. Właśnie z tego placu Niemcy, po zbrojnej, niczym nie uzasadnionej napaści na Polskę, opętani niehumanitarną nazistowską ideologią, wywozili do obozów śmierci w Treblince i na Majdanku obywateli polskich żydowskiego pochodzenia: mężczyzn, kobiety i dzieci, nie tylko Międzyrzeczan ale także Żydów wysiedlonych z Mławy, Suwałk, Białej Podlaskiej, Radzyna Podlaskiego, Konstantynowa, Janowa Podlaskiego oraz innych podlaskich wsi i miasteczek. Międzyrzecki rynek był dla nich tym, czym był Umslagplatz dla Żydów z warszawskiego Getta. Tam od 1988 roku stoi przejmujący pomnik zaprojektowany i wykonany przez architekt Hannę Szmaleńską i rzeźbiarza Władysława Kłamerusa, przedstawiający otwarty wagon towarowy. Tu znakiem i pamiątką tamtych tragicznych wydarzeń będzie rzeźba „Modlitwa” wykonana przez Panią Yael Artsi.

Dobrze się stało, że Związek Międzyrzeczan z Podlasia w Izraelu wyszedł z tą inicjatywą a Burmistrz i Rada Miasta, reprezentujący społeczność Międzyrzecza, dar w postaci rzeźby życzliwie przyjęli. Ten fakt pięknie wpisuje się w dobre strony relacji, jakie kiedyś łączyły obydwie społeczności: polską i żydowską. Dobrych relacji, które podczas niemieckiej nocy zła

i pogardy dla ludzkiego życia, potwierdzały się poprzez niezwykle bohaterstwo wielu Polaków niosących pomoc swoim żydowskim sąsiadom.

Taka postawa wymagała w okupowanej Polsce wręcz heroicznej odwagi i gotowości do oddania życia „za przyjaciół swoich”. Przypomnę tylko, że za pomoc Żydom w państwach Europy Zachodniej groziła kara od grzywny do kary więzienia. W Polsce, Niemcy za ten sam czyn stosowali karę śmierci dla pomagającego oraz całej jego rodziny. Przykładem bestialstwa i zezwierzęcenia ówczesnych Niemców, nie wahających się wprowadzania swoich gróźb w czyn, jest rodzina Ulmów. Sześćdziesiąt pięć lat temu w Markowej, jednej z tysięcy okupowanych wsi, doszło do zdarzenia, które wstrząsnęło nie tylko jej mieszkańcami, ale i całym regionem. Za przechowywanie Żydów została rozstrzelana polska rodzina Józefa i Wiktorii Ulmów. Ratując życie innych, złożyli w ofierze własne: Józef Ulma, jego żona, Wiktoria oraz ich dzieci: Stasia, Basia, Władzio, Franuś, Antoś, Marysia, oraz dziecko jeszcze nienarodzone w łonie matki. Ukrywając ośmiu Żydów z rodzin Szallów i Goldmanów, zginęli wraz z nimi w Markowej 24 III 1944 r. z rąk niemieckiej żandarmerii. Siedemnaścioro ludzi, w tym ośmiu dzieci, zginęło tylko za to, że byli Żydami lub Polakami, którzy odważyli się udzielić im zakazanej pomocy.

Pomimo tak bezwzględnych represji grożących Polakom za pomaganie Żydom, wielu naszych rodaków dawało świadectwo miłości Boga i bliźniego. Najwięcej tytułów Sprawiedliwego wśród Narodów Świata Instytut Yad Vashem przyznał właśnie Polakom. Najbardziej znaną Sprawiedliwą jest, niedawno zmarła, Irena Sendlerowa, która uratowała w czasie okupacji ok. 2500 żydowskich dzieci. Wśród Sprawiedliwych są także rodziny Mikołaja Iwaniuka i Józefa Mironiuka, mieszkańców podlaskich wsi z okolic Janowa Podlaskiego. W Janowie znajdowało się getto a w niedalekich Malaszewiczach obóz pracy. W okolicy zatem przebywało wielu Żydów, którym udało się uciec z tych miejsc. Jesienią 1942 roku uciekinierzy Perla Goldszajt, Mendel Rybkowski i Noach Rodzynek zwrócili się o pomoc do Mikołaja Iwaniuka. Wkrótce po nich do Mikołaja przyszło prosić o schronienie kolejnych ośmiu żydowskich uchodźców – David Finkelsztajn, Peretz Radlewicz, Israel Kaufman, Shlomo Goldszajt, jego brat Motel, Wolf Englender oraz bracia Pinkus i Shlomo Ajzenberg. Mikołaj nie był w stanie ukryć takiej ilości osób, zdołał pomóc osobiście jedynie trojgu spośród nich, a pozostałą piątkę skierował do rodziny Józefa Mironiuka. Mironiukowie ukryli Żydów w swoim gospodarstwie dostarczając im pożywienia i innych niezbędnych rzeczy. Co więcej, Mikołaj Iwaniuk i dziewiętnastoletni już wówczas Józef starali się udzielać pomocy wszystkim ukrywającym się w okolicy Żydom. Wybudowali kryjówki w lesie oraz w pomieszczeniach gospodarczych. Matka i rodzeństwo Józefa dostarczało jedzenia i w razie potrzeby lekarstwa. Józef pilnował także, by uciekinierzy nie zostali zauważeni lub wytropieni przez psy żandarmerii niemieckiej. Jego młodsza siostra Weronika dla zmylenia psów rozrzucała gnój na podłogę stodoły, pod którą ukrywali się Żydzi.

Ocalona z Zagłady Rene Glassner z domu Losice, mieszkająca obecnie w USA tak wspomina tamte czasy: „Ciagle pamiętam przerażone oczy mojego dziadka, który był wywożony do Treblinki. Los mnie oszczędził. Wiele razy pomagali mi Polacy. Gdy z bratem uciekałam z getta w Konstantynowie, 7-letniego wówczas chłopca niósł na plecach jakiś rolnik. Chciałam złożyć hołd sprawiedliwym Polakom, którzy ryzykowali życie”

Dziś spotykamy się po to, by wspólnie uczcić pamięć ofiar straszliwej zbrodni przeciwko ludzkości której dokonali Niemcy na niewinnych ludziach, obywatelach polskich żydowskiego pochodzenia z Międzyrzecza Podlaskiego.

Papież Jan Paweł II, którego pomnik także stoi na tym placu, w Liście Apostolskim z okazji 50-tej rocznicy wybuchu II wojny światowej, 27 sierpnia 1989r. napisał: „Pośród wszystkich działań wymierzonych przeciwko człowiekowi, jedno zwiastuje na zawsze pozostania hańbą dla

ludzkości: planowe barbarzyństwo, którego ofiarą padł naród żydowski. Oblakana ideologia uczyniła zeń przedmiot "ostatecznego rozwiązania", pozbawiając Żydów wszelkich praw i poddając ich nieopisanym prześladowaniom. Miliony Żydów, najpierw nękanych różnego rodzaju szykanami i dyskryminacją, znalazło potem śmierć w obozach zagłady. Żydzi polscy - bardziej aniżeli inni - przeszli tę kalwarię. Przekracza możliwości ludzkiej wyobraźni ogarnięcie całej potworności tego, co działo się w oblężonym getcie warszawskim i w obozach - Oświęcimiu, Majdanku i Treblince. Pragnę w tym miejscu z całą stanowczością powtórzyć, że wrogość lub nienawiść do judaizmu pozostaje w całkowitej sprzeczności z chrześcijańską wizją godności człowieka. „

Jego Świątobliwość Ojciec Święty Benedykt XVI, podczas swojej niedawnej podróży do Izraela powiedział w Instytucie Yad Vashem : „Niestety antysemityzm wciąż podnosi swą obrzydliwą głowę w wielu częściach świata. To jest całkowicie nie do przyjęcia. (...) Niech cierpienia ofiar Holokaustu nigdy nie będą negowane, pomniejszane i zapomniane (...). Kościół katolicki głęboko współczuje ofiarom Holokaustu. Niech ich imiona nigdy nie zostaną zapomniane. Gdy stoimy tu dziś w ciszy, słyszymy ich krzyk w naszych sercach. To krzyk przeciwko każdemu aktowi niesprawiedliwości i przemocy. Jestem wdzięczny Bogu, że mogę tu dziś stać w ciszy. Ciszy pamięci, ciszy modlitwy i ciszy nadziei.” „Niech wszyscy ludzie dobrej woli czuwają nad tym, by wykorzeniać z serca człowieka wszystko, co zdolne byłoby doprowadzić do podobnej tragedii” – wezwał Papież.

My tutaj, dzisiaj, także jesteśmy wdzięczni Bogu za to, że zjednoczeni z Ojcem Świętym możemy trwać w cichej modlitwie nad pamięcią ofiar Holokaustu. Możemy powtórzyć dziś za nim: „niech ich imiona nigdy nie zostaną zapomniane” oraz odpowiedzieć na Jego apel: - Niech wszyscy ludzie dobrej woli czuwają nad tym, by wykorzeniać z serca człowieka wszystko, co zdolne byłoby doprowadzić do podobnej tragedii.

Niech rzeźba Yael Artsi stanie się dla nas wszystkich szczególnym znakiem pamięci, wezwaniem do własnej przemiany duchowej oraz do działań służących pojednaniu aby nigdy tragedia Szoah nie mogła się powtórzyć.

Zakończę słowami pieśni życząc wszystkim:

A pokój niech będzie z nami.

Hevenu Szalom, Szalom, Szalom Alehem

ואיתן דנגוט
בנק של יוסף ויפה
ברכות חמות
ורגל קבלת האינוי לתפקיד
מתאם הפעולות בשטחים והצלתך לזרדת אלוף,
בהצלחה בתפקידך האצניין והמאתגר

נאום שגריר ישראל בפולין צבי רב-נר

אחר הפקודות, אלא הפליאו וגילו דבקות רצחנית.

אותם הורים לילדים לא חסו על ילדים וטף, וירו בחדווה בכל מי שרק היה ניתן, רדפו והרגו גם אם לא היה צורך.

מעשים כאלה נעשו על ידם במקומות רבים באזור הזה, כמו שחבריהם עשו זאת בכל רחבי פולין.

אתם צאצאי הניצולים המעטים באתם היום לכאן גם לכבד את זכרון הנרצחים וגם להציב להם יד זכרון, ואני רוצה כאן לשבח את ראשי העיר וכל מי שסייע בידכם להגשים את הפרויקט החשוב הזה.

האנדרטה שאנו נגלה כאן היום, הובאה מישראל, אותה מדינה שלא היתה קיימת

כאשר כל המעשים הנוראים האלה קרו כאן.

קשה לומר מה היה קורה אילו היתה קיימת אז מדינה יהודית, אולם ברור לי כי אם אכן היתה מדינת ישראל כפי שהיא היום, מדינה חזקה ומפותחת, זה לא היה יכול לקרות למרות הכל. בוודאי לא כך.

גם פולין היום היא מדינה אחרת, דמוקרטית, מודרנית, חברה באיחוד האירופי ובנאט"ו, ויש לנו ולפולין יחסים טובים מאוד בכל התחומים, בתחום המדיני, בתחום הכלכלי, בתחום התרבות ובתחום התיירות. כשם שאנו, אתם, בניהם של ניצולי השואה, בנינו את ארצנו, כך הפולנים בונים את ארצם לאחר שנות דיקטטורה ארוכות.

אחת המשימות החשובות ביותר שלנו כאן היא הענקת אות חסידי אומות העולם של מוסד 'יד ושם' לפולנים שהצילו יהודים.

לעולם לא נשכח את אותם אלפי פולנים אמיצים שלמרות גזר דין המוות שהיה צפוי להם מידי הגרמנים, סיכנו את עצמם והצילו יהודים.

כמובן שלמרבה הצער לא כולם נהגו כך, והיו גם רבים שלא סייעו ואף הלשינו ומסרו יהודים לגרמנים.

לכן היום אנו מכבדים כאן גם את זכרם של הקרבנות, וגם זוכרים את אלה שהצילו את שכניהם. זהו המסר לאנושות ואסור לשכוח אותו.

במזריץ' אירע אחד ממעשי הטבח הנוראים בשואה. בעיר הזאת שברובה היתה יהודית לפני המלחמה (מתוך 18 אלף תושבים, 16 אלף יהודים), נאספו והובלו אל הכיכר הזאת רוב יהודי העיר, נורו באכזריות או נשלחו להשמדה. מעטים מאוד הצליחו בדרך נס להינצל.

כמו שקרה בקהילות יהודיות אחרות באזור המזרחי הזה בפולין, לא נשאר דבר מהקהילה המפוארת שחיתה כאן. גברים, נשים וטף הושמדו בכל רחבי האזור הזה, כמו בכל רחבי פולין, ולא נותרו בו קהילות, לא נותרו בתי כנסת וכמעט לא נותר כל זכר יהודי.

באזור הזה, כמו גם כאן במזריץ', פעלו יחידות גרמניות שהיו קצת שונות מיחידות אחרות בחזית הזאת. חוקרי השואה הידועים גולדהאגן וכריסטופר בראונינג, חקרו וכתבו על יחידה 101 שפעלה בין היתר כאן במזריץ'.

אלה היו אנשי מילואים, מבוגרים יותר, בעלי משפחות, אבות לילדים, שאולי הייתה להם האפשרות לבקש מהממונים עליהם לא להשתתף במעשי הטבח, אך הם לא נרתעו ורובם לא ביקשו להשתחרר מהתפקיד.

מתוך רצון למלא את הפקודות הנוראות ביותר, ומתוך שנאה וראיית היהודים כאילו לא בני אנוש הם, עשו דווקא אותם חיילי מילואים מבוגרים ובעלי משפחות את אחד ממעשי הטבח הנוראים בשואה. הם לא רק מילאו

הפסלת יעל ארצי

מנחי הטקס:
מנכ"ל העיר מזריץ', מר מרק מלשיק
מפיק הטקס, מר אריאל יהלומי

הזמרת סלבה פשיבילסקה

דברי ד"ר נפתלי ברזניאק לאביו משה

זאת לא יכול היה למחוק את שהרגשתי כשהייתי במקום זה איתך לפני יותר מתריסר שנים. זה שלנו לנצח.

בית העלמין היה המקום הראשון אליו נסענו. רצינו לראות את תוצאות ההבטחות של קשיטון, אותו בחור שעומד בראש צעירי מכבי האש, שהבטיח לנו לפני מספר שנים שאם ניתן לו כלים מתאימים, בית העלמין יהיה נקי. כבר ממגרש החנייה שמענו את נהמת מכסחות הדשא שפעלו בעוצמה רבה. כשנכנסנו ראינו נערים ונערות פולנים מרוכזים בניקיון בית העלמין שהחל לקבל צורה אחרת מזו שאתה פגשת בעבר. משטחים שלמים כוסחו מעשבים שוטים, ונראה היה שהמקום מוכן לקבל את פני הבאים לטקס ה'זיכור' שאמור להתקיים לפני חנוכת הפסל 'תפילה', בעוד יומיים.

הפעם שהינו, אברהם, רינה ואנוכי בבית מלון מודרני שהוקם ונחנך לאחרונה. בית המלון 'הספרוס' נמצא ביציאה מהעיר לכוון לובלין, כן ברחוב לובלסקה. המודרניות הכל כך בלתי צפויה, וגם הריחוק ממרכז העיר, גרמו שוב לתחושת זרות וניכור שלא הרגשנו בביקורים הקודמים, אך ברגע שבו הגיעו למלון החברים הפולנים שעזרו לנו להגשים את המשימה - הצבת הפסל בכיכר המרכזית, התחושה נעלמה.

למחרת בבוקר, פנינו למחסן (המשמש בד"כ לאחסון

לאבא שלום,

זהו המכתב האחד עשר שאני כותב לך.

הנה, אני שוב בדרך למזריץ', לביתך, למקום שהצלחת, למרות שניפרדנו לפני כ-10 שנים, לגרום לנו להרגיש שזה גם ביתנו.

"מחר, נוסעים למזריץ'. הכול מוכן, מלבד כמה דברים שנסגור בוורשה" אמר לי אברהם בטלפון.

ההתרגשות החלה לפעום בתוכי.

הפסל 'תפילה' של יעל ארצי, הפסלת, נמצא במזריץ' מזה מספר שבועות. יעל דאגה לאריזה ולמשלוח מבעוד מועד. אריאל, המקשר בין העמותה לעירייה, דאג לכל הפרטים האחרונים הקשורים לטקס. לנו נותר רק לחתום על הסכם עם חברה המפיקה סרטים. כל העת הדדנה בראשי אמירתו של מיכה (מיכה פרידמן, גיסי): "זכור, אם האירוע לא מצולם, הוא לא התקיים". מניסיונו, הוא יודע, שלא די לשמר אירועים כאלו בזיכרון. על מנת לזכור ולהעביר לדורות הבאים חייבים להנציח, והדרך הטובה ביותר היא לעשות זאת בעזרת צוות צילום מקצועי.

הניסיון ליצור קשר עם צלמים/מפיקים בארץ נכשל, וכדי שלא נצא קרחים מכאן ומכאן החלטנו ליצור קשר עם חברה מקומית הידועה כאחת החברות הבולטות בתעשיית הסרטים בוורשה.

משה התעופה נסענו היישר למשרדי החברה. רק שם התברר לנו שמדובר ב-AKPA, חברה בעלת מוניטין. המפגש עם הצוות המקצועי של החברה היה קצר, מעניין ומבטיח. הוא הוליד הסכם יוצא דופן וכל שהובטח על ידם מומש בצורה הטובה ביותר. אבל, אבא, אני מקדים את המאוחר. לאחר מכן שמנו פעמנו למזריץ'. מאחר וכבר עברנו בדרך זו מספר פעמים, הרגשתי כאילו אני נוסע לא רק למקום מוכר וידוע, אלא הביתה.

ההפתעה הראשונה שלי הייתה המפגש עם מבנה האבן המודרני שהוקם על הריסות ביתך. מדובר בבית מגורים עם חנויות. כך סתם. כאילו לא היו דברים מעולם. ריח החדש נדף מכל עבר ועורר את תחושת הזרות, את חוסר השייכות, אך למרות

העברתו של הפסל למקומו לוותה בחששות של יעל שמא הפסל הכבד ייפול מהחבקים שקשרו אותו למנוף. ניסיתי להרגיע אותה, ללא הצלחה. רק כאשר ראתה את הפסל מונח במקומו, על פי הנחיותיה המדויקות והדקדקניות, שהתייחסו לכוון קרני השמש והאור במהלך היום, נרגעה. אנחת הרווחה, הדמעה בזוית העין, והחיוך שנסך על שפתיה הביעו הכל. קביעת השילוט במקום התארכה הרבה מעבר לצפוי, ובעיקר כשהתברר לנו ששם הפסל בפולנית נעדר. בכל מקרה נוצרה במקום המולה שהייתה לטובתנו. 'מערכת שווק עצמית ללא הוצאות' - אפשר לכוון את זה כך.

לפנות ערב בפגישה עם ראש העיר וסגנו, נסגרו כל פרטי הטקס לגילוי הפסל 'תפילה'.

למחרת, נסענו לטרבלינקה. שם ניפגשנו עם הקבוצה שהגיעה מישראל שבה היו גם אבי אורי ועידו, שרית ומיכה, וגם דניאל מאוסטרליה, בנו של חיים אחיק, אשתו ובנם (את ג'ניס, ביתו של בן דודך פרדי מניו-יורק פגשנו למחרת). נציגות מרשימה הייתה למשפחתנו - למשפחתך. את אימא לא יכולנו לקחת. העיוורון והזקנה מגבילים מאד את תנועותיה ואותה.

בכניסה לטרבלינקה פגשה הקבוצה הישראלית שלנו, בהפתעה, 15 נערים פולנים חברי מכבי האש בראשותו של קשישטוף כשהם מניפים את דגלי ישראל ופולין. המפגש תוכנן דווקא כאן, בטרבלינקה, במקום שבו מרבית מתושבי העיר נרצחו.

הביקור והטקס בטרבלינקה היו מאוד מרגשים והיוו הכנה מצוינת לטקס חנוכת הפסל 'תפילה' שנערך יומיים אחר-כך.

אבא, אני אסיים את דברי. על הטקס עצמו לא אכתוב מכיוון שהוא מסופר על-ידי אחרים. רק אציין שחסרת לי מאוד כאשר ההמנון הלאומי שלנו, התקווה, פרץ, לדעתי בפעם הראשונה, בגלוי, בקול, כמעט בצעקה, מגרונותיהם של הניצולים ובני המשפחות שהיו במקום, מגרונותיהם של אלו שהושמדו בכיכר ובמחנות ההשמדה.

ועוד דבר, ובוודאי תעלה חיוך קל על שפתיך, ועיניך יתמלאו באור - התזמורת שלוותה את השירה, הייתה זו של מכבי האש המקומית...

בנך האוהב
נפתלי

ארונות קבורה...) בו אופסן הפסל בארגו כדי להעבירו לכיכר. המרחק בין המחסן לכיכר הוא כ-300 מטר. המשטרה המקומית הורתה לנו להעביר את הפסל על משאית ולא עם מזלגה כפי שסיכמנו. למרות שהסכמנו להנחיה המפורשת, נהג המזלגה התחכם, המתין מספר דקות להעלמות מכונית המשטרה ובזריזות, במקום להעמיס את הפסל על המשאית, הוביל את הארגו לכיכר במזלגתו, כשאני רץ ומנציח את האירוע ההזוי במצלמת הווידאו שלי. מספר דקות לאחר הנחת הארגו בכיכר, הגיעו נציגי החוק והתרעמו על כך שהפסל מוצב במקום יומיים לפני חנוכתו. הם ידעו שאם כך יהיה, הם יאלצו להציב עליו שמירה, לפחות עד הטקס. אברהם שיכנע אותם והם התרצו.

יעל והצלמים הגיעו לקראת צהריים ובעזרת מספר אורחים מקומיים שהתגודדו במקום החלה בפרוק הארגו. לפתע התגלה הפסל 'תפילה', במלוא הדרו, שלם, ללא פגם.

הגירוש מגיטו מזריץ'

המחבר: אליהו מגיד
המתרגם: בנימין טנא

אין מעזריץ' איז א יאָמער, אן איכה, אן אימה, אן קלאַג.
געקומען זיינען אוקראינער אין שטאָס גאנץ פאר טאָג.
די מענטשן – זיי לויפן. באהאלטן זיך אויס.
די אוקראינער – זיי שלאָגן: אין מארק גייט ארויס!

מען לויפט און מען כאפט פון הינטן א קלאפ.
עס האָבן דארט דייטשן א קרייזאווקע דערטאפט.
מען ווארפט דארט גראנאטן, דאָס הערט מען דאָך שוין.
אָנשטאָט גיין אויסן מארק טוט מען אין בלוט דאָרט
אויסגיין.

עס לויפט אויך א מוטער מיט א קינד אויסן קארק.
די פאָליציאנטן זיי שלאָגן: „לויפט גיכער אין מארק!“
די מוטער – זי לויפט דאן צעשלעגן, געשווינדט.
זי קומט אויסן מארק און זי האָט נישט איר קינד.

עס ליגן די טויטע אין מארק און אין גאס.
דאָס בלוט טוט זיך גיסן און די ערד איז שוין נאָס.
געשטאָפּט דערביי, און עס כאפט אָן א שרעק.
זיי שרייען צו: די פאָליציאנטן: „פירט די טויטע אַוועק!“

די יידן זיי זיצן אין צרות און אין פיין.
מען שרייט: „יידן, אופשטיין, אין די רייען שטעלט
זיך איין!“

די יידן שטעלן זיך אלע אין שרעק.
מען פירט זיי האלב טויטע צו די באנען אוועק.

מען האט שוין די יידן צו די באנען געבראכט,
זיי זיינען צעמארדעט און זיינען פארשמאכט.
זיי זיינען אין אומעס און זיינען אין פיין.
מען ווארפט זיי צו צוויי. הונדערט אין די וואגאנעס
אריין.

די באן טוט א פיף און פליט ווייטער אוועק.
די יידן זיי בלייבן דאָרט שטיין ווי געפלעסט.

בִּמְזִרִיץ יִלְלָה וְאִיכָּה, אִימָה וּמִסְפַּד אֲדִיר.
עִם שְׁחָר מְקַדֵּם הַגִּיעוּ הָאוֹקְרַאִינִים לְעִיר.
בְּנֵי אָדָם – הֵם רָצִים וּמְחֻבָּא פֶּלֶא אִישׁ תָּר,
וְהָאוֹקְרַאִינִים חוֹבְטִים: „צֹאוּ לְפָנַי“.

רָצִים וְחוֹטְפִים תְּכַטֶּה מֵאַחֵר,
גַּלּוּ בְּרָמָנִים שֵׁם מְקוֹם-שֶׁל-מִסְתוֹר,
וְרָקוּ רִמּוֹנִים וְהִרְעִימוּ קוֹלָם,
לְפָנַי אֵין הוֹרָכִים עוֹד – גּוֹסְסִים שֵׁם בָּדָם.

גַּם אִמָּה תָרוּץ, צֵל עָרְפָּה תִּינּוֹקָה
„לְפָנַי“ זֶה קְנוּפִית הַשּׁוֹטְרִים בָּה מָכָה.
הָאֵם – תְּבוּלָה חוֹפֶזֶת מֵהָר,
בָּהָה לְפָנַי, תִּינּוֹקָה לָה חֶסֶד.

מְטָלִים הַמֵּתִים בְּכָפֶר וּבְרֻחוֹב,
קוֹלָם הָדָם, הַמְרָקֶע צֵד רֻטֵּב.
בְּסִמּוֹף הַגִּסְטֶאפּוֹ, חֵיל יֵאָחֵז אֲבָרִים,
מְצוּחִים לַשּׁוֹטְרִים הֵם: „סִקְקוּ הַפְּגָרִים!“

הַיְּהוּדִים – הֵם יוֹשְׁבִים תוֹף מְכֹאֹב וְצָרָה.
קוֹל צוֹ: „קוּמוּ חֵישׁ, הַסְפִּדְרוּ בְּשׁוֹרְהוּ!“
הַיְּהוּדִים מִתְּצַבִּים אֶז מְבוֹהָלִים,
מֵתִים-לְמַחְצָה לְקִרְוֹנוֹת מוֹכָלִים.

הוֹבָאוּ הַיְּהוּדִים בְּכָר קְרוֹב לְקִרְוֹנוֹת,
מִגְעִים הֵם, עָלְפֵי יְגוֹנוֹת,
מְדַבְּרִים, בְּאוֹיְבִים צֵד-בְּלִי-דִי,
כִּי קִרְוֹן הַשִּׁלְכוּ בּוֹ מֵאֵתִים אֲזִי.

הִרְכַּב צֶפֶר, בְּמִרְחָק נֶעְלָם,
הַיְּהוּדִים הַמוֹמִים שֵׁם קוֹפְאִים צֵל עֲמָדָם.

„איני מֵפֹאֵץ מְרֹב חֹבֵדָה אַל
איני יכוֹל לְמֹסֵר אֶל בַּמֶּלֶךְ שֶׁל
כֹּהֵל אֶלֶף מִיּוֹם. יִהְיֶה לִּי אֶלֶף
שָׁנִים לֹא לְבִי שָׁנִים... פֶּרוֹשׁ
הַדָּבָר שֶׁלְחָצֵם אֵין בִּידֵי אֶסְפֵּר אֶךְ
מֵה קֶרֶה וּמֵה קוֹרֶה אֶחָדִישׁ מִיּוֹנִי
יִפְאֵדִים נִרְדָּפִים בְּאִירֹפֶה שֶׁל
פִּיטֶר. אִישׁ לֹא יִסְפֵּר אֶל הַסִּיפּוֹר
אֶלֶף - סִיפּוֹר שֶׁל חֵמֶשׁ מִיּוֹנִי
טֶרֶלֶדִיג אִישִׁילֵג, שֶׁכֹּה אֶחָד מִפֶּן
דִּי בֵּה אֶלֶף כִּיךְ שֶׁלֹּם.“

אקציה שיטית. ריכוז היהודים בכיכר

עיתונאי ליכטהיים שהתבקש על ידי נשיא "המגבית המאוחדת לארץ-ישראל" ביולי 1942 לסקור את "מצבם של יהודי אירופה"

הפתחים הסומים והחום שם חונק,
עוקרים עלונות והחוצה זנק!

נופלים הנהודים מחלון שהבזע,
לא אחד שם מסל וראשו מבקע.
שותקים אוקראינים, יתלישו מבט,
יורים ביהודי הקורס לו מזד.

הרכבת מטוס על פני גיא ועל הר,
והנה כבר טרבלניקה. המטע נצצר.
קורעים הדלחות, מסדרים הקהל,
וכל יהודי למרחץ חיש יובל.

לביית-המרחץ הוכנסו כבר הכל.
יזעק ילד: "אמא!" – שני יבך בקול.
נפתחו הבדלים, צנורות של הצו,
עד אפר שרף הקהל שהוכנס.

במזריץ' אם יושבה מהרהרת תמיד,
יושבה, יום נליל בבכיה היא תריד:
"ילדי אי-הגם, בפלי אי נעצם?
נאסרו, הטענו בקרונות הם בלע."

על גדולי-הקברים יבך עולם הנבט,
ואתם משפטכם פתרו לברד. –
אין עוד אמהות, ואין רצ, אין אה.
לנו עוד סרם השמש זרח.

זי סירן זיינען בעשלאסן. די היץ איז דאָרט גרויס.
מען רייסט אויס די פענצטער און מען ווארפט זיך
ארויס.

די יידן זיי פאלן פון פענצטער אראפ.
ניט איינער פון זיי ליגט מיט א צעשפאלטענעם קאפ.
די אוקראינער זיי קוקן זיך שטום.
דערשיטן א יידן, וואָס פאלט גלייך אום.

די באן טוט פליען ארויף און אראפ.
טיאז שוין ביי טרעבילינקע, די באן שטעלט זיך אָפ.
מען עפנט די סירן. מען שטעלט דאָרט זיי איין.
מען פירט דאָ די יידן אין באדע אריין.

די יידן אין באדע שוין אריינגעפירט.
א קינד שרייט: מאמע! א צווייטער ספאזמירט.
מען ורייט אָפ די רעדער, די רערן פון גאז,
מען פארברענט די יידן אויף קוילן און אש.

אין מעזריץ' זיצט א מוטער אויף שטענדיק פארטראכט.
זי זיצט און זי וויינט דאָרט סיי טאָג און סיי נאכט:
"וואו זיינען מיינע קינדער, וואו איז דאָרט מיין מאן?
מען האָט זיי פארנומען, פארפאקט מיט דער באן."

די וועלט וועט באטראכטן דעם ברעסטן קבר מיט געוויין.
און איר זאלט עס משפטן איינער אליין. –
נישטאָ מער קיין מאמעס, קיין ברידער, קיין פריינט.
פאר אונז האָט זי זון נאך ניס אויפגעשיינט.

בתמונה נראים רוב הגברים של מזריץ' מגיל 16 עד 60 שהצטוו להתייצב לעבודה. ממקום זה הם נלקחו לעבודות ניקוז נהרות במחנות שונים בקירבת העיר. הם עבדו כשנה בתנאים מאד קשים ובמהלכה חלקם חלו מאד וחלקם מתו. בסיום התקופה הנותרים שבו לעיר.
התמונה שנתגלתה לאחרונה, צולמה ב- 17.2.1940 על-ידי צלם ששמו אינו ידוע בשטח בית הקברות היהודי הישן ברחוב בז'סקה פינת זרוויה.

כיכר העיר במהלך השנים

1915
עם המבנים של ה'ראד'

1940
לאחר הריסת
ה'ראד' ע"י
הנאצים

17 במאי, 2009
התארגנות לקראת טקס הסרת
הלוט מהפסל "תפילה"

השחרור / שרית פרידמן-ברזניאק

כשאתם לא עומדים, לא יושבים, לא שוכבים. ולא
אוחזות אמהות בידי ילדיהם המפוחדים המתרוצצים,
המרוצצים. ולא אוספים האבות את טפם הנדחפים
מידיהם. רק נשברים לרסיסים על ידי מרצחים שמכים
בכם, משפילים אתכם, עולבים בכם, מתעללים בכם,
יורים בכם. משמידים אתכם תינוקות, ילדים, אמהות,
אבות, סבים וסבתות זועקים, רועדים נגמרים. כאן.
על האדמה הזו. עליי.
ואני שתקתי.

לא ידעתי, שאתם כל כך רבים
לא ידעתי, שאתם כל כך גדולים
לא ידעתי, שאתם כל כך יפים, כל כך חסונים,
בריאיים, יצירתיים, יוזמים, נעימים, חייכנים, שמחים,
מתלהבים, מעוררים, מתקדמים, מנומסים, מכבדים,
מכובדים.
וכי איך אדע
אם שישים ושש שנים לא ראיתכם?
אם בפעם האחרונה נפגשנו כאן, בכיכר חייכם,

"פמאבק אפיניץ פוא חסר גחל... אבא אין בכך חשיבות מפני שאני מסגל אפביא אג פדוא
שלי אידי למר ואני סמוך אבטא שפוא יראא אג אור פיוא כשפשלע גפיה כשרה אכך... אפבריא
ידעל מה קרה... פם ילאא, פאם זא אאמ?
אני עונה מראש: לא אין זא פאאמ, זא חאק קטן באבד ממנה, רסיס זעיר מן פאאמ... אפילא
פסופר פאדיר בויגר לא יכא אגאר אג פאאמ כאא, אג פאאמ פאמאליג, שאין מנאס ממנה."
סטפן ארנסט, "על ארש"

נכתב במסתור 1-1943, בחלק ה"ארי" של ורשה

לנכדינו, לא לאיש. הנחנו, שאם לא נספר, כנראה זה לא היה. ואולי זה רק חלום רע. והיום, הסוד התגלה. אין יותר סיפורים. אין עוד אגדות. אין "בִּזְכָּה מְעִישָׁשׁ" (אם יורשה לי להשתמש בשפתנו, שפתכם).

היום אתם שוב בכיכר. בי. במרכז. הפסל שלכם "תפילה" ואתם. קבוצה רב-דורית זקופה, גאה, מלאת תקווה - כשתושבי העיר, רובם צעירים, מקיפים אתכם. ללא רובים וללא כידונים. ללא זדון וללא אימה, אלא עם מבט שאינו יודע לשאול, או ששואל כי אינו יודע. ואם יודע, אינו מבין. מה זה הכיבוש הזה? וביניהם ניצבים המבוגרים המעטים, המקומטים, המכחישים. הם היו כאן, הם ראו את הכל. הם השתתפו. הם שתקו. אני עדה.

לא עוד. פעם אצלי בכיכר היו חיים. אחר כך מתים שצעדו בשיירה לסוף המסלול שהחל בתחנת הרכבת. והיום חזרתם אלי מתחנת הרכבת, בשיירה, חיים. גאים.

תודה שהחזרתם לי את האמת ואת הצבע. השתחררתי.

או רציתי לחבק אתכם, לפעור את לועי כדי להסיר אתכם, להרעיד את האדמה כדי לפגוע בהם. כדי להגן עליכם.

אבל אני שתקתי. עמדתי דומם. לא הנדנו עפעף. לא אני ולא האחרים. שתקנו. אפשרנו לרוע להשתולל, לבלתי אנושי להתקיים.

כמעט שבעים שנים חלפו וחשבנו שהחיים חזרו למסלולם, כאילו דבר לא ארע. נשארתי במרכז והמשיכו להלך עליי. דומה אבל שונה. ישבו מעלי אנשים פעם רבים שהתמעטו עם השנים והעלו זיכרונות. חלקיים.

תושבים פולנים צופים בטקס

הפסלת יעל ארצי עם שרית פרידמן-ברזניאק

ללא קול. ללא אשמה. נותר בתוכם הזיכרון שלא הייתה ברירה. שמי שעשה את מה שעשה זה לא "אנחנו", שכאן היו טובים שסייעו, שהסתירו. לא הלשינו. לא הסגירו. לא הרגו לא טבח.

ואני אומרת לא! הבה נודה. היינו שותפים. כולנו. בשתיקה, בהימנעות. בבריחה. בהסגרה. בהלשנה. בעצימת העיניים. בהפניית הגב. בטשטוש. בשקר. בהכחשה. לא סיפרנו לילדינו, לא

חוויות מן המסע למזריץ'

במדור זה ריכזנו את דברי החברים על המסע לפולין. רובם נכתבו במהלך הנסיעה או מיד לאחר מכן והם מבטאים את העוצמה הרגשית שנוצרה בפגישה בין בני הדור הראשון, השני והשלישי לבין השואה במקום התרחשותה. השתדלנו להשאיר את שנכתב כלשונו ובוצעו רק תיקונים הכרחיים. סדר הכתבות אקראי.

רגעים רות פרבמן לבית ניישטיין

קיץ 1986, אחיותי ואני נוסעות לשדה התעופה לקבל את אמא השבה ממסע לפולין, מהלא ידוע. אמא יורדת בוכה. הבכי אינו נפסק שבועיים ומלווה בסיפורים אין סופיים על המסע עצמו וזיכרונות עבר משולבים בו. בכל הזדמנות חוזרת כמנטרה "בשנה הבאה אין לכן תוכניות אישיות. אתן נוסעות איתי לפולין"

קיץ 1987, אנו על אדמת פולין. בלובלין מתנתקים מהקבוצה ונוסעים לרושוש ולמזריץ'. עומדים בכיכר העיר ומחכים חסרי אונים לאמא שתירגע, שתוביל אותנו בעיר האפורה, העצובה, המעולפת מחום. הרבה זמן חולף ולאט לאט אמא מתחילה בסיפורים, מצביעה על מקומות שהיו שייכים לבני משפחה או לבני עיר בעלי שמות מוכרים. בבית העלמין הצמחים מגיעים עד לבית החזה ובקושי מזהים את הכתוב. מחפשים את הנהר, הרי כולנו מכירות את התמונות של אמא על שפת נהר הקש'נה בבגד ים. איזו אכזבה. כמו כל הסיפורים זהו רק צל של העבר. העיר המפוארת בעלת הרוח הגדולה והפעילות הרבה שעל סיפורה גדלתי, איננה... פתאום מכה בך ההכרה שזוהי תמציתה של השואה. לא רק המיליונים נרצחו. גם התרבות, הרוח והאווירה ניכחדו.

אבלים אנו עוזבים את עירנו מזריץ'.

כשאמי נפטרה ומאות פקדו את ביתנו, היה הסיור בפולין הנושא העיקרי עליו שוחחנו עם המנחמים וזמן קצר אחר כך התחלתי להוביל קבוצות לפולין. חזרתי למזריץ' עוד מספר פעמים.

בביקור עם חיים פרבמן, בעוד אנו עומדים ומצלמים את המאפיה של סבא רבא, חיים רוטנברג, עצר לידנו תושב מקומי ושאל מדוע אנו מתעניינים במקום. עניתי לו שזו היתה המאפיה של סבא רבא חיים. כששאל אם אנחנו יודעים שראשי התיבות של חיים רוטנברג, הרוטים על הארובה. השבנו שלא ידענו. גם לא ידענו שבמאפיה עדיין פועלת מכונה ענקית ללישת בצק משנת 1928 שמהנדסים מיוחדים מגרמניה באו להתקין אותה. בבית משפחת פרבמן ברחוב

נרוטוביצ'ה, נכנסנו לחצר וממרפסת הקומה הראשונה שאלה אותנו זקנה מה אנו מחפשים שם. כשהשבתי לה שכאן גרה משפחתו של חיים ביקשה שנחכה ותוך דקות ירדה אלינו ומבלי שציינו שמות שאלה "לאה פרבמן הייתה סבתא שלך?" והוסיפה "כשהייתי קטנה סבלתי מאד מכאבי אוזניים וסבתא שלך הייתה אומרת לי "ויין נישט מיין קינד, ויין נישט" (אל תבכי בתי, אל תבכי). אנו עמדנו נדהמים מהידיד המתגלגלת מפיה ומסיפור על חתונה משפחתית שמחה שהייתה באותה חצר ממש ועוד...

עזבנו את מזריץ' שטופי דמע ועצב.

בביקור אחר עם משק'ה גרינברג, ילדיה ושתי כלותיה שוב עמדנו באותם מקומות אך הסיפורים שהיו מאד דומים היו כל כך שונים. הפעם שמענו אותם מפי משקה שהייתה במקום בזמן המלחמה, באקציות, בגטו, ובמחבוא. משק'ה לא נחה לשנייה, היא רצתה להספיק לספר, לא לשכוח אף לא פינה ואף לא מקום. ואנו מקשיבים שואלים שאלות ולא מפסיקים לבכות לרגע.

תשושים ורצוצים עזבנו את העיר בתחושה שכל אחד מאיתנו השאיר במקום חלק מעצמו.

ושוב אני במזריץ' הפעם עם קבוצת חברים שלי וקבוצה של מזריצאים שהצטרפה אלינו למסע. בקבוצה הייתה יונה סטודניק עם בנה ובתה. ושוב נשמעים בכיכר תיאורי זוועה על המתרחש בה בזמן השואה. יונה מספרת ואין עין אחת שנותרת יבשה. פתאום נעצרה לידי פולניה, עומדת ומקשיבה לשפה הלא מובנת, קולטת מי אנחנו ושואלת אם אני מעוניינת בתמונה של יהודים מתקופת השואה, שבעלה צילם בזמן אמת. חיכינו וכשחזרה הביאה תמונה לא מוכרת של יהודים העומדים על ברכיהם בכיכר באחת האקציות בשנת 1943. קניתי ממנה מספר תמונות (התמונה התפרסמה באתר של מזריץ' ובחוברת הזיכרון של אותה שנה).

16.5.09 - כיכר השוק במזריץ' - הגענו בשני אוטובוסים מלווים ברכבים פרטיים להנחת האנדרטה "תפילה" - לזכר יהודי העיר. כל היום היה מזג אויר טוב עם מעט עננים

מהאנדרטה במעמד ניצולים, בני הדור השני, השלישי והרביעי. שגריר ישראל, חבר פרלמנט, הבישוף האזורי, ראש העיר ונכבדים רבים חולקים כבוד לאירוע. עומדים בכיכר תושבים מקומיים רבים שחלקם לא ראו יהודי מימיהם, ילדי ואני.

סבתא, סבא, כל קרובי הנספים, האם הייתם שם איתי בכל הרגעים האלה???

בשמים. עם כניסתנו לעיר התחיל גשם זלעפות...השמים בוכים איתנו...אבל שום דבר לא ירתיע אותנו ואנו יוצאים כל אחד לחיפוש האישי שלו לבית, לחנות, לבית הספר. חלק מוצא ואחרים חוזרים בידים ריקות...

17.5.09 בבוקר יום הטקס, כולנו, כל המזריצי'ים מ ישראל, אירופה, אמריקה ואוסטרליה עומדים בתחנת הרכבת של מזריץ'. אברהם גפני וגד פינקלשטיין מתחילים בתיאור האירועים שהתרחשו במקום. מסיירים בעיר, עורכים טקס מרגש ביותר בבית העלמין ומגיעים לכיכר העיר העטופה בדגלי פולין וישראל להסרת הלוט

תחייתה של קהילה

אברהם אטל, מושב צור משה

בשיתוף פעיל של אברהם גפני וגד פינקלשטיין אשר סיפרו את תלאות התקופה ממבט אישי, התקבלה תמונה מלאה ומצמררת על תקופת המלחמה. קבוצה קטנה וצעירה של בני הדור השני והשלישי התלוותה למסע. מארבע כנפות תבל (אוסטרליה, אמריקה, אירופה וישראל) באו ויתקבצו צאצאיהם של משפחות מזריץ' הישנה למסע שורשים רווי עצב ושמחה כאחד.

הפסל "תפילה" שיצרה הפסלת יעל ארצי הונח בכיכר העיר מזריץ'.

הפסל מסמל רצון של שלום ועתיד טוב יותר. טקס הסרת הלוט היה במעמד בכירים ורמי מעלה - ראש העיר, חברי מועצת העיר, הבישוף המחוזי, חבר פרלמנט, שגריר ישראל בפולין ועוד רבים מתושבי העיר, אברהם גפני ומשתתפי המסע למזריץ'.

בני הדור השני והשלישי חיפשו ומצאו קשרים נשכחים ולא ידועים. הגלוי החדש המריץ אותם לחדש קשרים ישנים וליצור קשרים חדשים. כך מתוך מסע שורשים מהעבר נולדה ראשיתה של קהילת מזריץ' החדשה והצעירה המתרפקת על העבר המפואר שנעלם, עם הפנים לעתיד טוב יותר ותקווה להתחדשות ולהמשכיות של רוח מזריץ' בארץ ישראל.

מזריץ' עיירה יהודית במזרח פולין.

קהילת מזריץ' עתיקת הימים איננה עוד. הקהילה אבדה בחשכת הימים של מלחמת העולם השנייה בידי הצורר הנאצי.

קהילה עשירה שכללה: בית כנסת, תלמוד תורה, בית חולים, תחנת מכבי-אש, תזמורת מכבי אש, תחנת כוח, בתי חרושת לזיפים, בית עלמין ועוד.

אברהם גפני וגד פינקלשטיין, שני השורדים של מלחמת העולם השנייה החיו את קהילת מזריץ', שניהם סיפרו את הסיפורים המרתקים, מלאי האומץ, התושייה והמאבק האין סופי של הישרדות ורצון עז לחיים.

אברהם גפני יזם את המסע המופלא למזריץ' העיר.

רותי פרבמן (המדריכה) הדגימה בהדרכתה המושלמת והמעמיקה לאורך כל ימי המסע.

רותי הפגינה ידע בלתי רגיל בהיסטוריה ובמאורעות של אותם ימים אפלים.

מסע מרתק בתיה אתל, צור משה

משפחה חדשים ולמרות זאת נקשרו קשרים חמים ואוהבים עם אנשים רבים.

מצאנו שכנים של סבא וסבתא שלי ממזריץ' כשנפגשנו ברחוב סטרומיסקה עם מיקי ודביר שהתברר שבני משפחתם היו שכנים של משפחתי, בית ליד בית.

שמענו סיפורים מרתקים ומרגשים על בני משפחותיהם של המשתתפים במסע, הראינו תמונות אחד לשני והרגשנו כאילו פגשנו בני משפחה.

אני מקווה שהיציאה למסע זה, היא רק התחלה של קשר חדש שנוצר ויימשך עוד הרבה שנים.

אני מלאת הערכה לאברהם ולגד ששיתפו אותנו לאורך כל המסע בעדויות שלהם.

אני בטוחה שהמאמץ שהם השקיעו במסע ובתכנונו היה קשה להם שבעתיים מבחינה פיזית ונפשית, אך הם עמדו בו בגבורה.

ייתר כוח לכל העושים במלאכה ולכל אלה שהוציאו את הנסיעה הזו מן הכוח אל הפועל.

הכל התחיל במעטפה שמצאתי על שולחן בבית הורי, ובה הומנה לנסיעה למזריץ'. מעולם לא השתתפתי באזכרות שנתיות של העמותה. הפעם משהו בער בתוכי. הרגשתי שקול קורא לי להשתתף במסע הזה להכרת השורשים של משפחות אימי במזריץ' - משפחות זילברפיץ ואוברשטרן. אימי דורה שרצתה מאוד להשתתף במסע, לא יכלה להצטרף מפאת בריאותה הרופפת, אך דרבנה אותי לנסוע והתרגשה מאד לקראת נסיעתי.

מאז הייתי כולי אחוזת התרגשות. שיתפתי את כל הסובבים אותי בחוויה שאני עומדת לעבור. אספתי תמונות מאמי ושוחרתי עמה על זיכרונות מעיר הולדתה, על אנשים, מקומות וחוויות הזכורות לה מהעיר. נכנסתי לאתר של מזריץ', קראתי על העמותה, על העיר מזריץ' והתחלתי במסע לקראת הנסיעה, כאילו אני נוסעת למקום שכבר הייתי בו ורוצה לחזור אליו.

רותי המדריכה המופלאה, העבירה לנו את הידע המדהים שצברה במשך שנים, בדרכים מגוונות ביותר: בשירים, בסיפורים, בסרטים, בעדויות ובטקסטים שונים. בזכות דרכה המיוחדת, באמצעות קולה החם שרעד כל כך הרבה פעמים במהלך הקראת העדויות השונות, הצליחה להעביר לנו את התחושות שחשו האנשים שעברו את התופת.

הטקסים השונים שערכנו ריגשו אותי בכל פעם מחדש.

שירת התקווה ששרנו בטקסים גרמה לי בכל פעם לבכות ולרעוד כישראלית גאה המבקרת בפולין.

הנפת הדגלים ברקע גרמה לנו להיות גאים בעצמנו ובמדינתנו.

ערכנו טקסים בטרבלינקה - ליד המצבה של העיר מזריץ' והדלקנו נרות נשמה. ערכנו טקס בבית העלמין במזריץ' שבו נכחו אורחים רבים וכמו כן נערכו טקסים מרגשים במיידנק ובבירקנאו.

בכל טקס בחרה רותי טקסטים נוגעים ללב בליווי מוסיקה מתאימה.

הקשר המיוחד שנוצר בין האנשים במהלך המסע היה מופלא.

אני ואברהם בעלי הגענו למסע ללא הכרות מוקדמת עם האנשים. לא מצאנו במסע קשרי

הריגוש במזריץ' חגית הבר - בתה של צילה שיקמן לבית וישניאה/ז'לונקה

זוהי מצבה לזכר בני משפחתנו שמקום קבורתם לא נודע. הטקס היה מאד מושקע ומרגש. ביקרנו בעיר מזריץ', היינו בבית הקברות היהודי שם גם היה לי הכבוד להדליק נר לזכר משפחתי. סיימנו פרק חשוב מבחינתי והמשכנו הלאה במסע: המראות, הסיפורים, המחשבות, כל מה שעברו היהודים האומללים הינו בלתי נתפס. את הקבוצה איתה יצאתי ליוותה והדריכה רותי פרבמן. רותי העבירה לנו את היסטוריית השואה בצורה פרטנית ומדויקת עם הרבה רגש וידע אישי רב. בכול מקום במשך הטיול קיימנו טקסי אזכרה לזכר הנרצחים שהיו מאד מרגשים ומשמעותיים מבחינתנו. אני שמחה שהיה לי הכבוד להיות חלק מקבוצה מדהימה. זו הייתה עבורי חוויה אישית מרגשת.

תודה לכל מי שטרח ועמל להוציא לפועל את המסע המרגש הזה...

ותודה לאימי צילה שלקחה אותי להיות חלק ממשפחת מזריץ'.

זאת הפעם הראשונה שלי בפולין. למרות כל הסיפורים ששמעתי מאנשים שכבר היו בה, לא האמנתי שאני אעבור חוויה כזאת. החוויה הייתה מאד קשה ומרגשת אבל בדיעבד לא הייתי מוותרת אליה. הגעתי לפולין עם אימי שביקרה בה בעבר מספר פעמים. המטרה של אימי במסע הזה הייתה "מזריץ'". יצאנו עם קבוצה מדהימה של אנשים שרובם יוצאי מזריץ'. קוונו גם למצוא דרכם מישוה שהכיר את המשפחה שלנו, אמנם לא מצאנו את משפחתנו אבל מצאנו משפחה חדשה - משפחת "מזריץ'". באופן אישי העיר מזריץ' מאוד ריגשה אותי. זאת עיר בה נולדה וגדלה סבתי. ברגע שהגענו לעיר ראיתי לנגד עיני את סבתי היקרה כילדה קטנה מטיילת ברחובותיה. בגשם זלעפות הלכתי לראות את הבית בו גדלה סבתי. רציתי לצלם, ולתעד אבל זוג פולנים יצאו צעקו עלינו וסילקו אותנו מהמקום. מה בסך הכול רציתי... תמונה למזכרת! במזריץ' השתתפנו בטקס הנחת הפסל "תפילה" שמבחינתנו

המסע לפולין אייל ורחלי

כל אחד מאיתנו הגיע אל המקום הזה כדי לראות, לשמוע להריח ולחוות את הדברים הנוראיים שכולנו ידענו ועד היום מסרבים להאמין. כולכם אולי תספרו על המסע המיוחד של בני משפחת מזריץ', על המשפחה הסבים והסבתות שנולדו כאן ועל האנשים המדהימים שאנו שמחנו שפגשנו במסע זה כמו אברהם גפני וגד פינקלשטיין שריגשו אותנו עד דמעות.

אבל אנחנו רצינו דווקא לספר על סבתא רותי שלנו. שמענו את הספורים ועל מה שהתחולל כאן. את רוב הספורים ידענו מהבית, אך את גודלה של האימא שלנו, תרתי משמע, כנראה שלא השכלנו להבין. עד כמה אין לה גבולות אך יש לה רצון עז להעביר בצורה הכי אנושית את העבר שלנו לדור הבא.

אנו מודים למשפחה החדשה שהכרנו בשבוע הזה וזו אינה סיסמא כי כל אחד מכם כאן משאיר לנו זיכרון מהמסע שלו חיכינו וציפינו כבר יותר מ-10 שנים.

ולך סבתא יקרה מפז, אנו רוצים להודות לך על כך שהבאת אותנו לא רק לשמוע ולראות אלא גם להריח את הריח של הזוועות. תפילתנו היא שתמשיכי את ללוות גם את הנכדים במסע מיוחד שכזה. אוהבים אייל ורחלי הגאים

תודה לך רותי עידו ליבנה

שלום רותי

אני עידו, הבן של אבי ואורי ליבנה לבית ברזניאק, אחיינן של שרית ונפתלי.

רציתי לומר לך כמה מילים חמות. זו הפעם השנייה שלי בפולין. בפעם הראשונה נסעתי עם המשלחת של בית הספר בכיתה י"א. כיום אני כבר 9 שנים אחרי, בן 26. קשה לי להבהיר במילים איזה הבדל היה בעוצמת הדברים בין שני המסעות וזאת מכמה טעמים. הראשון, זה היה הביקור הראשון שלי במזריץ' - ומקווה שלא האחרון ושם הרגשתי (וזה לו קלישאה) איך חבלי ההיסטוריה הפרומים נקשרים מחדש. בנוסף, הייתי במסע עם משפחתי ושמעתי, אמנם "מיד שנייה", והבנתי את עוצמת ההשפעה של הסיפור האישי של סבא וסבתא שלי, על חייו של אבי. צר לי שלא זכיתי להגיע לשם עם סבי זכרוננו לברכה. ולבסוף, חלק משמעותי מעוצמת המסע נזקפת לאווירה החמה בקבוצה, וההדרכה חוצבת הלהבות שלך. צר לי שלא יכולנו להמשיך איתכם גם אחרי מאידאנק - אך גם מסע חטוף זה השאיר בי חותם עמוק ומשמעותי. שוב תודה ואני מאחל לך שתמשיכי לעשות חייל בשליחותך עוד שנים ארוכות.

עידו

31.5.2009

21.5.2009

מסע לעבר דבורה מעוז (נכתב באוטובוס)

מסע השורשים המרתק הזה בהדרכתה הנפלאה של רותי, מחזק אותי באמונתי, עד כמה חשוב להבין שמדינת ישראל - אינה דבר מובן מאליו. למרות 60 שנותיה יש עדיין סכנה לקיומנו.

הגיע הזמן להפסיק "להתנצל" על כך שחורנו למולדתנו העתיקה.

עובדה, למרות שאבות אבותינו חיו בפולין כמעט אלף שנה, לא אנחנו היהודים, וכמובן לא הפולנים חשבו שמגיעה לנו חלקת אלוהים קטנה מאדמת פולין.

בנוסף לכך - במבחן הראשון, הם לא היססו לגזול את רכושנו, בתינו וכל מה שהיה שייך לנו.

כן, פולניה שייכת לפולנים וארץ ישראל שייכת ליהודים.

בארץ ישראל נמצאים השורשים המקוריים שלנו.

מסע השורשים שלי מיכל שורקי - בת פרבמן

צעדנו בדרך הייסורים, דרכם האחרונה של המוני אנשים, המראות היו קשים, העדויות על הקירות המחישו את הזוועה שהתחוללה במקום, לא יכולתי שלא לדמיין, להרגיש ולחוות את אשר עבר על אותם אנשים. התיאורים היו קשים מנשוא, ולא יכולתי להישאר אדישה. בכל ביתן אליו נכנסנו עמד ריח כבד באוויר, ולא יכולתי שלא לתהות מהו מקור הריח, האם מדובר בריח שעמד ונשאר גם הוא כעדות לזוועות שהתרחשו במקום 65 שנים קודם לכן.

המראות הקשים והמוחשים רק חיזקו את התחושה הקשה

ביום הולדתי ה-40 יצאתי למסע השורשים שלי, למסע אל עיר הולדתם של סבי וסבתי, העיר בה נכחדה רוב משפחתי ואשר ממנה לא נותר איש. היציאה למסע הייתה מלאה בחששות רבים וברגשות מעורבים. היה ברור שהמסע לא יהיה קל, אך יחד עם זאת הרגשתי שהגיע הזמן לעשותו ואיזה הזדמנות טובה יותר יכולה להיות מאשר לצאת עם בני משפחה ובני העיירה, אנשים שיצאו מן העיר הזאת ושרדו את האימה הנוראה.

הסיוור בעיירה היה מרתק, ההגעה למתחם החנויות והמאפיה של משפחת סבי הייתה מרגשת, להגיע למקום שבו חייתה

משפחתך לפני 80 שנה ואשר את רובה לא הכרת ולצערנו גם ההורים לא הכירו, ולנסות ולחוש את האווירה של פעם - היה עוצר נשימה. לצערי המאפיה (שעד היום עובדת) הייתה סגורה אך ההגעה למקום היה מעמד מיוחד בפני עצמו.

היה לי העונג להיות נוכחת בטקס הסרת הלוח מעל הפסל "תפילה" אשר הוקם בכיכר העיר לזכר יהודי מזריץ' שנרצחו על ידי הנאצים ועוזריהם.

הטקסים שערכנו בבית העלמין ובמקומות השונים היו מרגשים וסוחטי דמעות.

ואז נסענו אל המקום הנורא ההוא, אל מאידאנק (יום ב' 18.5.09). הנסיעה הייתה אל מקום ידוע, אבל, אל הלא נודע... בבוקר שלפני הנסיעה שוחחתי בטלפון עם אחותי

שהייתה בפולין כמה שנים קודם לכן ומבחינתה מקום זה היה הנורא מכולם. כמובן שלא יכולתי להגיב לדבריה אבל כמעט בכל צעד בו צעדתי במקום, דבריה של אחותי הדהדו בראשי.

של חוסר האונים. לרגע הייתי שם, במקום הנורא הזה, עם כולם, ועברתי ביחד איתם את הדרך האחרונה בה הלכו. כל מה שדמיינו, כל מה ששמענו, כל הסרטים שראינו, כולם מתגמדים לעומת ההרגשה של להיות שם, במקום הנורא הזה...

מאליק אצול

בן 91 יוסף אצולה אצול (1919) - בת מזריץ'

ברכות חמות

אל זכית סרט "לבנון" בפרס אריה הזהב
בפסטיבל הסרטים של אנציה ובארבעה פרסי אלפיר.
אנא מאחליך לך האשק צעייה מרגשת ומאתגרת

בית הכנסת הגדול במזריץ'

תמונת בית הכנסת
הגדול כפי שהיה
נהרס באוגוסט-ספטמבר
1943 ע"י הנאצים

דגם בית הכנסת
הגדול במזריץ'
נבנה ע"י הגב' אנה גורה
(Anna Gora)

מבט מהחזית

מבט מאחור

המסע למזריץ' עמוס גלעדי (פרלשטיין)

באנו למזריץ' - לא לתבוע רכוש וממון
באנו למזריץ' כדי - להשמיע את ההמנון.
באנו למזריץ' - להוכיח לכולם
שאותנו לא תשמידו לעולם.
באנו למזריץ' - כדי להשאיר
טלית אחת בכיכר העיר.
פסל בכיכר - אדום כדם
פסל בכיכר - למען כבוד האדם.
פסל בכיכר - תפילת האדם
של יעל ארצי משדות ים.
פסל בכיכר - עשוי גרניט
למען ידעו הדורות בעתיד
שאסור שזה יקרה שנית.

וכל זה קרס, התנפץ ונעלם
בשואת אירופה במלחמת העולם
אין שריד, אין זכר, אין שלט שיעיד
לא רואים אפילו אחד מגן דוד
לא אחת לא שתיים הוא המספר
שבע אקציות ראתה זו הכיכר
אברהם וגד מספרים חוויות
מוות וחלדון, גבורה ותושיות.
רק שם בין השיחים, מעבר לגדר
יש כתב עברי שמסתתר
היו כאן יהודים חייבים להאמין
המצבות אומרות זאת בבית העלמין.

עמותת מזריץ' עשתה מעשה
שלא היה עוד דבר כזה
מעשה נועז, תקדימי ואמיץ
בואו כולכם לעירנו מזריץ'
העבירה קול קורא לכל הארצות
פקסים ואי-מיילים לכל התפוצות
הביאו דור ראשון, שני שלישי
ותביאו עמכם כל דבר אישי
טיול שורשים - לא כזה פשוט
אלא שישאיר גלעד ועדות.

עדות לקהילה גדולה ומבוססת
עם בית חולים, מכבי אש וכמובן בית הכנסת
"אמריקה הקטנה" כפי שנאמר בסרט
ולעת שמחות הייתה גם תזמורת
בקיזור קהילה שלא הייתה מביישת
כל עיר יהודית על פני היבשת
אפילו שהתקיימה על תעשיית המברשת.

ביקור בתערוכה שהוקמה ע"י משפחת לוקומסקי Lukomski

מחשבות, הרהורים וזיכרונות מבית סבא וסבתא לאחר החזרה מהמסע למזריץ'...

שרה סגל וסמדר ים

במסע המשותף נוכחנו לדעת שבני משפחותינו לא מתואמים ביניהם, אולם כולם מספרים את אותם סיפורים על החיים שהיו להם במזריץ', על מסע הבריחה, החזרה לפולין והעלייה לארץ-ישראל.

יצחק צוקרמן (ממייסדי ומנהיגי הארגון היהודי הלוחם בימי מרד גטו ורשה) כתב ב-1945: "הגרמנים עזבו, ירדנו צבייה (אשתו) ואני אל כיכר העיר, חשבנו שאנחנו היהודים האחרונים עלי אדמות..." אנחנו בני בניה של מזריץ', חזרנו אל כיכר העיר, אל הכיכר של בני משפחותינו, הכיכר הזכורה לטוב לפני המלחמה ולאורורה במהלכה, חזרנו אל כיכר העיר שבה הונף דגל ישראל, לכיכר שבה הוצב פסל זיכרון. אנחנו חלק קטן מעם גדול החיי בארצו ובתפוצות!!!

תודה על ההודמנות הנדירה, המכריים החדשים (כפי שסבא נהג לקרוא לאנשי העיר שפגש בארץ!) שמצאנו גם אנחנו על אדמת פולין לאחר למעלה מ-60 שנה.

שרה סגל - גמלאית של תעשייה אווירית, חייה בראשון לציון. נולדתי במזריץ' ב-29/4/1939, בתם השנייה של מאשה ויוסף מגדל ז"ל, שנולדו, גדלו, התאהבו והתחתנו במזריץ'. חצי שנה לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה הורי נדדו עם משפחתם הקטנה מזרחה, ניצלו, חזרו לאדמת פולין המשוחררת, גילו שאיבדו משפחה גדולה בשואה ובשנת 1949 בחרו לעלות לארץ ישראל ולקבוע בה את ביתם לארבעת ילדיהם, שנולדו לפני ותוך כדי המלחמה.

להורי יוסף ומאשה מגדל ז"ל 4 ילדים, 11 נכדים, 21 נינים, 4 בני נינים, כולם חיים בארץ-ישראל.

סמדר ים - בתם הבכורה של שרה ומאיר ז"ל סגל ואחות לאופיר. אבינו נפל במלחמת ההתשה ב-17/5/1969. חייה בקיבוץ רעים עם ניר ושלוש ילדינו, מלמדת היסטוריה בתיכון האזורי.

מדינת ישראל נמצאת בנקודת זמן שהזיכרון האישי הופך להיות פרק בהיסטוריה, ולכן זה אתגר מבחינתנו, הדור השני והשלישי, לגעת בזיכרון השואה, שהוא אחד האירועים הגדולים בתולדות העם היהודי ובתולדות האנושות. מתוך לימוד והוראת השואה ולאחר המסע, ברור, כי העם היהודי לא התאושש מהשואה ועלינו, דור ההמשך, מוטלת החובה, הציווי והאתגר לספרו, לשמרו ולהנחילו לדורות הבאים.

אחת הדרכים לכך היא חזרה לערים והעיירות בהם חיו הורינו, סבינו והורי סבינו מזה דורי דורות.

חזרה למבנים שנותרו ולאלה שחודשו, לכבישים החדשים שנסללו ולאלה שנותרו, למדרכות ששרדו, לבתי הקברות ולכיכר העיר.

סבא וסבתא בחרו להגר לארץ-ישראל לאחר המלחמה והם שהשאינו את חותמם על בני המשפחה, על התרבות והשיח הישראלי.

סבא וסבתא הביאו איתם לארץ זיכרונות ילדות ומשפחה שהתקיימה לפני המלחמה על אדמת פולין, התפקחות מתרבות אירופה, אכזבה מהאמנציפציה שבה תלו תקוות, תחושה עמוקה של השפלה, אכזבה מהרעיון הסוציאליסטי וקריסה של עולם שלם...

סבא וסבתא חידשו ושיקמו את חייהם יחד עם החידוש הלאומי של העם היהודי. נקמתם הייתה נקמת התקומה! סבא וסבתא, כמו שאר משפחות הניצולים הפכו יתומים ממשפחות אך לא מזיכרונות...

"...במזריץ' המרכז לעיבוד שער חזיר/סוס לייצור מברשות... רוחצים עם כימיקלים, מחטאים, מנקים ומייבשים בתנורים, ממיינים את השיער על-פי קבוצות צבע, על-פי עובי... מוכרים לסוחרים, שולחים לחו"ל - "אמריקה הקטנה", כך סיפר סבא - יוסלה בראמקאש (שוער כדור-רגל), מפורסם במזריץ' ובכל האזור. "סבתא מאשה הייתה ספורטאית טובה, מקבוצת הספורט "רוזה". בקבוצה הן עשו התעמלות קרקע, פירמידות... באחד הערבים הן עשו 28 פירמידות..." סיפר סבא "...יצאתי לעבודה. היו לי אישורים מתאימים. הגרמנים כבר היו בעיר ואחד מהגויים שהכיר אותי, הצביע עליי ואמר לגרמני זה יהודי... במהלך הבריחה מזרחה לכיוון רוסיה, פגשתי בן של שכנים, הוא לקח אותנו לבית-ספר גדול ושם שהו 15 משפחות מבני העיר. כעבור יום הם חזרו למזריץ', כולם נרצחו. אף אחד מהם לא נשאר בחיים..."

אנחנו כאן בכיכר העיר דינה גבאי

לפני 70 שנה בדיוק, עזבה אימי את מזריץ' בדרכה לבנות את קיבוץ נגבה בארץ. היא עלתה בעליה בלתי לגאלית בחודש מאי 1939, ובחודש מאי 2009 אני ניצבת כאן בכיכר העיר מזריץ', יחד עם צאצאי מזריץ' מהארץ ואנו שרים את "התקווה" בעברית, בליווי תזמורת מכבי-האש של מזריץ'.

היאומן?

דמעות חונקות את גרוני ואני מתקשה לשיר... מה הייתה אומרת אימי על המחזה הזה לו הייתה בחיים? האם הייתה שמחה? האם גאוה הייתה מציפה את ליבה, כפי שעלתה ב? גאוה מהולה בתחושת "הנקמה המתוקה", לה זכיתי כאן, בכיכר העיר, בטקס הסרת הלוט מהפסל "תפילה" אותו יצרה הפסלת יעל ארצי, לזכר בני העיר שנספו בשואה הארורה.

להיות כאן ולשמוע את שגריר ישראל בפולין, את הבישוף שלהם, את ראש העיר מזריץ' - מדברים על השואה, כאן מעל הבמה בכיכר העיר... והזמרת הפולניה, שרה בעברית "אלי, אלי, למה עזבתני"...

קולה נישא ברמה - בכיכר העיר מזריץ', עם הפסל המוצב כאן בכיכר עטוף זרי פרחים שהפולנים הניחו... האם כל זה אמיתי? שמא אני הוזה? בלתי נתפס...

אימי - בחלומותיה לא היתה מעלה כזו אפשרות... ודגל ישראל מתנופף לו ברוח - כאן מעל כיכר העיר מזריץ'!

לזכר אמא, לזכר משפחתך, לזכר חברייך, לזכר ילדותכם

ונעוריתכם היפים שהיו כאן במזריץ', לפני בוא הצורך הנאצי האכזר, לזכר ביה"ס "תרבות" בו למדתם בשפה העברית, לזכר בית החולים היהודי, בו טיפלו גם בפולנים... לזכר תנועת הנוער "השומר הצעיר" ושאר תנועות הנוער שפעלו כאן, לזכר בית פלייבש, לזכר בית טיש ושאר הבתים שלכם שחלקם עדיין ניצבים בין רחובות העיר, לזכר כל זאת - אנחנו כאן - בכיכר העיר מזריץ'.

האם את מאמינה אמא, שבאתי עד כאן, לעיר הולדתך להנצחת זכרכם לעד - לזכור ולא לשכוח!!! האם את גאה ב?

עבורי זהו מסע של פעם בחיים. מסע שנטע בי תובנות חדשות וריענן את העוצמה הגלומה בעם היהודי, את הנחישות והרצון הבלתי נלאים שטמונים בשורשיי. לצד הכאב והצער הגדולים על מה שחווינו במסע זה בפולין - התעורר והתחזק בי הצד היהודי הגאה והחזק.

כמה אנו זקוקים לחיזוקים שכאלה בימים אלו...!! אתם באתם לארץ לאחר הזוועה, בניתם, הקמתם והוכחתם שלא יוכלו לכם כל מבקשי רעתכם! ואנו, מחובתנו להמשיך את דרככם ואמונתכם - אנו חייבים לדאוג להמשכיות זו בילדינו ובנכדינו - לטעת בהם את אותה הרוח שפיעמה בכם!

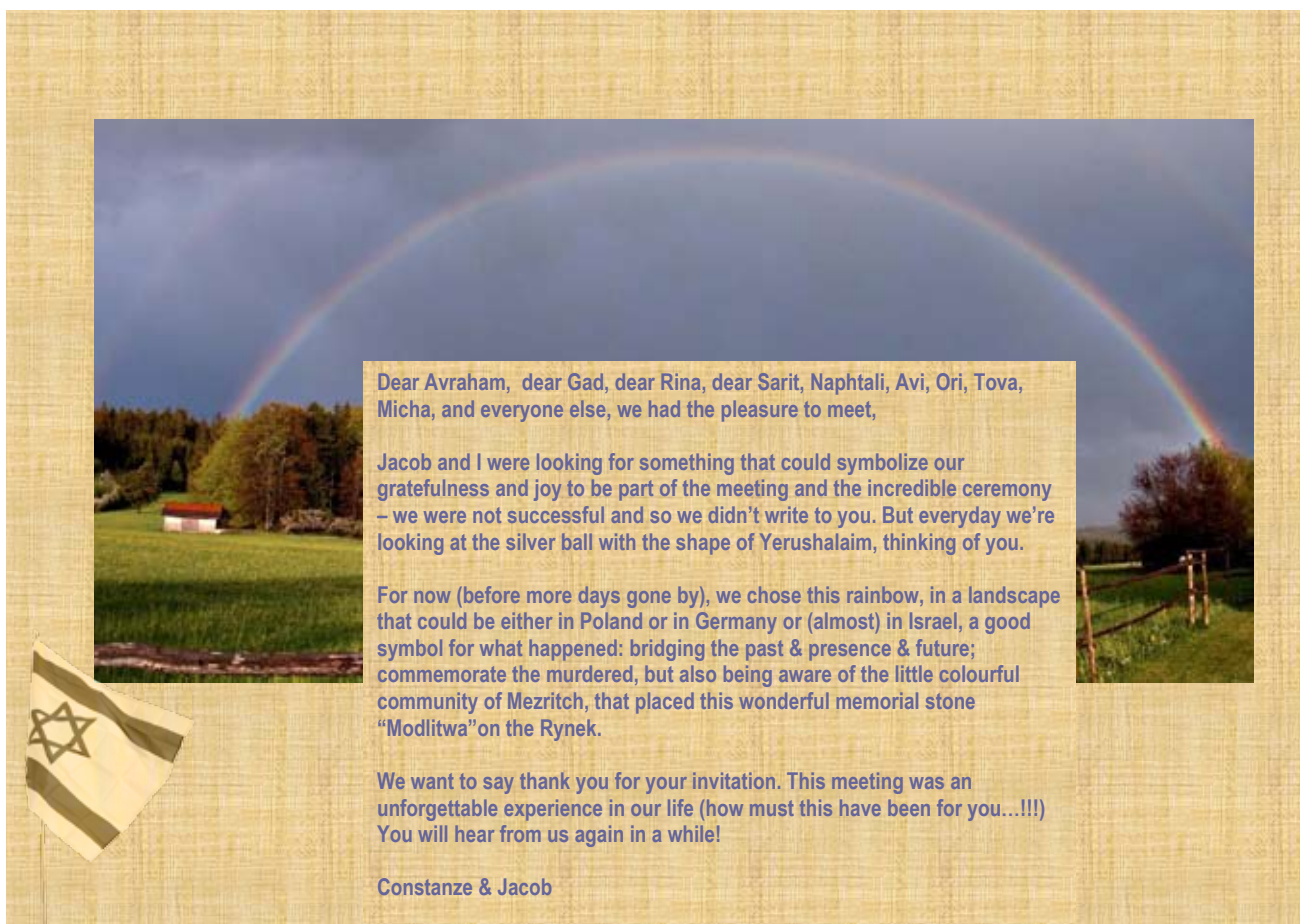
טרם תמה מלאכתכם! אנו עדיין נאבקים בארץ על השלום, השקט והשלווה לה אנו זכאים וראויים!

על כל אלה אני חייבת תודה רבה גדולה - לשני השרידים ממזריץ' - אברהם גפני וגד פינקלשטיין, שחלמו ולא ויתרו על הגשמת החלום.

אין מילים להודות לכם - אנשים יקרים - על דבקותכם במטרה - בזכותכם אנו כאן - בכיכר העיר!

למדריכה הגדולה מכולם - רותי פרבמן שבזכותה זכיתי להכיר ולחוות את השואה ואת כור מחצבתי, עם טעם אמיתי, רגיש ואותנטי של כל מה שהתחולל כאן, על אדמת פולין. הצלחת להחדיר בנו כולנו, לגעת, לחוש בנפשנו פנימה ובגופנו את טעמה המר של השואה - לצד גאוה ועוצמה יהודית שלא נס לחה - עם הרבה תקווה ואמונה!!! את פשוט מושלמת!!!

וכמובן - תודה לכל חברי הקבוצה כולה - ולשותפתי לחדר - עירית גולני, על שנתת לי הרגשה של משפחה גדולה - משפחת מזריץ'!!! אתם נהדרים!!! תודה, דינה גבאי, נהריה, הבת של שיינצ'ה דימנט

אברהם היקר, רינה היקרה, שרית היקרה, נפתלי, אבי, אורי, טובה, מיכה והאחרים שהיה לנו העונג לפגוש. יעקב ואני חיפשנו משהו שיכול להביע את הכרת תודתנו ושמחתנו לאחר ההשתתפות בפגישה ובטקס המדהים - לא הצלחנו ולכן לא כתבנו עד כה. אבל מדי יום אנחנו מביטים בכדור הכסף בצורת ירושלים (המזכרת שקיבלנו מכם), בעוד אנו חושבים עליכם. לעת עתה (לפני שימים נוספים יעברו), בחרנו את הקשת בענן, בנוף שיכול להיות גם בפולין וגם בגרמניה או (כמעט) בישראל. קשת זו מסמלת בצורה טובה את מה שקרה: את הגישור בין העבר, ההווה והעתיד ואת הנצחת האנשים שנרצחו ובמקביל מודעות לקיומה של הקהילה הקטנה וה'צבעונית' של מזריטש, אשר קבעה את אבן הזיכרון הנהדרת "מודליטווא" ב'רינק'. אנו רוצים להודות לכם על ההזמנה לטקס. עבורנו, הפגישה היתה חוויה בלתי נשכחת (בוראי גם עבורכם...!!!).

תשמעו מאיתנו פעם נוספת בעוד זמן מה.

ד"ר קונסטנצה ויעקב, נציגי

"אתר הזכרון ליהודי אירופה שנרצחו בשואה", ברלין

Dear Avram,

I am writing this letter to say "Thank You" for your hard work and dedication in organizing a special commemoration for the Jews of Mezritch.

This evening I had dinner with Amy Singer, who is a dear friend. Both she and I exchanged stories about our experiences on our trip to Mezritch and Poland. Our experiences are very different since she went with her family members and I with mine.

They also are different because I am a child of survivors. Both my parents were born in Mezritch and throughout my childhood I heard many stories about their lives growing up in this small town in Poland. I also heard stories about their experiences in the Holocaust.

This trip made their stories come alive for me. Much of the trip felt surreal for me and I kept thinking that "I can't believe that I am here". It was difficult for me to take in that I was in this fabled town that they called home so many years ago and in the country where they went through so many horrible experiences.

Originally I hadn't planned to go to Poland and refused my cousin Yaffa Levi's invitation to join our other cousins' on this journey. I changed my mind when I received an e-mail that Robert Singer sent to his own relatives inviting him to join him on this trip. In the e-mail he stated that, "the Singers had lived in Mizritsch for four hundred years and there is no remnant of their existence in Mizritsch". He also stated that this trip was an opportunity to have their existence acknowledged. Robert's e-mail influenced my decision to call my cousin to tell her that I was coming to this commemoration of my ancestors in Mizritsch and Poland. Consequently, I can state that it was a life altering experience for me.

So I want to thank you for making this possible for me. I know how hard you work to keep the memory of the Jews of Mezritch alive. I also want to say what an appropriate and beautiful sculpture you commissioned for this purpose.

I would like to have an opportunity to say thank you to Rutie Farbman for her memorable guidance in Mydonek and Auschwitz. If you have her e-mail I would appreciate you sending it to me.

Again I want to say a heartfelt "thank you"

Fondly,

Debra Farbman

אברהם היקר,

אני כותבת מכתב זה בכדי להודות לך על העבודה הקשה והמסירות להנצחת יהודי מזריץ'.

הערב סעדתי ארוחת ערב עם איימי סינגר, חברה יקרה. היא ואני חלקנו חוויות מטוילינו למזריץ' ולפולין. חוויותינו שונות מאוד כיוון שהיא נסעה עם בני משפחתה ואני עם בני משפחתי. בנוסף, הן שונות מאוד מפני שאני ביתם של ניצולים: שני הורי נולדו במזריץ', ולאורך ילדותי שמעתי סיפורים רבים על חייהם, כאשר הם גדלו בעיירה הקטנה הזאת בפולין. כמו כן, שמעתי גם סיפורים על השואה אותה עברו.

מסע זה הפך את סיפוריהם לחיים עבורי. רוב הטיול היה סוריאליסטי בשבילי, וכל הזמן חשבתי "אני לא מאמינה שאני פה". היה לי קשה לעכל שאני נמצאת בעיר האגדית שהם קראו לה בית לפני שנים רבות, בארץ בה התנסו בכל כך הרבה חוויות נוראות.

בהתחלה לא תכננתי לנסוע לפולין וסירבתי להזמנתה של בת דודתי יפה לוי להצטרף לשאר בני דודינו למסע זה. שיניתי את דעתי כאשר קיבלתי אימייל אשר שלח רוברט סינגר לקרוביו בו הוא מזמין להצטרף אליו לנסיעה. באי-מייל הוא ציין ש"הסינגרים חיו במזריץ' 400 שנה ואין כל שריד לקיומם במזריץ' ". הוא ציין בנוסף כי הנסיעה הזאת הינה הזדמנות להכיר בקיום הזה. האי-מייל של רוברט השפיע על החלטתי להתקשר לבת דודתי ולהגיד לה שאני מגיעה למסע זה להנצחת אבותי במזריץ' ובפולין.

כתוצאה מכך אני יכולה לציין כי זו הייתה חוויה ששינתה את חיי.

רציתי להודות לך שעשית את כל זה אפשרי בשבילי. אני יודעת עד כמה אתה עובד קשה על מנת לשמור על זכרונם של יהודי מזריץ'.

בנוסף, רציתי לומר עד כמה ראוי ויפה הפסל שהזמנתם למטרה זו.

הייתי מעוניינת בהזדמנות זו להודות לרותי פרבמן על הדרכתה הבלתי נשכחת במיידנק ובאשוויץ. ושוב, אני רוצה להגיד תודה רבה מכל הלב,

בחיבה,

דברה פרבמן.

המסע והמחשבות

אירית רוזנבלום 18.5.09

מבחינתי מסע זה היה להנצחת בני משפחתי, מצד אבי: סבי, סבתי ואחיו בן ה-7 ומצד אימי דודיה הרבים שאובדנם הותיר אותנו מצד אימי ללא משפחה. מכאן הצורך להגשים את החלום להיות בפולין. לולא מסע זה איני בטוחה שהיתה לי הזדמנות לכך. בזאת אני מודה לחברי העמותה ובראשם לאברהם גפני על שאירגן מסע זה וכמובן להורי יוסף וחייה וכמובן לרותי המדריכה הנפלאה שבלעדיה זה לא היה קורה כפי שזה קרה. עוד חלק מרגש היה כאשר הלכנו בעיר מזריץ' אני, אתי, חיה, אחי קובי ובנות הדודות שלי אלה ודורה לחפש את בית אבי יוסף ואחיו משה לבית רוזנבלום ברחוב וורשבסקה 82 ולא מצאנו. כל הבתים במקום חדשים ולא נותר דבר מתקופת המלחמה.

**חברי עמותת התאחדות עולי מזריץ'
בישראל**

מתאבלים על פטירתה של

ד"ר אירית רילסקי

נפטרה ביום 17.12.2008

ומביעים תנחומים למשפחה

התעוררנו בבקר במלון "הספרוס" במזריץ'. מתארגנים ועוזבים את העיר לכוון מיידנאק לאחר יום מאד מרגש שהיה אתמול בזכות טקס הסרת הלוט מהפסל "תפילה" שיצרה יעל ארצי. כל העיר עסקה בהכנות לטקס שנכחו בו מכובדים רבים וסביבנו עמדו תושבי העיר, שוטרים, ואנשי אבטחה לרוב.

אבא שלי שהוא יליד העיר ולא הצטרף למסע, חסר לי מאד. רציתי שיהיה נוכח בטקס זה ובעיר הולדתו. בערב הייתה ארוחת ערב חגיגית (טעימה) ונאומים. אין לי מילים.

אני בטוחה שיהיו עוד ימים מרגשים במסע זה ואנחנו רק בתחילתו.

יישר כוח לכל המארגנים!!!

את החלק הראשון כתבתי בתחילת המסע מיד לאחר הטקס במזריץ' ועכשיו אוסיף מספר מילים: קשה לתאר את המראות הקשים של סבלו של העם היהודי וסבל משפחתי, משפחת רוזנבלום. המות האנושי לא מסוגל לקלוט גם לאחר שרואים זאת.

מסע מאי 2009 למזריץ' גד פינקלשטיין

פולין. את אפרם של אבי משה- גדליהו ואחותי רבקה, הטמון ברחבי מחנה טרבלינקה, פקדתי כבר פעמיים קודם לביקורי הנוכחי. אך רק בשנה האחרונה, נודע לי מה עלה בגורלם של אימי, מנוחה לבית מילבאום, אחיותי מלכה ולאה ואחי הקטן יוסל'ה, מהם נפרדתי ב- 7.5.1943.

עם השנים נודע לי, שבזמן האקציה השישית הם היו בין קומץ היהודים שנשארו בגטו מזריץ'. אך לא ידעתי כיצד הם נספו. בשנה האחרונה, במהלך איתור תמונות ראיות לתיעוד במוזיאון בברלין, כחלק ממאמצי העמותה לפעילות הזיכרון וההנצחה של בני העיר מזריץ', השלמתי את חוליית המידע שהייתה כל כך חסרה לי. בזכותו של הרשל גולדמן ז"ל, בעלה של צינה לבית למפרט, שתיעד על גב תמונה את קורותיהם של אחותי וחבריה מסיימי הגימנסיה היהודית במזריץ', נודע לי שהיא הייתה בקבוצה האחרונה של 179 היהודים במזריץ', שנורו ב- 18 ביולי 1943 ונקברו בקבר אחים בבית הקברות היהודי בעיר. הרשל כתב זאת במחבוא ליד מזריץ' בנובמבר 1943. היום אני יכול לומר, בביטחון כמעט מלא, שאמי, אחיותי ואחי הצעיר קבורים גם הם בקבר זה. המסע למזריץ' 2009 היה מבחינתי מסע אחרון לשם פרידה, פרידה ראויה. ביום ראשון, 17.5.2009, 65 שנים אחרי הפרידה מהם, ניצבתי, בנוכחות בנותיי ושבעת נכדי, ממשש את מצבת האבן של קבר אמי, קבר אחיותי, קבר אחי הצעיר, בקבר האחים במזריץ', ובכיתי. הספקתי לספור ולחלוק כבוד אחרון לבני משפחתי האהובים. תם פרק נוסף. נסגר מעגל.

נכתב על ידי גילה שחר, על פי דבריו של גד פינקלשטיין, יוני 2009

הימים שאחרי מזריץ', במאי 2009, הם מהמרגשים בחיי. הרצון להציב אנדרטת אבן בעיר הולדתי פעם בלבי כבר עשרים שנה. בעבר, כל הניסיונות להוציא זאת אל הפועל, נתקלו בהתנגדות מהסובבים אותי. היום, רוחות חדשות מנשבות באדמת פולין, וכך, לפני מספר שבועות, בחודש מאי 2009, עמדתי בפעם מול הפסל "תפילה" - יצירתה הנפלאה של יעל ארצי. זכיתי לסגור מעגל נוסף בחיי. חזרתי לעיר אותה עזבתי בשנת 1945, אחרי האובדן הגדול של כל בני משפחתי. חזרתי כראש משפחה שהקמתי בישראל. מלווה בבנותי ובכל נכדי שנולדו בישראל, סיפרתי, נזכרתי, הזכרתי, התרגשתי. מאוד מאוד.

המסע למזריץ' 2009, עליו עוד יסופר רבות, היה בבחינת סגירת מעגל נוסף. במשך 65 שנים ניסיתי לדלות כל בדל מידע על גורלם של בני משפחתי שנספו על אדמת

מאי 2009 - מסע למזריץ' עם המשפחה, בלי אימא

גילה שחר

ומרגש.

הזכות לשמוע מאבא גד ביחד עם בני המשפחה את הסיפורים במקום התרחשותם, היא זכות של פעם בחיים. ערב רב של תחושות והתרגשויות. והיו שעות רבות של התרגשות. התרגשות של עשייה, התרגשות עצובה, התרגשות מכבדת, התרגשות של גאווה, התרגשות של הצלחה, התרגשות של קירבה, התרגשות של בכי, התרגשות של שמחה, התרגשות של ביחד. ביחד, כמעט. כי להיות במזריץ' בלי אימא זה רק כמעט ביחד.

יוני 2009

בפעם השנייה נוחתת על אדמת פולין. בתום המסע הקודם לפולין, בשנת 1997, נרתמתי לעשייה בוועד העמותה של יוצאי מזריץ' לצידם של אימא ואבא, יונה (לבית טנדטר) ז"ל וגד פינקלשטיין יב"א. רעיון שנרקם בין חברי הוועד, הוביל לתהליך תכנון והכנה של שלוש שנים, ששיאו היה המסע למזריץ', במאי 2009.

דור ראשון, שני, ושלישי. מוקפת ומקיפה את אבי, גד פינקלשטיין; אחותי ציפי ורשאי, ילדי נעמה, עדו, יערה, ועפרי שחר; ואחייני אילן, אורי וגלי ורשאי.

כל הסיפורים מבית חורי מתנקזים למסע אינטנסיבי

רשמים ותחושות מהביקור במזריץ' אביבה מירז (לבית חרוזי מנפרל)

קפצה מגג לגג בין בתי הגטו ואל מחוצה לו והעבירה אותי, בהיותי כבת שנה לאותה משפחה. למרבה הצער את עצמה לא הצליחה להציל מהאקציה האחרונה, וכך הלכה בדרכי מיליוני יהודים אחרים.

לאחר שנים, שנים טובות, כשילדתי את ביתי הראשונה קראתי לה רינת על שמה של דודתי ריינה. אבי ז"ל ברל חרוזי נפטר חודשיים לאחר לידתה של רינת בייתי בארץ ישראל.

בני עירי היקרים. לא באתי היום לספר סיפורי הצלה. היום אנחנו פה, צאצאי יהודי מזריץ' החיים בישראל ובארצות אחרות. באנו לאזכרה ולהצבת מצבה חשובה ויפה.

עבר משוטף ואכזרי רובץ עלינו. אנו קשורים בקשר בל ינותק. מכנים אותנו פליטים, ניצולי שואה, שורדי שואה, אחד משם, אחד שחזר מהתופת. קיראו לנו איך שתוצו. אנו לא נצא מזה לעולם כי השואה הזאת היא בתוכנו וחדרה אף לדורות הבאים שהקמנו.

כהוכחה, ראו אותם פה איתנו על אדמת פולין, את הדור

שמי אביבה. כך קראו לי אבי ואמי הציוניסטים ב-7.9.41 בגטו מזריץ', בעת לידתי. כאן נולדתי אבל כאן, כדברי השיר, לא בניתי את ביתי.

אמי פרידל מנפרל לבית פיטרמן נספתה ונרצחה יחד עם אחי שמחה בן העשר ואחותי לאל'ה בת החמש. הם נרמסו יחד עם הרבה אחרים בקרונות המוות בדרך לטרבלינקה. במזריץ' ובטרבלינקה נספו כל בני משפחתי: סבים, דודים, דודות ובני משפחתם הרבים.

אדמת ישראל מוצגת תדיר לאורך ההיסטוריה של עם ישראל כאדמה קדושה. אך עבורי אדמת פולין מקודשת גם היא. אדמת פולין ספוגה בדמם ועפרם של מיליוני יהודים. הרי רק חלק קטן ביותר מהנספים ומהנרצחים זכה ולו לקבר אחים. האחרים עפרם פוזר ונישא ברוח ברחבי פולין.

אבי ואני ניצלנו בנס בימי האקציות. בסופו של דבר, כאשר מוצו כל המחבואים האפשריים הועברתי למשפחה פולנית, וזאת בזכות דודתי הצעירה ביותר בת ה-18, ריינה. ריינה

צבא השומר עלינו היודע וזוכר את כל שקרה בשואה. זיכרון זה נותן לה את הכוח והזכות לחלץ כל קהילה יהודית הנמצאת במצוקה קיומית. ישראל מהווה מקור הגנה ובטחון לכל יהודי העולם כפי שנאמר בעת הקמת התנועה הציונית: "ישראל מהווה בית לאומי לכל יהודי החפץ בכך". בקשה אחת למנהיגים שלנו, אנא, עימדו על המשמר כל הזמן לבל תצוץ לנו איזה מדינה, מפלגה או כת עם רעיונות מפלצתיים כבעבר. תודה לכל מי שיוזם, שפעל, ותרם, להקמת הפסל ולארגון הביקור בפולין. אין מילים. תודה, תודה ושוב תודה.

השני והשלישי שהגיע לפה למסע המשותף הזה למזריץ'. הם יודעים את העובדות, מתעניינים בכל, חווים את האירועים ואת הסבל שאנו עברנו במלוא עוצמתו. באנו לכאן בכדי לחזק תודעה זו ואולי היום נשמותיהם של הנספים מרחפות פה מעלינו בטיפות הגשם וקצת מתנחמות. אנו אומרים להם, לא שכחנו אתכם ולא היפקרנו את זכרכם. באנו קצת מאוחר אבל אנחנו פה על טפנו לתבוע את השפלתכם, את אי הצדק הנורא שהתרחש לפני פחות מ-70 שנה לקהילה יהודית נהדרת ותורמת שלא הרעה לאף לא פולני ולאף לא גרמני, ש"פישעה" היחיד היה שייכותה לעם היהודי. היום, ברוך השם, אנו אומה בעלת מולדת, שלטון עצמאי,

בחזרה הביתה אלה לכיש- לבית רוזנבלום בת משה ומרים רוזנבלום מחדרה מעל הים התיכון

הנפת דגלי ישראל בכיכר העיר, ב"רינק" בעת טקס חשיפת הפסל מהווה שיא ההתרגשות במסע מיוחד זה.

סמלינו המיוחדים, דגל ישראל והתפילה היהודית, עומדים בגאון בכיכר - כשרק לפני למעלה משישים שנה סימלה הכיכר הזו את הדרך הנוראה לכליון, לאובדן משפחותינו ולניסיון לכלות את העם היהודי בכלל. אי לכך אנו שבים ארצה בגאווה ובגאון - ובידיעה חדה יותר כי מקומנו האחד והיחיד הוא בארצנו ארץ ישראל. את מסענו זה עברנו בעזרת ידה הרגישה והאמינה של גברת רותי פרבמן - כה לחיי!!!

תודות גם לאנשי העמותה המזריצ'אית בראשות מר אברהם גפני שבעזרתם וביוזמתם עברנו את המסע היקר והגדול הזה.

22.5.09

מסע לזכרונות ילדותה של אמי

עירית גולני

סבי עליו השלום כתב שירים
גם אני כותבת לפעמים...
סבי עליו השלום,
כתב וסיפר לי המון סיפורים
אני, כותבת מאמרים
ואוהבת להקשיב להרבה סיפורים.

כל אדם הוא סיפור...
כל מקום הוא סיפור...
אמי, זיכרונה לברכה,
אהבה להראות לי תמונות.
ואני, ממשיכה ומתבוננת
בהרבה תמונות, הן, מספרות לי הכול.
כל תמונה והספור שלה.

אימי תמיד חייתה את העבר,
את המקומות והאנשים שידעה
שלא תראה כבר לעולם...
ואני זכיתי וראיתי את המקומות
רק בלי אותם אנשים, אלא עם צאצאיהם.

פסעתי באותם רחובות,
באותם שבילים, בהם פסעה בהיותה קטנה.
שיחקה עם חברים ולמדה עברית בבית ספרה.
כמוה, התרטבתי בגשם, רעדתי מקור,
התחממתי בשמש, והכול באותו מקום.

אך אידיש כמו פעם כבר לא נשמעה ברחוב.

באותו יום, לאחר שנים כה רבות,
אני סוגרת מעגל.

בכיכר המרכזית של העיירה,
מקום ספוג דם וכאב של המון יהודים,
המופרדים מיקיריהם, מובלים למותם,
אנחנו שומעים את צלילי התקווה
ויודעים שבאמת היא עוד לא אבדה.
ואנחנו צאצאים שבאו מכל קצוות העולם
עומדים, לא מאמינים וכל כך מתרגשים,
שרים את התקווה בקול חנוק ומוחים דמעה,
ומעמידים שם פסל שיישאר לזיכרון עולם.

מסע לזיכרונות ילדותה של אמי, מסע למחוז מגוריה של משפחתי.
מסע כדי להבין מאיפה באה, מהיכן אני באתי. להרגיש, לחוות, להיות
בחברת אנשים שרוח מזריץ' פועמת בהם.
יש עוד בית, יש נהר, יש רחוב, יש מכבי אש, פיסות של מידע
שמצטברות לסיפור, גאווה בישראליות בהמנון יהודי שמושר ותזמורת
מזריץ' מגנטת אותו.

מסע מיוחד בזכות אנשים מיוחדים, אנשים שזוכרים פרטים כה רבים,
אברהמליה גפני וגד פינקלשטיין שכל כך מוסיפים, כל כך מתרגשים
ואנחנו איתם.

וספורים קולחים ומוצאים קישורים, וזה מכיר את אמא של הבת דודה,
וההוא הסבא היה האחייץ של הבן דוד... וכך מתגלים עוד ועוד דברים...
ובכולם פועם משהו משותף והגיל לא משנה כלל, כי לכולם מטרה
אחת, להנציח את מורשת אבותיהם.

באתי לבד, יצאתי עם משפחה...

לראות את הכיכר מלאה ביהודים הניצבים בראש מורם...

להיות בבית הקברות ולראות ששום דבר כמעט לא נשאר...

לשמוע שירים באידיש באולם מלא פולנים...

כל זה ילווה אותי עוד הרבה שנים.

להיות במחנות ולראות ולחוש ולהבין שזה לא כמו בתמונות ולשמוע
את רותי מספרת ומספרת ולהבין הכול אחרת.

אפשר עוד להמשיך ולכתוב אך הטיסה מגיעה אל סיומה ואני מתרגשת
לקראת הנחיתה.

אחזור הביתה בלב פועם.

שוב תודה לכל מי שאירגן.

עירית גולני הבת של חיה פרלמן

בתו של פסח ספוזניקוב

17.5.2009
הטקס במזריץ'

הסרת הלוט
מהפסל
"תפילה"

17 במאי ואנו נוסעים ל Miedzyrzec Podlaski דיתי רבנר, אשת שגריר ישראל בפולין

מתרחקים לטוב ובעיקר גם לרע ביותר.
כל הגשם, גם לא למזרקה, אין יכולת למחוק זיכרון כיכר שבעדות
אחת מתוארת כאדומה, משובליי דם זורמים.
באו שנים כיסו וניקו, האמנם?
אני מנסה לזהות מבין הבתים שסביב הכיכר משהו מימים אחרים,
אולי חלון, מסגרת לפנים שהציצו דרכו, מה היתה ההבעה על
הפנים? האם כמו של אלו היושבים סביב ומסתכלים בטקס עם
ספק שיממון ספק אדישות מרוחה? כנראה.
אין אבן אחת שזוכרת, גם אם כן ממילא אחוזה בה שתיקה.
המרצפות חדשות, אין ביניהן עד.
הכיסוי הוסר - נגלה - הפסל של יעל ארצי, "תפילה".
פסק זמן של פעימה, מילים שעולות בי "הכניסני תחת כנפך..."
לאותן שלא יכלו להגן ולסוכך.
יעל אומרת שפסל יוחנן פאולוס השני הנמצא בכיכר יגן על הפסל
שלה.
אולי פעם הם יאמרו תפילה בנוסח שאינו שונא, לאל אחד, ואיש
באמונתו יתברך בשלווה.
מכל כביש ודרך פוגשים בפסי רכבת, פסים דוממים כמו ברזל
כואב, מכוסים בשכבה של חלודת זיכרונות שמסרבים להיפרד
ממסילות, מהברזל, מהעץ ומהעשב הצומח לצידם.
קיום חצוף או מזכרת, משהו שנשא עליו תוצאות של רֶעַ לא
בנאלי ואדישות מטמטמת.
גדוד 101 של אנשי מילואים, לא צעירים, גרמנים. אני מנסה
לברר היכן הבורות, שם למדו אנשי היחידה הנאצית כיצד לירות
והיכן, ועד כמה שאפשר לא להתלכלך, שם גם נתנו להם ברירה
להיות בין המבצעים או לקבל על עצמם 'עבודה' אחרת. בודדים
עזבו, הוודקה כיסתה על הכל, השנאה היתה קודם.
יער שקט עולה על גדותיו, נשפך לי לתוך מצלמה.

במרחק של שעות מעטות ושנים רבות הדרך חוזרת על עצמה
ומותירה בהחלט עקבות במוח, שמים כחולים ולחילופין עננים
אפורים צונחים על הראש, כנגיעה של אל יושבים על הנפש או
רשת ממלכדת.
הבתים אף כי חדשים, חלקם בהחלט דומים לאלו שהדימיון צייר,
בתים של פעם, בתי איכרים, רבים אפילו משהו שאפשר לומר
עליו כבית הפריץ. מכל עבר שדות נצה, חשופים. (מחשבה אחת,
היכן יכלו להתחבא?) היכן אסמים וערמות תבן למנוחה?
מחשבות כחוטם עוטפים וסוגרים, הסביב נותן תחושה של נוחות
מסוימת חזרה לנופיי ילדותה של אמי. פעם, בוודאי כילדה, רצה
בשדות כאלו, היא וכל משפחתה שהיתה ואין, אלו גם שמי, גם
עציי, שדות תורשה שלי.
פחדים נובטים שם כמו עשב ירוק באדמה פוריה, אני שואלת:
למה יער לא יכול להיראות כמו יער, אלא אוסף עצים שמאחוריהם
מציצים צללים?
מחלונות המכונית נראים שורות עצי הליבנה דקי-גזע כמתפללים
מורעבים עם טלית של עלים מוכספים ופניהם לשמש בתחינה
לעוד קרן אור.
Miedzyrzec, אין בעיירה זו כל ייחוד, מזריץ', שם למקום
שנשא בתוכו 16 או 18 אלף אנשים, שהכיכר ראתה את רובם
מובלים. נותרו אנשים בודדים.
מה מסתתר מאחורי האין?
הטקס כמו כל טקס, כולם משבחים את כולם ומבטיחים לעולם לא
עוד... המון מילים מכסות על בור.
השנאה נקברת תחת מסיכת אהבה, השמש משחקת במחבואים
עם ענן, מציצה ונסוגה, רוח קלילה מספרת אגדות יער, פיות לא
נמצאות, מראה שאין תוכו כבד.
נשארה אותה הכיכר, RYNEK בפולנית, שם תמצית חיי העיירה

Dear Family,

These are a few significant pictures from the trip:

Avram Gafni, Rob's distant cousin, was the sole survivor of those Singers living in Mezrich (Jewish pronunciation) at the time of WWII. The town of 20,000 was 90% Jewish; only 200 survived.

Our grandfather and grandmother, Benjamin (1st cousin to Avram's mother) and Rachel, left the town when they were teenagers, around 1903 as did other cousins.

Avram who organized all this, is pictured in two pictures. One is with the Bishop of the diocese in this part of Poland who was eager to speak at the ceremony because he has been spearheading a Program of Tolerance, sending trainees to Israel to learn about the holocaust and then having them go into classrooms and work with teachers. The Israeli ambassador to Poland spoke after them.

The sculpture is entitled Tefillah, or Prayer, created by an Israeli artist, Yael Artzi. It now occupies a corner in the square.

Following the ceremony, we were standing in the square and Rob got to talking to a young woman who knew English. She invited all of us to their house for some lunch. You can see us at their home with her parents standing in the background. Amy is seated behind someone. They were so happy to have us and we really enjoyed being asked. The mother said that it had been her goal that day to invite visitors back to lunch. Luckily, our guide and their daughter

could help with the translating.

The last photo is of our group on Monday, the next day, outside Lublin at the Majdanek concentration camp site at Lubin.

From left to right are Eddie Green from San Francisco, 79, a retired dentistry professor and violinist, Shari Siegel, 59, social worker here in NYC and the closest relative to Avram, Linda Singer Nesvisky, and her husband Matt, far right, are in their sixties: Linda is an artist and has created a Jewish tour of Philadelphia for visitors to the city. Matt is a journalism professor at Kutztown University outside Philadelphia. Both grew up in Pittsburgh and lived in Israel for 10 years. Rob, Eddie, and Linda share the same great grandfather and Shari shares the same great-great grandfather.

Following here is Avram's speech in the square [after acknowledging those present]:

With great respect I humbly stand here and speak to you, not on my behalf, or the behalf of the survivors, but on behalf of the sixteen thousand (16,000) Jewish residents of this town, the town of Mezrich, who lived here and were murdered by the Nazi regime.

For generations, the Jews and the Polish were fighting together, side by side, against enemies. Side by side they went over the many occupations this town knew, the infirmities, hunger and countless fires that this town suffered from.

In the Nineteen Thirties of the last century, Mezrich was a prospering town, with magnificent industry, cultural enterprises and a Jewish hospital - all for the benefit of its residents: Jewish and Polish. At that time not all Jews spoke Polish, but many of the Polish population spoke Yiddish.

All this was destroyed and demolished by the Nazis within five years of the German occupation, and afterwards by the Soviet Regime, without leaving a trace of the active Jewish lives that were here for many generations.

At the place that we are standing now, the worst crime in human history occurred [a mass killing of the population by the Germans who were rounded up there]. Still, one cannot grasp how this calculated evil and this senseless cruelty was even possible. Here, thousands of men, women and children were murdered. From here all seven deportations left on their last journey to the rail station, leaving behind them a trail of slaughtered old people, children, infants and those who could not keep pace.

On October 6th, 1942, I also was sitting here, surrounded by the horror of seeing my beloved ones

מימין: פרופ' מט נסביסקי (פילדלפיה),
פרופ' רוב זינגר ואשתו (ניו יורק),
לינדה נסביסקי (פילדלפיה), שרי סיגל
(ניו יורק), ד"ר אדי גרין (סן פרנסיסקו)

being slaughtered. This square was then painted red - red with Jewish blood.

Not all victims were Jewish. Many Polish paid with their lives at the time of the German occupation regime. But Jews were the main target and victims of the Nazi regime.

Through the years, many Jews from all over the world were visiting the town, looking for any remainders, any memorial of previous Jewish life in Mezrich, but apart from the destroyed cemetery, they could not find a thing.

This sculpture was raised in the memory of the Jews of Mezrich, who were exterminated in this very place, in the valley of death, or death camps. Nevertheless, this monument was carved for the Jewish people, as well as for you, Polish residents, for many of your ancestors were also slaughtered by the Germans on November 16, 1918 and by the German occupation in World War 2, and on the Ghetto Demolition Day, July 17, 1943.

[Thanks was given at this point to a long list of town administrators and others who helped make this possible including "the local residents who strengthened our hands and encouraged us to go on with this life project, despite the many difficulties we experienced"]

Thank You!

Prof. Rob Singer

בחזרה למזריץ' 2009 עודד בר (ברג) - דור שני

הערים הגדולות הוא כפער בין פיאט 500 לבין מרצדס 600 דגם 2009.

בוקר ה-15 במאי 2009. טיסת אל-על לוורשה יוצאת למסע מאורגן של שלושה דורות, צאצאים ליהודי מזריטש. גם לאלה שנספו בשואה וגם לאלה שהגיעו לארץ ישראל או לארץ אחרת בה בנו את ביתם. מעל 60 ישראלים יוצאים למסע, כמה עשרות נוספים מארה"ב, אוסטרליה, אנגליה, וקנדה. כל אלו בדרכם לסגור את המעגל, להניף את דגל ישראל במזריטש, להעניק להם מתנה שלא יוכלו לסרב לה. "תפילה" תעמוד במרכז כיכר העיר ברחבה שרוויה בדם אנשים, נשים, זקנים וטף שכל עונם היה היותם יהודים. להזכיר להם. להזכיר להם או ליידע אותם שפה היתה עיירה פולנית שבה חיו ונשמו באידיש, בעברית, קצת בפולנית. פה היינו אנו בעלי הבית, התרבות והחיים וכל זה עד לפני 70 שנה, עד ל-1 בספטמבר 1939. יום מקולל המציין את תחילת הסוף, או, שמא סוף ההתחלה...

במטוס ישבו יחדיו אנשים עם קשרי משפחה קרובים יותר וקרובים פחות, צעירים בשנות העשרים ומבוגרים בשנות השמונים. חלקם ידעו על קשרי המשפחה. חלקם גילו זאת תוך כדי המסע. בשלב זה עדיין לא היה ידוע כי בטיסה בחזרה לארץ נהייה כולנו משפחה אחת, חדשה ואוהבת עם חבלים עבותים וקשרים שקשה יהיה לנתקם.

יום אביבי חמים, שעת צהריים. שקט באוטו, דומני שרק דפיקות לבי ההולכות וגוברות הן הצלילים היחידים המדהדים ברכב.

המסע מתחיל בבית הקברות בוורשה אחרי מעבר ברחובותיה המפוארים והמשך ישיר למחנה ההשמדה בטרבלינקה. כאן התחיל פרץ הרגשות האישי של רובנו. כאן בטרבלינקה שחוסלה כליל כמחנה השמדה אך נותרה כגל-עד לאלפי הקהילות היהודיות בפולין מוצבים אלפי אבנים שגודלן כגודל הישוב היהודי שהושמד. בני משפחתי המזריטשאים נרצחו במחנה זה או בדרכם אליו. אין לנו מידע. לא תאריכים ולא כיצד. האפשרויות המזוועות והות ברשעותן. בדצמבר 1941 הפסיקו להגיע הגלויות עם החותמת הנאצית לבית דודתי, מזריטשאית לבית ברג שהיתה נשואה למזריטשאי לבית רדמן, אשר יחד עזבו את בית הוריהם ונסעו לארה"ב

במאי 2006 דרכה רגלי בפעם הראשונה בבית הקברות הגדול בעולם - בפולין. הייתי ברכב שגמא את 140 הק"מ בין ורשה למזריטש. המיית הצמיגים ודיבורם החרשי של הנלווים אלי ולנהג הפולני, היו הקולות היחידים ששמעתי. כמו בבית קברות.

במאי 2009 דרכה רגלי בפעם השנייה על אדמת פולין הפוריה, בזכות אפר הגופות של קרובינו, בני עמנו ואחרים, הפעם כחבר במשלחת של שלושה דורות שבאה לסגור חשבון עם פולין ולסגור מעגלים בחיים.

פולין של היום יפה מפולין של פעם. כבישי חדשים, המרחבים המוריקים של תחילת האביב, היערות והחורש, עצי הדובדבן ומשטחי גידול שמן הקנולה אולי החרדל יוצרים שטיחים צהובים מרהיבים.

לא רק הנופים המישוריים מרהיבים ביופיים, גם הכפרים על אם הדרך. כל בית בכל מקום הינו כגלויה, כציור של בתים מהמאות האחרונות.

מקום יפה מעין זה העלה שוב את השאלה, המנקרת בליבי, האם בבית זה היו יהודים בשנות הארבעים של המאה הקודמת? ושמא בעליית הגג הזו מצאה משפחה יהודית מחסה? האם בעל הבית היפה הסגיר את שכניו או דיירי המשנה שלו לנאצים?

ולא רק הנוף והמרחקים, המבנים והמרחבים מעלים את השאלות. גם האנשים: איפה היה האדם המבוגר שנקרה בדרכנו, מה הוא עשה ואיזה חלק בשואה שלנו הוא נטל? פולין של היום הינה מערבית, קפיטליסטית, דתית-קתולית. יש בה קוקה קולה, מקדונלד, חב"ד ואפילו... קנטקי פרייד צ'יקן (תשאלו את אייל). היא שונה מפולין של 1980 והיא כמובן שונה מפולין של שנות השלושים והארבעים של המאה הקודמת.

התייר של היום עשוי ליהנות מפולין שאינה נופלת משכנותיה האירופאיות ובוודאי גם לא מעמיתה באיחוד האירופי.

מי שמסייע לפולין לצמות ולהתפתח הם אותם יזמים וקבלנים ישראלים הבונים כיום בעיקר בעריה הגדולות של פולין. כך, מככבים בה היום קניונים מפוארים מעזריאלי, מארנה, ומקניון אביב.

וכל מה שקשור לאיכות החיים, הפער בין הכפריים ואורחי העיירות הקטנות שאינן עיירות נופש כוקופנה לבין תושבי

גטו וארשה, מנסים להבין את מציאות חייהם של עשרות משפחות הגרות בחדר אחד, את הילדים, המבריחים הקטנים שסיכנו ואף שילמו בחייהם כדי להביא פת לחם למשפחותיהם, את ניצני הגבורה, העוז והכוח שהנחילו לנו, דור התקומה. להקים מדינה ולהלחם כל חיינו על קיומה. אין אנו יכולים שלא להפנים את סיפוריהם של אנשים רגילים ששרדו ואיפשרו לנו לדעת על הגדולה בזוועות העולם מאז בריאת העולם. אנו מזדהים מעוז רוחו של יאנוש קורצ'אק המחנך שלא זנח לרגע את יתומיו, תלמידיו וצעד עימם למותם.

הדרך למזריטש שהייתה בשיפוצים התארכה מידי וכולנו המתנו בקוצר רוח להגיע אליה. אנו חולפים על פני החץ המכוון אותנו לתוך מזריטש, "היי", אני צועק, "נכנסנו לרחוב וורשבסקה במזריטש". המיית המשוחחים באוטובוס נדמה, כולם נדרכו וניסו למרות האפלולית שכיסתה את העיר לזהות את שרידיה, לכאורה עיר קטנה רגילה שהצטמצמה לכ-12,000 תושבים ועוד כ-5,000 העובדים מחוץ לעיר בעיקר בחקלאות.

אין יהודים בעיר זו! האוטובוס הגיע לכיכר העיר. שעת ערב מוקדמת, ככר העיר ריקה, רטובה מן הגשם. ניידת משטרה עומדת ליד האנדרטה. שוטרים מסתובבים בכיכר. הרחוב סביב הכיכר חסום אך נפתח רק לאוטובוסים שלנו. נהגי האוטובוס חנו בדיוק ליד האנדרטה וליד המבנה ששימש את מטה הגסטאפו והונדרמים המקומיים אשר בעליית הגג שלו חיו אנשים שאת אופן הישרדותם במקום בתקופת השואה

עוד בתקופת פריחתה של מזריטש כקהילה יהודית בשנות העשרים של המאה הקודמת, משאירים במזריטש את שני אחיה שהצליחו לעלות לארץ ישראל במסגרת החלוץ טרם עליית הנאצים לשלטון. סבתי וסבי, שתי דודותיי, בעליהן וילדיהם לא שרדו את הרצח.

רות מספרת, גד מוסיף, הדמיון הוא המציאות והחלום הרע הוא לא חלום.

בטרבלינקה מתקיים מפגש עם קבוצת ילדים השייכים לצופי האש של העיר מזריטש, שהתנדבו לנקות את בית העלמין היהודי במזריטש. הם הופיעו לקראתנו כשהם מניפים את דגלי פולין וישראל והם לא מבינים את מיקומם בתסריט הנורא הזה של השמדת עם שלם על אדמת פולין, מכורתם. נערים ונערות תמימים ונחמדים. דוברי הפולנית בינינו מפתחים שיחה ומנסים להסביר לצעירים אלו על שום מה ולמה אנחנו נפגשים דווקא פה.

הטקס ליד אבן מזריטש מתחיל עם דגלי ישראל מתנוססים, הקראת קטעים מרגשים, קדיש, יזכור, אל מלא רחמים, נרות נשמה והתקווה.

"לא עוד" היא הסיסמא הכתובה בשפות רבות. לא עוד נובל כצאן לטבח.

אנו נוסעים בחזרה לוורשה כדי להעביר בה את הלילה הראשון על אדמת פולין.

תוך כדי הנסיעה המטען שאנו נושאים עדיין קטן, וחיוכים התחילו להופיע בשולי השפתיים. זו תחילת ההתגבשות של מועדון צאצאי מזריטש.

קצרי רוח אנו פותחים את היום השני במתן כבוד ללוחמי

מספרת ההצגת "מזריץ".

שם במזריץ? אף אחד לא שמע על כך. לא אז ולא היום. שקט ושלווה בכיכר. הכל שונה מכל אשר אירע פה ב-25 באוגוסט 1942 וב-6 באוקטובר 1942 וב-2 במאי 1943 וב-18 ביולי 1943. עשרות תמונות של כיכר העיר המרוצפת ועליה יושבות משפחות על מיטלטליהן, עקורים, פליטים ועוד רגע קט קרבנות - נרשמו בזיכרוני. אחרי מועד זה אפשר היה לדווח: "מזריץש יודנראין" (מזריץש נקייה מיהודים).

אך הכיכר שנתגלתה לי הייתה שונה. כיכר הדשא נעלמה, העצים בכיכר נותרו כשמסביבם אבנים, כל הכיכר מרוצפת באבנים לא חלקות וערוגות ירוקות ובמקומות שונים נטועים ספסלים.

המשכתי עם אחי לרחוב לובלסקה, רחוב שיהודיה החילונים והחרדים נפגשו בו, אל הגשר מעל הנהר, לעבר החנויות החדשות ששינו את פניהן. אחת מהן הייתה של סבי, אחת הייתה של אחיו. בבית מס' 36 גרו סבתי וסבי, עד לפינויים לגטו - אם "התמזל מזלם" ולא ניספו קודם לכן. שם עצרנו והעלינו את זכרם. הרי מעולם לא פגשנו אותם ולא את בנותיהם גיטלה ושינה'לה ובעליהן, מרדכי ריבק ומרדכי שטיין וילדיהם. כולם ניספו.

חנות הצילום של היום נמצאת במקום שהיה בשנות השלושים הפוטו שבו נהגו להצטלם ורבות מהתמונות שברשותי נושאות את הכתובת הזו. שאלנו את הצעירה שניסתה לעזור לנו מה היא יודעת על המקום הזה, והיא השיבה: "המבנה חדש, איש אינו יודע מה היה פה פעם". כך, ברחובה הראשי של "אמריקה הקטנה". ואני שמעולם לא חייתי פה, שמעולם לא חוויתי את העיר הזו, הרגשתי מבויש במקומה. על פי תמונות בנות 70 שנה וסיפורי האנשים, אני מנסה לתהות על החיים של משפחתי, סבתי וסבי, שתי דודותיי, בני זוגם וילדיהם, איך הם חיו טרם המלחמה, היכן מצאה אותם המלחמה, על הסבל שסבלו, על הכאב, על השכול ועל המוות. אנו לא יודעים דבר מלבד

חברי עמותת התאחדות עולי מזריץ'

בישראל

מתאבלים על פטירתו של

יצחק תדהרי ויברבויים

ומביעים תנחומים למשפחה

אותן גלויות עם דרישות השלום היבשות והסינטיטיות שנשלחו מרחוב לובלסקה 36... מקום שכנראה התגוררו בו עד למעבר לגטו.

הלילה אפף אותנו, ולאחר סיור ערב רטוב, המתנו בכיכר לאוטובוס. לאט לאט, התאספו במקום צעירים תושבי העיר שהשמועה על בואנו עשתה לה כנפיים. דבורה רעייתי הדוברת פולנית ואני. באמצעות השפה האנגלית סיפרנו להם על קורות העיר היהודית ועל שארע בכיכר הזו לפני כשבעים שנה, על בית הכנסת שהיה ממקם מול האנדרטה שנהרס כליל על אלפי היהודים שקובצו בתוכו ועל מלון סובלמן שבו היה מטה הגסטאפו ובה בעת, בעליית הגג הקטנה שלו בעלת התקרה שגובהה 70 ס"מ בלבד מצאו מסתור מספר יהודים במשך כשנה כשהם כפופים ומתנועעים על ארבע ובוחילה.

בבוקר התקיים הסיור ברחובות מזריץש באותם מקומות שישנם ושאינם (על כך מסופר במדריך למטייל במזריץש, שנכתב על ידי ובו סיפורים וצלומים על המקומות מאז ומהיום).

יעדנו הראשון היה תחנת הרכבת.

מתוך 18,000 יהודי מזריץש "הצליחו" להגיע לתחנה זו דרך רח' לובלסקה והגשר, חלק בלבד כשהם מותירים אחריהם את גופות אלו שהמרצחים לא נתנו להם "הזדמנות" לקפוץ מהרכבות בדרכן למחנות ההשמדה. באותה תחנת רכבת שבה אין כל סימן או שלט שמספר מה התחולל במקום, רותי מספרת, גד משלים, אברהם מוסיף ואני מנסה לדמיין את התמונות הנוראות של דרכם האחרונה של אלו שלא שרדו והמעטים שחזרו משם. חלק מקרובי נשלחו מתחנת רכבת זו, מהמבנה, מהרציף שעדיין עומדים על תילם היום וברכבת שגם היום מובילה לטרבלינקא ולמאיידנק. ללא שום סימן, ללא כל אות.

כשדגל ישראל מונח על כתפי, אנו צועדים לעבר העיר באמצעות שדרה חדשה המקצרת את הדרך לכיוון הכיכר, חוצים את הנהר על גשר להולכי רגל, נפתלי מספר על שארע לאביו, משה ברזניאק ששחה בנהר הקפוא בעת שברח עם עוד שניים מחבריו מידי המרצחים כשהאחד מהם שגורלו לא נודע הינו דודי, מרדכי ריבק בעלה של גיטל אחות אבי, שלפחות בפעם הזו הצליח לחמוק מידיהם של אנשי "השלייגר", ולחזור לביתו (עפ"י עדותו של משה ברזניאק שברח יחד איתו ב-25 בדצמבר 1942 - בספר 'עצי הלבנה הזקופים' מאת משה ברזניאק ונפתלי ברזניאק עמ' 114,113).

קבוצתנו הגדולה עוררה את תשומת לבם של התושבים בדרכם אל הכנסייה בבוקר יום ראשון. הפרסום על בואנו

בית מכבי האש היהודי

התמונה צולמה כנראה ע"י גרמני. הכיתוב הפולני מציין שהתמונה צולמה בשנות השלושים, אולם עיון מעמיק בתמונה מגלה שני אוקראינים עם רובים, מה שמעלה את ההשערה שהתמונה צולמה ב-25 באוגוסט 1942 באקציה הראשונה ומאז לא גרו יהודים באזור הזה. התמונה התגלתה לאחרונה.

כבאים יהודים

חומצה על פניו של קצין גרמני והלך למותו כנראה מסופק ממעשהו. "תמות נפשי עם פלישתים".

על הקרקע נמצאות מספר מצבות, ולפתע נשימתי נעתקת. אני רואה כיתוב על המצבה: משה בן ישראל. האם זה לא סבי? ואותו משה קבור עם אברהם שגם הוא נרצח. אלול תש"ב, תאריך משמעותי. בחודש זה השמידו את מרבית בני העיר... ??

על חומת בית הקברות הפונה לרחוב, מול בית הקברות הנוצרי, מודבקות מצבות רבות, חלקן שבורות. על מרביתן כתוביות בעברית המציינות את שם המת או ההרג ושם אביו ללא שם משפחה. מרבית המצבות ששרדו היו של אנשים שעדיין הספיקו להנציחם.

טכס האזכרה נערך, עם קדיש ויוזכור שנקרא על ידי, תפילת אל מלא רחמים והדלקת נרות על ידי הדורות השונים מדור השואה עד לדורו של ג'רארד, הילד הקטן, בהיר השיער, שעשה עם הוריו את כל הדרך מסידיני אוסטרליה כדי להגיד לעולם "אנו הדור שלא תוכלו לו".

בהמשך היום ראיתי את שני הבתים ברחוב גרברסקה מס' 17 ו-19 הבתים היחידים שנותרו מהגטו שחוסל ביולי 1943 הממחישים איך חיו משפחות שלמות במקום כל כך מצומצם.

חזרנו לכיכר המרשימה שבה התנוססו בגאווה דגלי פולין וישראל וקבוצת צופי האש במדיה האדומים התרכזה ליד האנדרטה.

המכובדים ראש העיר, חברי מועצה, נציגי העירייה, מנהלת מחוז לובלין, הבישוף, שגריר ישראל מלווה ברעייתו הגיעו לאיטם.

הטקס החל בנגינת ההמנונים ע"י תזמורת מכבי האש של העיר. קודם התקווה ואח"כ ההמנון הפולני. רגע מדהים... התקווה, דגל ישראל בכיכר העיר במזריטש בפולין. ההיינו כחולמים?

חברי עמותת התאחדות עולי מזריץ'

בישראל

מתאבלים על פטירתה של

יוכבד דוידזון

בת מנחם ושרה דנגוט

הלכה לעולמה בז' בסיון התשס"ט

ומביעים תנחומים למשפחה

היה רב והסקרנות של התושבים גברה. מעטים מהם הבינו מה לנו ולבית חולים שהיה יהודי וכיום אין זכר לקיומו, למרות שהבניין עומד על תילו כפי שהיה אז ואמבולנסים של הצלב האדום נכנסים ויוצאים ממנו. הקבוצה הגדולה שלנו, הפריעה במעט לרכבים החולפים בכביש ולהפתעתנו השוטרים עצרו את התנועה במהלך ההדרכה. הוידים של היום מקבלים כבוד מהפולנים!!!

הבנינים הנוספים שנותרו במזריטש: בית מכבי האש, בנין יפה שנבנה בשנת 1926 מתרומות ויועד להיות בית מכבי אש ובית תרבות ליהודי העיר. משמש כיום כבנין משרדים ודבר לא מוזכר על חלקן בהווה של העיר היהודית. הכנסייה ממול עומדת במקומה.

בית משפחת טיש שימש את המשטרה באותם ימים אפלים ובחצרו הוצאו להורג יהודים בצורה סדיסטית ע"י "השלייגר", אותה חיה רעה שלא בחלה ברציחה כמו ידיו של חולים יהודים וזקנים.

אותו "שלייגר" נתפש והומת בעינויים שנמשכו ימים רבים עד לצאת נשמתו. מעין נחמה פורתא.

בדרכנו לבית העלמין אני רואה את בית הקברות הנוצרי המסודר, המאורגן ומולו אני רואה בעיני רוחי את שדה הקוצים, ההונחה, את שער העץ המט לנפול, את הפסולת ואת מספר המצבות הדל כשאלה מפוזרות בין העזובה ובין מנהרת הזמן... וזה היה רק לפני שלוש שנים.

הפעם מול בית הקברות הנוצרי, פגשנו בית קברות יהודי. חנינו במגרש חניה גדול ומסודר מצופה באספלט שבו התנוססו דגלי ישראל ופולין. נערי מכבי האש שהתנדבו בשנה האחרונה, צבעו את השערים בכניסה לבית הקברות בירוק כך שאותות הזמן לא ניכרו בהם ובנוסף, ניקו ועיטבו את אזור הכניסה לבית הקברות עבורנו ולכבודנו.

ציוץ ציפורים וצעדי הפוסעים על העשב הפרו את השלווה בבית קברות. הכל מכוסה ירוק ומעט פרחים צבעונים מציצים פה ושם כאומרים: לא מהדם הזה מוצאנו. עצים גבוהים ועבותים בני שנים רבות מרכינים את צמרותיהם למראה קבוצת ישראלים שמוצאה מעיר זו שחבריה מניפים דגלי ישראל מעל קבר אחים של 179 אחרוני הנרצחים במזריטש, שהמכונה הנאצית בחרה לירות בהם ביום 18.7.1943 בפרבר העיר פיסקי ושגופותיהם הועברו ע"י הפולנים בשנת 1946 לקבר אחים.

אותם עצים רמי צמרת לא יכולים לדבר ולספר על הטבח שנערך למרגלותיהם פעמים רבות. העדות היחידה ניתנה על ידי נער אחד שהיה עד ראייה להרג שנעשה באמצעות מקלעים בעשרות ומאות יהודים בבור בתוך בית הקברות. אותו עד סיפר על מעשה גבורה של אחד הנדונים ששפך

המגורים, המחנות הנפרדים לגברים ולנשים, והמשרפות... והבורות... והכל על רקע נופים פסטוראליים, בתי כפר ומשקים. האומנם הם לא ידעו מה מתרחש שם, שבין העצים נערכת סלקציה איומה, שנשים ערומות נדחקות שם היישר לשמים בדרך ייסורים שרק השטן ידע להמציא...?

ריח המוות נותר באוויר. דיכאון ומועקה בתוכנו. עדויות וסיפורי רות וגד פינקלשטיין, שזוכר הכל, מלווים אותנו. המטענים שהוא סוחב איתו במשך מעל ששים שנה יכולים לשמש עדות חשובה ומענה לכל מכחישי השואה באשר הם.

אין בפי מילים להביע את אשר הרגשתי, אותה מועקה שהחלה בטרבלינקה והייתה אמורה להסתיים במיידנק השפיעה עלי לאורך כל הטיול וימים רבים לאחר מכן.

גם פה במיידנק הזכרנו את הניספים בטקס עם קטעי קריאה, קדיש, יזכור, אל מלא רחמים והתקווה.

ושוב עולה המחשבה שאולי אם אותה תקווה בת שנות אלפיים הייתה מתגשמת ומדינת ישראל הייתה קיימת אז כישות מוצקה ועצמאית עם דגל כחול לבן הוא דגל ישראל אולי השואה הייתה נמנעת. אולי???

חזרה לאוטובוס, הפעם לכיוון קרקוב. הנסיעה הארוכה יצרה אווירה חדשה באוטובוס, המועקה פחתה, החיוכים והשירה נשמעו, מעין תחושה שאזל הצבע השחור. בנסיעה זו נורע הזרע למועדון המזריטשאים שחבריו לא רק שגילו קשרים חדשים אלא גם הבינו שבימים הקודמים צעדו ביחד על קברות יקיריהם, הוריהם, סבם, חבריהם ומשפחתם-משפחתנו כי כולנו מאותו הכפר.

בטקס נישאו נאומים של כל המכובדים שתורגמו לשלוש שפות, זמרת פולניה שרה באידיש והונחו זרים על האנדרטה.

התעצבנו מעט שבכבוד בהסרת הלוח זכו בעיקר המכובדים המוזמנים ולא אנחנו, חברי הקבוצה בני העיר שכל אחד מאיתנו אחז בפרח בידו ובקושי פילס דרך להגיע לאנדרטה כדי להניחו למרגלותיה.

הטקס בכיכר תם. כל אחד ורגשותיו פנה לדרכו, לביקור במקומות שנותרו או נכחדו כמו לבית משפחתו, לגטו, לבית הספר, לגימנסיה, למחבוא במלון סובלמן, או נשאר בכיכר עם זכרונותיו ותחושותיו.

בהמשך התכנסנו למופע של הזמרת הפולניה ששרה באידיש, לצפיה בסרט "אמריקה הקטנה" ושבנו לארוחת ערב תגיגית במלון בעיר.

למחרת יצאנו לכיוון מיידנק, מחנה ההשמדה שרבים מתושבי מזריטש וכל אלה שהובאו אליה ממקומות אחרים סיימו בו את חייהם.

באופן אישי, מיידנק לא היוותה נדבך בהסטוריה המשפחתית שלי. מתחקירי עולה שכנראה סבתי וסבי נרצחו באקציה הראשונה וכך אולי גם דודותי ובעליהן.

מעבר לאנדרטה שמשמשת כמסגרת לבור האפר של קרבנות מיידנק, גילינו מכונת ייצור לרצח. היעילות הגרמנית ידעה לפתח קווי ייצור, והטרגדיה שלנו שהיא פותחה לצורך השמדה מסיבית של יהודים.

ביקרנו במחנה השמדה זה, שחלק גדול וניכר ממנו נשאר על תילו כמו חדרי המקלחות, החדרים עם הציקלון, צריפי

באושוויץ (לא בבירקנאו...) אותן צילם אחרי השחרור ע"י הצבא האדום.

הסיפור שאמי שמעה באותו יום, חזר אלי באותו רגע של התייחדות בביתן במחנה אושוויץ. בחושך, בעת הקראת השמות והקראת הקדיש יחד עם אחי, הדמעות חנקו את גרוני ואחר כך הרטיבו את לחיי. נדמה לי שמעולם לא היה דבר שגרם לי להתרגשות כזו כפי שחשתי בעת ביקורנו הנוכחי באושוויץ שבה כבר הייתי בעבר.

לא עוד. ולסיום, אני מודה לכל המשתתפים במסע זה, שיצרו ודי במהרה הוויה חדשה, משפחתיות ואהבה. אני מודה למדריכה שלנו רות פרבמן שהיא משכמה ומעלה, שהשכילה באמצעות רצונה, ידענותה והיד הקשה בה השתמשה להחדיר בנו ידע רב וחדש וליצור מכולנו קבוצה מגובשת.

אני מודה לגד פינקלשטיין על עוצמתו ועל היותו עדות חיה ולאחל לו חיים ארוכים ובריאים. ולאברהם גפני ידידי, איך ניתן היה ללא הדבקות שלו במטרה והתרומה העצומה הן בתיאור ההיסטוריה האמיתית והן ביצירת עובדה חדשה - במזריטש עומדת נציגות מכובדת לבני העיר עובדה חדשה - במזריטש עומדת נציגות מכובדת לבני העיר פסל גרניט בלתי ניתן לניתוץ, כמונו. ושהתפילה תתגשם ושלום ואחוה יהיו נחלת עולמנו זה. ולמשפחתי החדשה אני רוצה להגיד: מחובתנו להקנות את מורשתנו, להזכיר את השואה בכל עת ולהבטיח שילדינו וטפינו יידעו שהישראלי באשר הוא, הינו ענף עבות לגזע ישן וחזק שהנאצים ניסו לגדוע אך הוא הצמיח ענפים חדשים ורעננים.

"אל נא תאמר הנה דרכי האחרונה..."

עודד בר(ברג) יוני 2009

(מתוך חוברת 'בחזרה למזריטש')

(לקבלת החוברת המלאה: oded_bar@bezeqint.net)

חברי עמותת התאחדות עולי מזריץ'

בישראל

מתאבלים על פטירתו של

משה באומגרמן

הלך לעולמו בב' בתמוז התשס"ט

ומביעים תנחומים למשפחה

היריעה קצרה מלנסות לתאר ברשמי מסע אלו, את כל החוויות, ההתרגשויות, פרצי הרגשות, והדמעות הנמהלות בדם הקרבנות. אך נותרה עוד חוויה, שלגבי היא מאד משמעותית. ביקורנו באושוויץ-בירקנאו. ובעניין זה סיפור קצר:

אני צבר להורים ממוצא פולני, האב סנדר יליד מזריטש והאם ילידת זבירצ'ה. האב מתנועת 'החלוץ' שבזכותה הגיע לארץ טרם המלחמה והאם חניכת 'השומר הצעיר' שבחרה להינשא נישואים פיקטיביים לבן דודה כדי להערים על מדיניות הספר הלבן. הורי נפגשו בארץ, נישאו והביאו את אחי ואותי לאוויר העולם.

אבי השאיר במזריטש אם ואב, שתי אחיות שנישאו וילדו. הורי לא ידעו עד סוף המלחמה מה עלה בגורל משפחתם, עד שהחלו להגיע משם הניצולים. ביום בהיר בתחילת שנות החמישים, ואני נער צעיר מאד, צלצל פעמון בדירתנו בתל-אביב.

אמי פתחה את הדלת ומיד החווירה, פרצה בבכי מר ונפלה על זרועות מי שהסתבר לי לאחר מכן גיסה, בעלה של אחותה, פנחס פינצ'ה מרקוביץ שחשבו שניספה יחד עם כל המשפחה. האיש נראה רע מאד, צנום, פניו אפורים, שערו לבן, בגדיו כסחבות. הוא דיבר עם אמי ואני לא הבנתי מאומה, אך תגובותיה ההיסטריות, בכייה המר ומריטת השערות, הבהירו לי שהסיפור נורא. הוא הראה לה תמונות מרופטות של אישה וילדים ועוד מספר תמונות, שרק שנים לאחר מכן הבנתי את משמעותן, תמונות של המשרפות

שגריר ישראל בפולין
צבי רב-נר

גד פינקלשטיין

ציר הסיים הפולני אדם אברמוביץ'

נציג המחוז

ראש העיר מזריץ' ארתור גז'יב

דניאל ברזניאק

נציג המחוז

פרופ' רוב זינגר

פרופ' אבי לבנה

יוסף דנגוט

לחזור מפולין

עמוס גלעדי (פרלשטיין)

בטיסה חזרה לנתב"ג

22.5.2009 כ"ח אייר תשס"ט

ילווה אותי תמיד בהערצה.
לחזור מפולין לישראל לאחר כל הנאמר לעיל באיחוד
משפחות למשפחתה אחת - משפחת מזריץ' - ילווה אותי
תמיד בהלמות הלב.

לחזור מפולין לישראל לאחר כל הנאמר לעיל ביום כ"ח
באייר - יום שחרור ירושלים - ילווה אותי תמיד בהתרוממות
רוח.

ואני שזכיתי לזיכרונות קשים, לזכות גדולה, לסערת
רגשות, להערצה, להלמות הלב ולהתרוממות רוח,
על כל אלה: תודה לך אלי הטוב

לחזור מפולין לישראל לאחר ביקור באתרי ההנצחה
ובמחנות ההשמדה מלווה תמיד בזיכרונות קשים.

לחזור מפולין לאחר כל הנאמר לעיל מלווה בבנותי - טל
ורותי שחוו כמוני את כל ה"מסע" וה"משא" של השבוע
הזה - תלווה אותי תמיד הזכות הגדולה שנפלה בחלקי.

לחזור מפולין לישראל לאחר כל הנאמר לעיל גם מביקור
בעיר של אבי - מזריץ' ומהשתתפות בטקס הסרת הלוט מעל
הפסל "תפילה" בכיכר העיר יחד עם הסיפורים האישיים של
חברי הקבוצה ילוו אותי תמיד בסערת רגשות.

לחזור מפולין לישראל לאחר כל הנאמר לעיל בתוספת
ההדרכה שלך - רותי - מתובלת בידע אישי בלתי נדלה

מכתבים מפולנים

תורגם מפולנית

לובלין, 5 במאי 2009
המארשל של וויבודה לובלין

לכבוד
אברהם גפני
יו"ר ארגון יוצאי מזריץ' דפודלסיה
בישראל

אדוני הנכבד,
אני מודה לך מקרב לב על ההזמנה לטקס של
גילוי הפסל "תפילה", יצירתה של יעל ארצי,
המוקדש לתושבי מזריץ' שנרצחו בתקופת
השואה. בדרך זו אני מבקש להביע כבוד
ולמסור דרישת שלום גם למארגנים וגם לכל
המשתתפים בטקס המיוחד הזה.

אני מברך אתכם על הארגון ועל ביצוע היוזמה
החשובה, בעלת הערך הרב. אני משוכנע
עמוקות, שיש להזכיר לא רק את רגעי השמחה
של ההיסטוריה, אלא גם את הרגעים הטרגיים
ביותר. מיידויזין פודלאסקי - מזריץ' -
הייתה למקום זיכרון, שבו התרכזו חיי החברה
היהודית מאז המאה ה-16. הפסל "תפילה"

העומד במקום, מסמל את זיכרון הקהילה
היהודית, שאינה קיימת כאן עוד.
אני מבקש להביע את הודהותי עם כל
חברי ארגון יוצאי מזריץ' בישראל, שאת
קרוביהם פקד הגורל הנורא. הודות לכם
נשמר הזיכרון של תושבי העיר שנרצחו
בתקופת השואה. חשוב במיוחד, שלדורות
הצעירים יימסר הידע על המאורעות
הטרגיים.

בהבעת כבוד

קז'ישטוף גראבצ'וק

Witam Cie Avram !

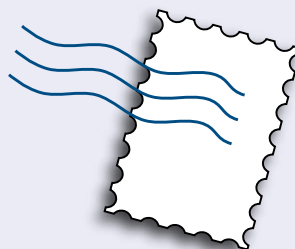
Powiadają, że wszystko co piękne to szybko mija. Dlatego ten czas uroczystości w dniu 17 maja 2009r, tak szybko minął ponieważ był bardzo piękny. Powróciliśmy do dnia codziennego, szarego życia, problemów, pracy zawodowej. Wracam myślami do tego dnia, wydają mi się że więcej nic nie można było zrobić, ponieważ cała ceremonia była bardzo ładna, jak mówią, nic dodać, nic ująć. Często przechodzę przez rynek, patrzę na rzeźbę i wracam myślami do dnia 17.05. Widzę Ciebie jak wiele osób ciągle z Tobą rozmawia, dla każdego masz coś do opowiedzenia, jak ludzie do Ciebie lgną i widzę w Tobie ten spokój, radość z życia, przecież tak dla Ciebie ciężkiego w okresie wojny. To jest dla mnie i Polaków, przykład do naśladowania. W niedługi czasie przyślę Ci relacje z naszych lokalnych gazet (chcesz kopie czy całe gazety). Specjalnie je kupiłem dla Ciebie. Napisz jakie są Twoje wrażenia z uroczystości, z naszego miasta, jak przebiegała dalsza podróż po Polsce. Ale przede wszystkim musisz odpocząć, bo to był bardzo duży wysiłek, duża praca.

Pozdrawiam Cię, żonę i znajomych. Waldemar z Mezritch

שלום לך אברהם!

אומרים, שכל דבר יפה חולף מהר. לכן הטקס ב-17 במאי 2009 שהיה כל כך יפה חלף כל כך מהר. מאז, חזרנו לחיי היום-יום, חיים אפורים, עם עבודה ובעיות שגרתיות. במחשבותיי אני חוזר לאותו היום. נדמה לי שאי אפשר היה לעשות מעבר למה שנעשה. הטקס היה נאה מאוד כפי שהוא. לעיתים תכופות אני עובר בכיכר השוק, מסתכל על הפסל וחוזר במחשבותיי ליום 17 במאי. אני רואה אותך עם שלוה ושמחת החיים משוחח עם האנשים ומעניק לכל הסובבים אותך תשומת לב למרות שחיך בתקופת המלחמה היו כל כך קשים. לי ולנו הפולנים זו דוגמה לחיקוי. בקרוב אשלח לך דיווחים מהעיתונים המקומיים שלנו (האם אתה מבקש העתקים או עיתונים שלמים). קניתי אותם במיוחד בשבילך. כתוב בהם על רשמך מהטקס, מהעיר שלנו, ועל המשך המסע בפולין שלכם. אבל קודם עליך לנוח, כי זה היה מאמץ גדול מאוד, עבודה גדולה.

דרישת שלום לאישתך ולמכרים.
ואלדמר ממזריץ'

מר ואלדימרק קרליון
ה"שגריר" שלנו במזריץ'
במשך שנים רבות
(בנו של חסיד אומות עולם)

בית החולים היהודי במזריץ'

Witaj Avram!

Mam nadzieję, że już odpoczęliście po ciężkiej podróży.

Mam również nadzieję, że wyprawa do Międzyrzecza była jak najbardziej udana.

Dziękuję Ci, że mogłem znów spędzić z Tobą kilka chwil, zawsze jest to dla mnie bardzo szczególne doświadczenie.

Szczerze mówiąc, to nie chciałem Cię za bardzo męczyć tu w Międzyrzeczu, bo wiedziałem ile rzeczy Ty musisz zrobić i jak możesz być zmęczony, dlatego jeżeli to będzie tylko możliwe, chciałbym się z Tobą jeszcze nie jeden raz spotkać i porozmawiać...

Cieszy mnie, że mogłem poznać Twoją żonę, córkę i wnuczkę, cieszę się również, że poznałem wiele innych osób, a jeszcze bardziej cieszę się z tego, że mówiłeś tym osobom wiele pozytywnych rzeczy na mój temat - to było takie spotkanie z przyjaciółmi, których nie znam, a którzy byli naprawdę przyjacielscy..., cieszę się również, że mogłem co nieco Wam pomóc, ale pamiętaj, że ta pomoc to nie tylko ja, to naprawdę wielu młodych ludzi, którzy wiedzą dlaczego chcieli pomóc - mam nadzieję, że współpraca między nami dalej będzie się układała bardzo dobrze.

W imieniu tych najmłodszych chcę Ci podziękować za zegarki, wyobraź sobie, że oni do wizyty w Treblince nie wiedzieli, że je otrzymają, ich radość była tym większa, że doceniliście ich pracę w ten sposób, bardzo także cieszyli się, że otrzymali je od Ciebie i Yael. Wycieczka do Treblinki także była dla nich bardzo ciekawa - wyobraź sobie, że po tych kilkunastu dniach żałują, że tak bardzo tam milczeli i nie rozmawiali tak jakby naprawdę rozmawiać chcieli..., ale musisz wiedzieć, że dla młodego człowieka, to także było nie lada przeżycie.

I kończąc dziękuję Ci także za kolację, bardzo Ci dziękuję...

Aha, i dziewczynom z Warszawy także wszystko się niezwykle podobało...

A rzeźba stoi i ma się dobrze...

Krzysztof Szczepaniuk

Wiceprezes OSP - Naczelnik OSP

Ochotnicza Straż Pożarna "Stołpno" w Międzyrzeczu Podlaskim

קז'ישטוף
שצ'פניוק
עם חניכיו
מתנועת
מכבי האש
בטרבלינקה

30 במאי 2009

שלום אברהם,

אני מקווה שהגעתם לישראל אחרי הנסיעה הקשה. אני מקווה גם, שהמסע למזריץ' היה מוצלח. אני מודה לך שיכולתי שוב לבלות איתך זמן מסויים. לשהות במחיצתך זו תמיד חוויה מיוחדת מאד עבורי.

האמת היא שמאד רציתי לבלות איתך יותר זמן במזריץ' אך ידעתי שעיסוקך רבים ולא רציתי לעייף אותך יותר מדי, לכן - אם זה רק יתאפשר - הייתי רוצה להיפגש איתך עוד, יותר מפעם אחת, ולשוחח...

אני שמח שיכולתי להכיר את אשתך, את בתך ואת נכדתך, אני שמח גם שהכרתי אנשים רבים אחרים, ועוד יותר משמח אותי, שאמרת לאנשים האלה הרבה דברים חיוביים עלי. זה היה מפגש עם ידידים שאיני מכיר אותם, אך הם היו באמת ידידותיים... אני שמח גם, שיכולתי לעזור לכם מעט, אבל תזכור, שהעזרה הזו אינה רק שלי. יש כאן צעירים רבים, שרצו לעזור וידעו מדוע. אני מקווה, ששיתוף הפעולה בינינו ימשיך להתבצע בצורה הטובה ביותר.

בשם הצעירים האלה אני מבקש להודות לך על השעונים. קבלתם בטרבלינקה הייתה הפתעה מוחלטת ושימחתם על כך שהערכתם את עבודתם בצורה הזאת, ועל כך שהם קיבלו אותם ממך ומיעל, הייתה גדולה מאד. הביקור בטרבלינקה היה מאד מעניין עבורם ולאחר מספר ימים הם הביעו את צערם על כך ששתקו שם ולא שוחחו עמכם כפי שבאמת היו רוצים לעשות... אבל עליך לדעת, עבור אדם צעיר זו הייתה חוויה לא קלה.

כן, עבור הבנות מוורשה הכל היה מעניין ביותר...

והפסל עומד ומרגיש טוב...

קז'ישטוף שצ'פניוק

סגן יו"ר - מנהל מכבי אש מתנדבים

מתנדבי מכבי אש "סטולפנו" במידזיז'ץ-פודלאסקי

Witam serdecznie Panie Abrahamie.
 Chciałbym bardzo podziękować za tą ze
 miałem możliwość poznać Pana osobiście w
 Międzyrzecu.
 Jest to dla mnie prawdziwy przywilej spotkać
 taką osobę jak Pan.
 Piszę tych kilka słów po tym w czym miałem
 okazję brać udział.
 Te kilka dni zmusiło mnie do zastanowienia
 się nad wydarzeniami które miały miejsce
 w Międzyrzecu i okolicach. Jestem pełny
 podziwu i szacunku dla Pana i tych wszystkich
 osób, które doprowadziły do postawienia
 pomnika upamiętniającego te wydarzenia.
 Film, który miałem okazję oglądać naprawdę
 dotyka serca i nie można zostać obojętny
 wobec tych wydarzeń.
 Mam nadzieję że kiedyś uda mi się odwiedzić
 Izrael - miejsca o których tak często czytam w
 Biblii.
 Bardzo dziękuję za pamiątki, które mam przed
 sobą.
 Przepraszam, że nie mogłem być na kolacji,
 dzieci były bardzo zmęczone po całym dniu.
 Rano chciałem ze z Wami pożegnać ale
 przybyłem trochę za późno do Hotelu.
 Proszę bardzo serdecznie pozdrowić żonę,
 pana Naftaliego i Panią Yael.
 Shalom Izrael
 Leszek Halczuk

שלום רב לך מר אברהם,
 ברצוני להודות לך מאד על שהייתה לי ההזדמנות להכירך
 אישית במזריץ'. בשבילי זו זכות אמיתית להכיר אדם כמותך.
 אני כותב כמה מלים אלה אחרי הטקס שבו הייתה לי הזדמנות
 להשתתף. כמה ימים אלה הכריחו אותי לעסוק במחשבה על
 האירועים שהתרחשו במזריץ' ובסביבתה. כולי מלא התפעלות
 וכבוד לך ולכל האנשים, שתרמו להקמת פסל המנציה את
 האירועים הללו.
 הסרט, שהייתה לי הזדמנות לצפות בו, באמת נוגע ללב ואי
 אפשר להיות אדיש כלפי האירועים האלה.
 אני מקווה, שפעם אצליה לבקר בישראל - מקום שעליו אני
 קורא כל כך תכופות בכתבי הקודש.
 אני מודה מאד על המזכרות, המונחות לפניי. אני מבקש
 סליחה, שלא יכולתי להיות בארוחת הערב. הילדים היו עייפים
 מאד אחרי כל היום.
 בבוקר רציתי להיפרד מכם, אבל הגעתי מאוחר למלון.
 אני מבקש למסור דרישת שלום לביתך, למר נפתלי
 ולגברת יעל.
 שלום ישראל.
 לשק האלצ'וק

לשק האלצ'וק Leszek Halczuk
 עם אשתו וילדיו בתערוכה במזריץ'

1 ביוני 2009

אברהם היקר!

איך אתם מרגישים אחרי הביקור בפולין? האם המשך שהייתכם היה מוצלח? איך רינה מרגישה? אמרתי לך שמר קירילוק הציע לי לכתוב מאמר על הפסל ועל טקס גילוי הפסל. אני מצטערת שהוא הציע לי זאת כל כך מאוחר, כי עכשיו רק דרך מכתבים אני יכולה לשאול אתכם על עניינים מסוימים. אהיה אסירת תודה על כל מידע, נוסח הנאומים, הרהורים על הפרוייקט הזה ועוד. אתה יכול לכתוב באנגלית אם קל לך יותר. כבר כתבתי לנפתלי, הוא הבטיח לי שישלח את המכתבים לאביו, מתורגמים לאנגלית. אני סומכת מאוד על עזרתכם ומצטערת, שכל כך מעט נודע לי מכם בצורה ישירה. לא עזרתי לכם הרבה, אבל אני שמחה שאוכל לעשות עוד משהו. אם יהיו לי שיעורים במזוריק', ויש לי תוכניות כאלה, תמיד אדבר על הפסל ועל יהודי מזוריק'.

דרישת שלום לבבית!

אליציה

Alicja

Drogi Avramie!
Jak się czujecie po wizycie w Polsce? Czy dalszy ciąg waszego pobytu był pomyślny? Jak się czuje Rina? Mówiłam ci że p. Kiryluk zaproponował mi napisanie artykułu o pomniku i uroczystości odsłonięcia. Żałuję że tak późno mi złożył tą propozycję, bo teraz tylko korespondencyjnie mogę was pytać o pewne sprawy. Będę wdzięczna za wszelkie informacje, teksty przemówień, wszystko, jakieś refleksje o tym projekcie. Możesz pisać po angielsku jeśli będzie ci łatwiej. Pisałam już do Naphtali'ego obiecał mi przesłać przetłumaczone na angielski listy do swego ojca. Bardzo liczę na waszą pomoc i żałuję że tak niewiele dowiedziałam się od was bezpośrednio. Niewiele wam w tym pomogłam ale teraz cieszę się że będę mogła coś jeszcze zrobić. Jeśli będę miała lekcje w Międzyrzecu, a mam takie plany, będę zawsze mówić o tym pomniku i Żydach Międzyrzeca. Serdecznie pozdrawiam!

פרופ' יוזף גרש (Jozef Geresz) עם רעייתו ואליציה קוסצ'אן (Alicja Koscian)

עו"ד ברנרד לוקומסקי ורעייתו דומיניקה Bernard and Dominika Lukomski

Drogi Abramie!

Dziękujemy Ci bardzo za te ciepłe słowa.
Chcielibyśmy odpisać Ci bardzo długim listem.
Niestety czas nam na to nie pozwala - jesteśmy bardzo mocno zajęci (w nowej pracy jest, całe szczęście, bardzo). dużo pracy
Wiedz jednak prosimy, że cały czas o Tobie i wszystkich.
myślimy
Napiszemy jak tylko będziemy mieć więcej czasu żeby wyrazić.
nasze myśli w sposób głęboki i prawdziwy

Cały czas jesteśmy pod wrażeniem tego co wydarzyło się 17 maja
i tego wszystkiego czego dowiedzieliśmy się przez te 3 lata
korespondowania z Tobą i zajmowania się historią Międzyrzecza

Chcielibyśmy znowu zobaczyć Was wszystkich jak najszybciej!

Pozdrawiamy bardzo mocno Twoją żonę, Ciebie i całą Twoją,
rodzinę

Dominika i Bernard

אברהם היקר,
אנחנו מודים לך מאד על המלים
החמות. היינו רוצים לענות במכתב
ארוך מאד. לצערנו אין לנו זמן.
אנחנו עסוקים מאד בעבודה החדשה.
(למזלנו, יש עבודה רבה מאד). חשוב
שתדע שכל הזמן אנחנו חושבים
עליך ועל כולכם. כשיהיה לנו זמן,
נכתוב ונבטא את מחשבותינו בצורה
אמיתית ומעמיקה.
כל הזמן אנחנו תחת הרושם של
האירועים ב-17 במאי וכל מה שנודע
לנו במשך 3 שנים של התכתבות
איתך ומהעיסוק בתולדות מזריץ'.
היינו רוצים לראות שוב את כולכם,
מהר ככל האפשר!
אני מוסרים דרישת שלום איתנה
לאישתך, לך ולכל משפחתך.
דומיניקה וברנרד

ארוחה חגיגית
לציון סיום
המקסים במזריץ'

בתי הקפה במזריץ'

'מנדלבאום' - לובלסקה 6 'זדנוביץ' - לובלסקה 17

'גצל' - לובלסקה 50 'וכטפוגל' - לובלסקה 64

הראשונה לטרבלינקה בלי להשאיר עקבות. החנות של גצל ברח' לובלסקה 50, הייתה ליד הגשר ותמיד הייתה מלאה באנשים. לרוב התרכזו בה סוחרים ועובדי זיפים והתנהלו שם כנראה עיסקאות שונות. גורל משפחת גצל לא ברור. כנראה שסופם היה בטרבלינקה. החנות לא קיימת עוד.

החנות של ברל וכטפוגל שהייתה ברח' לובלסקה 64, הייתה אחרי הגשר. מהבית והחנות לא נשאר זכר כמו גם מהמשפחה.

גורלם היה כנראה כמו של רוב יהודי מזריץ' - טרבלינקה. אנחנו ילדי הגימנסיה היינו עוצרים כמעט תמיד אצל וכטפוגל לקניית ממתק או שתיית גוזז עם מיץ מתוצרתו. התלמידים מהכיתות הגבוהות הגיעו לכאן לפלרטט עם הבנות היפות של וכטפוגל.

התמזל מזלה של משפחת וכטפוגל - רוזנבלום כי חלק ממנה היגר לארץ ישראל.

הרב יצחק יעקב וכטפוגל עלה בתחילת המאה. בתו, גב' נחמה רוזנבלום, אימו של אדם ברוך ז"ל, העבירה לידי שלוש תמונות של בנות וכטפוגל שאני במעורפל זוכר.

א. גפני

ביום הסרת הלוט פנתה אלי עיתונאית מוורשה בשאלה האם במזריץ' של אז היה בית קפה?

היא התלוננה שחיפשה מקום כזה ולא מצאה בכל העיר פרט למלון המרוחק.

השאלה שלה החזירה אותי לשנים ההן ולזיכרונות מאותה תקופה ומה באמת היה במזריץ' של פעם.

ובכן, בשנים עברו, היו במזריץ' ברחוב לובלסקה ארבע חנויות שנקראו "אווצרניה" בפולנית ובהן ניתן היה לשבת ולהנות מדליקטסים ושוקולדים מכל קצוות תבל, מפירות שונים, מכוס תה וגוזז עם מיץ מיצור עצמי וכמובן מגלידה בקיץ. לכל אחת מהחנויות היו הלכות של ששם הם בילו ביחד שעות ארוכות בדיונים ובוויכוחים. עד כמה שזכור לי באותה תקופה קפה לא היה משקה פופולרי כמו היום.

ומה קרה עם החנויות והאנשים?

משפחת מנדלבאום שחנותם הייתה ברח' לובלסקה 6, נחשבה לחנות היפה, המסודרת והאלגנטית ביותר, היגרה למזלה זמן קצר לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, לארה"ב. החנות קיימת עד היום.

החנות של משפחת זדנוביץ' ברח' לובלסקה 17, נהרסה על ידי הנאצים כבר בסוף שנת 1939 (מפאת הפרעתה למעבר כלי רכב קרביים) והמשפחה כנראה נשלחה באקציה

עסטארל (אסתר) וכטפוגל

שיינדעלע וכטפוגל

שרה וכטפוגל

In memory of Shaina Ruchel (Dangot) Mandelbaum

May 1913 - Dec 8/2008

By Florence Ruttenberg, daughter, Montreal Canada.

My mother was born and raised in Mezritch - the eldest of 5 children born to Menachem and Sara Dangot.

From an early age she worked, became an excellent cook and helped look after her younger siblings. She also joined the BOND organization. In 1939 she was engaged and escaped Poland, married on the way and after much hardship, landed up in Siberia where she was reunited with the rest of her family.

Her first daughter (me) was born there. After the war the family returned to Germany where my sister was born. They stayed for 3 years in a camp (in ULM) till my parents left to Montreal. Life was difficult for many years. My brother was born in Montreal and my parents struggled to support the family and overcome the extreme loneliness in a new country. The rest of the family had emigrated to Israel.

My mother was a very strong personality who loved people and whose life revolved around her family.

She made friends by joining a choir in which she sang for 25 years.

She befriended neighbors with whatever help she could give them and also joined the synagogue. The "Landsmen" from Mezritch - Poland became like family here. My mother worked a day job - took work home - had boarders to help make ends meet.

There was always an open house for everyone - Over the years she often returned to Israel to see her family and celebrate with them at many shimchas - She was blessed with nachas from 3 children, 5 grandchildren

and 7 great grandchildren. My mother taught us to be a very close and loving family by the example she set. My mother was funny, bright and had a wisdom and insight to people that never ceased to amaze us.

Her last years were very difficult with my father's ailments and when she suffered an aneurism she lost her ability to speak for the last 12 years of her life - yet her spirit came through with love whenever she saw her children, grandchildren and great grandchildren.

Our hope is to continue to live by the values she taught us. She was the sun that shone around the family.

חברי עמותת התאחדות עולי מזריץ'
בישראל

מתאבלים על פטירתה של

שיינע-רחל מנדלבוים

בת מנחם ושרה דנגוט ממונטריאול

הלכה לעולמה ב"א בכסלו התשס"ט

ומביעים תנחומים למשפחה

חיי הכלכלה במזריץ'

עד מלחמת העולם השנייה

5000 זלוטי פולניים לשנה. בדרך זו הם היו בעלי מונופול למכירת מוצרים אלכוהוליים בשטח מזריץ'. לעומת זאת בשנת 1667 איזבלה טנצ'ינסקה אופלינסקה "מוסרת את הזכות למכירת משקאות במזריץ' ובכפרים לשלמה דוידוביץ' ולבן מרקוביץ' בעד 5000 זלוטי פולניים לשנה".

בשנת 1707 אנקל בורוכוביץ' ויהודים אחרים שילמו בעד חכירת מבשלות בירה בעיר ובסביבה, 15,000 טינף (סוג של מטבע) לשנה. אורחי העיר קיבלו רשות לייצור עצמי של בירה על סמך כתב זכות שניתן ב-18 באפריל 1790 ע"י בעל העיר, אדם צ'ארטורסקי. עדיין חכירה וניהול פונדקים נשארו המומחיות היהודית. למשל בשנת 1791 הבירה של החצר סופקה ל-36 פונדקים, 31 מהם היו יהודיים.

מלבד מבשלות בירה ופונדקים, היהודים חכרו מבעלי מזריץ' גם זכויות לגביית תשלומים שונים, ביניהם: שימוש בסוללות, גשרים, בניינים וכיכרות שוק. בשנת 1563 היהודי עזראס איסאקוביץ' קיבל ממנהל מזריץ' פאבל לוש, בעד 300 זלוטי, זכות לשרפת אפר ביער הסמוך. מקובל היה למסור ליהודים בחכירה זכות לגביית תשלומי שוק. רישום החכירה נשמר במסמכי העיר משנת 1668. ממנו נודע לנו, שהיהודי דוד סלומונסון ואישתו, תמורת תשלום חכירה בסך 100 זלוטי פולניים, החל משנת 1668 במשך שלוש השנים הבאות, לקחו לעצמם "גרוש לשנה מכל אופה ומכל דוכן".

במשך המאות ה-17 וה-18 לא נתקלו היהודים בקשיים מיוחדים בניהול פעילות כלכלית במזריץ'. הזכויות, שניתנו על ידי כל בעל עיר בתורו, הגדירו את עקרונות הפעילות הזאת. למשל בכתב זכויות היהודים העתיק ביותר שנשמר, שניתן על ידי אלז'ביטה הלנה שניאבסקה, אנו קוראים: "אני מתירה לבצע כל מסחר לפי הנהגים הישנים, בכל. בסחורות, במסבאות, בדוכנים ובבתים..." בכתב זכות משנת 1790, שהוזכר לעיל, אדם צ'ארטורסקי התחייב להקים על חשבונו 12 דוכנים בנויים ליד בית הספר היהודי. באותו הזמן היו קיימים כבר במזריץ' 26 דוכני עץ שעמדו בשוק העיר העתיקה. היהודים שילמו עבור כל דוכן 4 זלוטי ו-6 גרוש לשנה.

קשה לתאר את חיי הכלכלה במזריץ' לפני מלחמת העולם השנייה, מבלי להתייחס להשתתפותה של האוכלוסייה היהודית. התפתחות חיי הכלכלה של העיר הזו כמעט מתחילה, כלומר מקבלת הזכויות העירוניות במאה ה-15, הייתה תלויה בפעילות הכלכלית של היהודים המקומיים. תחילת הנוכחות היהודית במזריץ' מוזכרת בהקשר לענייני כלכלה ולמסחר בדומה לעיסוקם העיקרי בתחילת התיישבותם על אדמות פולין וליטא, שם היהודים עסקו במסחר מקומי ובמסחר למרחקים גדולים, שהפך למומחיותם. מאוחר יותר הצטרפו לכך גם מלאכה ופעילות בענייני אשראי ופיננסים, אשר כמעט כולה עברה לשליטה יהודית. למרות שעם הזמן החלה בנושא זה תחרות בין היהודים לאוכלוסייה העירונית הנוצרית והוטלו הגבלות שונות על היהודים, הרי עד פרוץ מלחמת העולם השנייה היהודים בפולין תפסו עמדה איתנה בתחומי המסחר, המלאכה והבנקאות. היהודים היו ללא כל ספק חלוצי הבנקאות בפולין. הם גם היו מארגנים טובים ועסקו בחכירה של מפעלים כגון טחנות קמח, מבשלות שכר, מזקקות וכו'.

עם התיישבותם במזריץ', בזכות ניסיונם ויוזמתם העצומה, היהודים תפסו עד מהרה את העיסוקים ה"מכניסים" ביותר. מלבד המסחר, לצורך פרנסתם, הם עסקו גם בחכירת ענפי כלכלה שונים. בספר העיר מהשנים 1558 - 1574 רשום כי בעיר יש כמה מבשלות שיכר יהודיים. חשוב לציין, שמזריץ' הייתה עיר בבעלות פרטית כך שהזכות הבלעדית לייצור ומסחר של מוצרים אלכוהוליים, הייתה שייכת לבעלי העיר ואלה, ברצון רב, החכירו אותה ליהודים. בפולין באותה תקופה, לאצולה היה אמון רב בחוכר הפונדק היהודי. הסיבות לכך היו שהיהודים ניהלו את הפונדקים בדרך כלל בצורה סולידית ומטעמי דת לא צרכו משקאות אלכוהוליים יתר על המידה. מאז המחצית השנייה של המאה ה-17 ובמשך כל המאה ה-18 כל חכירת הפונדקים והמסבאות בכל האחויות הפרטיות והמלכותיות הייתה בידי יהודים. כך היה גם במזריץ' כפי שמתואר בדפי ההסטוריה: בשנת 1624 בעל העיר יאן גראף טנצ'ינסקי, ווייבודה של קרקוב, התיר לפתוח מסבאה במזריץ', בירכתי העיר, על ידי היהודי אשר יקושביץ' והיהודייה אשורבה מושקוביץ' ובה תמורת

בתחילת המאה ה-19 חלה נסיגה מסוימת בהתפתחות הכלכלית של העיר. בספר "תאור היסטורי וטופוגרפי-סטטיסטי של העיר מיידוויץ..." רשמו בשנת 1820: "העיר הזו, ובעצם היהודים, ניהלו בעבר מסחר די ניכר של תבואה לגדנסק, כמו גם מסחר של מעדנים בארץ ובחוץ לארץ, אבל העיר איבדה את מקורות הכנסותיה והידרדרה בגלל נזקי מלחמה ומשבר המסחר, והיא ממשיכה להידרדר. ניתן לראות זאת בבניינים נאים העומדים ריקים בכיכר השוק..." רוב הבתים בשוק העיר העתיקה היו שייכים אז לסוחרים יהודיים.

בשנים הבאות ניכרת תחיית הכלכלה. בשנת 1827, 90 איש ניהלו בעיר פעילות מסחרית, ביניהם רק 12 נוצרים. מכירת הסחורות התנהלה בחנויות שנמצאו בקומת הקרקע של הבתים ובדוכני עץ בשוק. עד שנת 1827 נסללו רוב הרחובות בעיר וחלק מרחובות השוק בעיר העתיקה. בשנים 1829 - 1833 פעלו במזריץ' 7 אכסניות, 6 מהן היו יהודיות, ומלבד זאת היו קיימים בתי מלאכה לבורסקאות, לייצור סבון, לייצור סירים, לייצור דבק, טחנת קמח של דוד ואהרון ויינברג וייצור כלים של לייב מינץ. יחסי היהודים עם בעלי העיר בתחום הכלכלה, התנהלו על מי מנוחות. לפעמים היו סכסוכים קטנים. למשל בשנת 1838, הקהילה היהודית במזריץ' הגישה תזכיר לוועדה ממשלתית לענייני פנים, המצביע על "התשלומים הגבוהים על מסחר בתבואה ובמלח, שנגבים על ידי בעלי העיר ומאיימים על התפתחות המסחר בסחורות האלה. הקהילה מבקשת מהמיניסטרוני לגרום לביטול התשלומים הללו". התזכיר נחתם על ידי ראש הקהילה היהודית מאיר אשברג. כעבור שנה וחצי, המחלקה המשפטית של המיניסטרוני פסקה כי "גביית תשלומי מסחר על ידי החצר מבוססת בחוק ומה שנקבע במשך שנים רבות לא ניתן לערער על ידי טענות של יהודי אחד".

במחצית הראשונה של המאה ה-19 פקדו את העיר שרפות תכופות שהשמידו חלק ניכר מהבתים בעיר העתיקה. הסוחרים ובעלי המלאכה היהודיים סבלו מנזקים גדולים ביותר, מפני שהשרפות חיסלו את המבנים הכלכליים שלהם, הבנויים בצפיפות. באחת השרפות נשרף אפילו בית החולים היהודי, שנבנה מחדש בשנת 1850 ברחוב וורשאבסקה של היום, והוא עומד שם עד היום הזה.

בשנת 1859 בנו במזריץ' טחנת קמח המונעת בקיטור. הדבר איפשר לחסל את טחנות המים על נהר הקוֹנָה ומכאן את חיסול השטפונות והבריכות בעיר וכך ניתן היה להאריך את החלקות בכיוון הנהר. טחנת הקיטור הייתה שייכת לאהרון הלפרן ולגראף פוטוצקי. אז זו היתה טחנת הקיטור הגדולה

ביותר בגליל שדליץ. במחצית השנייה של המאה ה-19 הועברו דרך מזריץ' פסי רכבת של קו ורשה - בז'שץ'. הקו נפתח לתנועה בשנת 1867, ובשנת 1886 הונח קו רכבות שני. פיתוח קווי הרכבות תרם רבות להתפתחות כלכלית מהירה של העיר.

סוף המאה ה-19 זו תקופה של התפתחות מהירה של כלכלה קפיטליסטית, ואיתה עלייה מהירה בהקמת מפעלי תעשייה בעיר. אלה היו ברובם בתי מלאכה קטנים ובינוניים שהיו שייכים ליהודים. בשנת 1898, שלושה בתי חרושת בעיר העסיקו יותר מ-2000 עובדים. שני הגדולים ביותר היו שייכים ליהודים, היו אלה: בית חרושת לעטים של שמחה מינץ שעבדו בו 52 איש ובית חרושת לגפרורים של אברהם באחמאיר, שהעסיק 24 איש. בית החרושת השלישי היה שיין לגראף אנדוויי פוטוצקי. היה זה מפעל לתיקונים שהעסיק 22 איש. מלבד שלושת בתי החרושת הגדולים האלה, פעלו במזריץ' עוד 15 מפעלים קטנים יותר, שהיו שייכים ברובם הגדול לאוכלוסיה היהודית. היו אלה: 3 בתי חרושת לתרמילי סיגריות, בית חרושת לעטים של חיל רוטשטיין, בתי חרושת לייצור סבון, יין ושמן, שני מפעלי עור ו-6 מפעלים לניקוי ומיון שיער חזירים. בכל התעשייה הזו שמנתה 18 מפעלים הועסקו כ-260 עובדים.

בית חרושת לגפרורים של אברהם באחמאיר לא היה הראשון מסוגו במזריץ'. כבר לפני כן פעל בית החרושת של ברק מנדלבאום (הוקם ב-1876) ושני בתי חרושת: של מ' ברנשטיין ו-"אימפריאל" של דוד שלמה רוטנברג (הוקמו ב-1889). חשוב להדגיש, שבתקופה זו ועד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, אלה היו בתי החרושת היחידים לגפרורים בגליל שדליץ, ואחרי שקמה פולין העצמאית, בית החרושת לגפרורים במזריץ' היה היחיד בגליל לובלין. בית חרושת "אימפריאל" של דוד רוטנברג פעל במזריץ' עד שנת 1925, כלומר עד פרסום צוו על המונופול הממלכתי לייצור גפרורים בפולין.

בשנת 1903 במזריץ' היו קיימים כבר 66 בתי חרושת ובתי מלאכה. משנת 1898 נוספו: 10 מפעלי עור, מפעל לשריפת עצמות, בית חרושת לייצור יין מצימוקים, בית חרושת לסבון, 4 מפעלים לייצור שמן, בית חרושת לבושם, 2 מפעלים להמסת שעווה, 2 מסרקות שערות חזירים, ו-25 בתי מלאכה לשיער חזירים. באותה התקופה מזריץ' היתה המרכז למסחר בשערות חזירים במלכות פולין, וממנו שלחו את הסחורה הזאת לרוסיה כולה. במפעלי השיער עבדו בעיקר עניי היהודים, שעסקו בניקוי, מיון ואריזת השערות ואחר כך נשלחה הסחורה ברכבות למרחבי רוסיה. ב-1910 היו בעיר 32 מפעלים לשיער חזירים, בהם עבדו

759 פועלים יהודיים. ובהשוואה: במפעלים אחרים בעיר עבדו אז 416 פועלים בלבד.

בתחילת המאה ה-20 פעלו במזריץ' שלושה כיכרות שוק, והם: השוק בעיר העתיקה, השוק בעיר החדשה, כלומר כיכר פלוריאן או שוק הסוסים, ומה שנקרא שוק החזירים, שנמצא בכיכר במפגש הרחובות סטארומייסקה וקושצ'לנה. השוק פעל כל יום, אבל התנועה הגדולה היתה בימים ראשון וחמישי. מלבד זאת היו בעיר חנויות רבות, רובן נוהלו על ידי סוחרים יהודיים. יו"י דילבסקי מזכיר את אחת החנויות: "מול ביתנו, בצד השני של הרחוב, עמד בית בן קומה אחת, מכוסה בגג מרעפי עץ ומעל הכניסה היה תלוי שלט די גדול עם כתובת ברוסית: "טורגוביי דום" ולמטה בפולנית: "דום האנדלובי - בית מסחר ס' ב' מינץ". יהודי בקאפוטסה, כנראה בעצמו ראש ה"פירמה" ס' ב' מינץ, עמד לפני השער בכל יום שוק ומשך מעגלות האיכרים שנסעו לשוק סחורות אטרקטיביות, אולי שעורה, אולי שיבולת שועל, אולי כוסמת או אפונה (...). במקום אחר י" דילבסקי מזכיר: "כדי לקנות דברי מכולת, אף אחת מהגברות לא הייתה צריכה לעמוד בתור, כי עדיין לא היו תורים. כל מה שאפשר היה לאכול, סופק לבתים (...). על ידי יהודים, סוחרים קטנים, או נשי הכפר. רק סחורות קולוניאליות (כך זה נקרא אז), מעדנים, היה צריך לקנות בחנות.

החנות המצוידת ביותר, אבל גם היקרה ביותר מבין חנויות ספורות מהסוג הזה, היתה שייכת ליהודי מיגדל. שם קנו תה, קפה, יינות, תאנים, תבלינים לחג, פלפל, וגם יינות וי"ש מובחר.

בתקופה שבין המלחמות, למרות הקשיים שנגרמו על ידי המשבר הכלכלי בעולם הקפיטליסטי, חלה התפתחות נוספת של כלכלת העיר. מזריץ' היתה באותה התקופה ללא ספק מרכז התעשייה והמסחר של גליל רדזין. לפי רשימת המפעלים התעשייתיים ב"מונוגרפיה של גליל רדזין" משנת 1930, מכל 286 מפעלים תעשייתיים בגליל רדזין, 210 נמצאו במזריץ', כלומר 78% מכל המפעלים. הענף העיקרי של ייצור ומסחר במזריץ' היה של שיער חזיר. מבין 210 מפעלים בעיר, 174 עסקו בניקוי ומיון שיער חזיר. כפי שכבר הוזכר, הייתה זו תעשייה המכוונת בלעדית לייצוא. בתקופה שבין המלחמות, השוק העיקרי לאותו חומר גלם כבר לא היה ברוסיה, אלא בעיר לייפציג בגרמניה. משם הוא שווק לאנגליה, צרפת, אמריקה וגרמניה. על הסחורה שילמו בדולרים של ארצות הברית. מכל 174 מפעלי שיער במזריץ' נשלחו כל שנה בממוצע כ-330 אלף ק"ג שיער נקי וממוין, מה שהכניס סכום של 3,712,500 דולר. בשנים

האחרונות לפני מלחמת העולם השנייה היה ייצוא שיער ממזריץ' בשווי של 6 עד 9 מיליון דולר ארה"ב.

מלבד מפעלי שיער, שהיו בדרך כלל מפעלים קטנים, שהעסיקו מספר אנשים, פעלו בעיר גם מפעלי בורסקאות יהודיים רבים. מפעלי הבורסקאות הצטיינו במימדים גדולים. הם נמצאו בדרך כלל על גדות הנהר קו'נה, בתחום הרחובות קומרובקה, נאדבוז'נה, שמולוביזנה וגארברסקה. הגדולים ביותר היו: מפעל בורסקאות ופרוות ממונע של פינקוס פיטרמן ברחוב שמולוביזנה 9, שרוחבו היה 6 מ' ואורכו 60 מ', בית בורסקאות של פרץ מאנפרל ברחוב קומרובקה 15 (רוחבו 11 מ' ואורכו 33 מ') ובית בורסקאות של יענקל יואל גורמק ברחוב שמולוביזנה 39 (רוחבו 66 מ' ואורכו 30 מ'). בשנת 1930 היו בידי יהודי מזריץ' 10 מפעלי בורסקאות, בית חרושת למכונות חקלאיות, בית חרושת לקמח עצמות, 2 בתי חרושת לעטים, ו-2 בתי דפוס יהודיים בנוסף לחנויות ומקומות שרות קטנים, כמו צלמים: חיים קרונהרץ, ג' אברשטרן ויצחק פלדמן ועוד. סקירה משנת 1934 הראתה שבמזריץ' היו 312 מפעלי תעשייה, מהם 218 מפעלי שיער חזיר, 525 בתי מסחר ו-469 בתי מלאכה. כ-80% מכל בעלי המלאכה והפועלים שהועסקו בתעשייה היו יהודים. ניתן לומר, שבתקופה שבין שתי המלחמות כמעט כל התעשייה במזריץ' היתה בידי האוכלוסייה היהודית. הכל הסתיים ברגע שבו פרצה מלחמת העולם השנייה.

העיתונות היהודית במזריץ'

בין שתי מלחמות העולם

תרגום מחקר פולני

עד נובמבר 1929 במחיר של 20 גרוש. השבועון הודפס בבית הדפוס של רוגוז'יק במזריץ'. המערכת היתה ברחוב לובלסקה 111. מוציאי כתב העת היו: י. דנילק ו.ה. בויגנמן (מינואר 1928) והעורכים היו: י.דנילק ומ. הימלשטיין (מפברואר 1928).

"אונזער מעזריצ'ער וואכנבלאט" - היה המשכו של כתב העת "מעזריצ'ער וואכנבלאט". כתב העת הופיע מנובמבר 1929 עד סוף שנת 1930 והודפס בבית הדפוס של רוגוז'יק במזריץ'. המערכת היתה ברחוב לובלסקה 30. המוציא לאור והעורך של כתב העת היה מ. הימלשטיין.

"פודלאשער צייטונג" היה שבועון בלתי תלוי (לא מפלגתי) אשר הופיע במזריץ' מיולי 1932 עד יולי 1933 במחיר 10 גרוש. כתב העת הודפס בבית הדפוס "רדיו". המערכת היתה ברחוב לובלסקה 49. המוציא לאור והעורך הראשון היה י. פיירמן. אחר כך לכל גיליון היה מוציא לאור ועורך אחר. "פודלאשער צייטונג" - שבועון (המשכו של "פודלאשער צייטונג") הופיע מאוגוסט 1933 עד נובמבר 1937 במחיר של 10 גרוש, כתב העת הודפס בבית הדפוס "רדיו". במשך כל התקופה המוציא לאור והעורך היה מ. פלדמן.

במזריץ' הופיע גם מספר רב של עלונים חד-פעמיים אשר פורסמו על ידי קבוצות פוליטיות יהודיות שונות. לדוגמא: "מעזריצ'ער ארבייטער שטימע" אשר פורסם ביוני 1927 על ידי וועד הבחירות של הפועלים היהודיים "פועלי ציון".

על ההתפתחות האינטנסיבית של החיים החברתיים והתרבותיים של האוכלוסייה היהודית במזריץ' בתקופה שבין שתי מלחמות העולם העידו גם כתבי העת היהודיים המקומיים שהופיעו בזמן הזה.

לעיתונות היהודית בפולין הייתה מסורת עשירה והיא הייתה מקובלת מאד. תחילתה במחצית הראשונה של המאה ה-19, אבל ההתפתחות הגדולה ביותר חלה אחרי מלחמת העולם הראשונה. כתבי העת היהודיים הופיעו בעיקר בשלוש שפות: יידיש (כשני שלישי מכל הכותרים), פולנית ועברית. לפעמים הופיעו גם כתבי עת בשפה הגרמנית. בפולין שבין שתי מלחמות העולם הופיעו בין 100 ל-200 כותרים יהודיים בתפוצה כוללת ממוצעת של כ-500.000 גיליונות. כתבי העת ביידיש הופיעו ב-75 מקומות. הרוב המכריע היו עיתונים יומיים ושבועונים, שהוקדשו בעיקר לבעיות פוליטיות, כמו גם לשאלות בנושאי תרבות, חברה, כלכלה, מקצועיות, דת וספורט.

בכל התקופה שבין שתי מלחמות העולם הופיעו במזריץ' 13 כותרים ביידיש. לשם השוואה - בלובלין הופיעו 12, בשידלץ 8. לעומת זאת בוורשה - 682 כותרים. להלן שמות כתבי העת הידועים ביותר במזריץ':

"מעזריצ'ער טריבונע" היה שבועון אשר פורסם ביידיש והופיע במזריץ' משנת 1928 עד 1932. הוא הופיע בימי שישי במחיר של 20 גרוש. את השבועון הדפיסו בבית הדפוס "רדיו" במזריץ'. המערכת היתה ברחוב לובלסקה 51, ומשנת 1931 ברחוב פילסודסקי 3. מוציאי כתב העת היו נ. האוזמן, י. קלוז, ש. זבילבסקי, מ. ליבפריינד, וועד הבחירות של הגוש הדתי הלאומי של הקהילה היהודית, מ. זבילבסקי, י. ניסבאום. עורכים: פ. ספוז'ניקוב, ש. זבילבסקי, מ. זבילבסקי.

"מעזריצ'ער וואכנבלאט" - היה שבועון דמוקראטי בלתי תלוי שהופיע ביידיש. הוא היה מוקדש לבעיות הארגונים היהודיים במזריץ' וכמו כן לחיים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים של העיר והסביבה. הוא הופיע מחודש יוני 1926

חברי עמותת התאחדות עולי מזריץ'

בישראל

מתאבלים על פטירתה של

חיה רוזנולד

לבית פרלשטיין

ומביעים תנחומים למשפחה

WYDARZENIA | Odsłonięto rzeźbę upamiętniającą ofiary Holokaustu

Modlitwa na placu Jana Pawła II

1 Upięknęły dwa lata, odkąd Abraham Gafni, przewodniczący Związku Międzyrzeczian z Podlasia w Izraelu, wyszedł z inicjatywą przygotowania rzeźby upamiętniającej pomordowanych w czasie wojny mieszkańców miasta. „Modlitwa” jest dziełem Yael Artsi, światowej sławy rzeźbiarki z Izraela. Artystka zdradziła, że zainspirowała ją wyjątkowa atmosfera panująca na międzyrzeckim rynku. – Jestem dumna z tego, że moja rzeźba stoi na tym samym placu, co pomnik błogosławiącego ludzi Jana Pawła II – powiedziała Artsi.

Uroczystości prowadzono w dwóch językach: polskim i hebrajskim. W imieniu międzyreckich Żydów przemawiał Abraham Gafni. Przypomniawszy los pomordowanych przez niemieckich okupantów. – W miejscu, w którym stoimy, odbyła się jedna z największych zbrodni ludzkości. Tutaj zamordowano tysiące mężczyzn, kobiet i dzieci. Widziałem, jak plac ten zaczerwieni się żydowską krwią. My, byli mieszkańcy Międzyrzecza w Izraelu, przekazujemy

Odsłonięcia rzeźby dokonali: burmistrz Artur Grzyb, autorka rzeźby Yael Artsi, przewodniczący ZMzPwl Abraham Gafni, ks. biskup Zbigniew Kiernikowski oraz ambasador Izraela w Polsce Zvi Rav Ner

wam wspaniałe dzieło. Rzeźba należy do was. Proszę was, strzeżcie jej – apelował

przewodniczący. Zanim ją odsłonięto, zebrani wysłuchali pieśni-modlitwy w wykonaniu pochodzącej z Międzyrzecza Podlaskiego znanej piosenkarki Sławy Przybylskiej.

Podkreślając wielokulturowość tego miasta „Modlitwę” usytuowano w miejscu, gdzie sięga oko kamery monitoringu miejskiego. Od chwili montażu była pilnie strzeżona przez straż miejską. Władze miasta martwią się bowiem, że zostanie zniszczona przez wandalów.

– Cieszę się, że uroczystości nie zakłóciły żadne zamieszki. Gdy dwa lata temu poszły w eter informacje, że taka rzeźba będzie w Międzyrzecu, na mieście pojawiły się plakaty o antysemitycznych treściach. Miejmy nadzieję, że kamery odstraszą chuliganów – mówi burmistrz Międzyrzecza Podlaskiego Artur Grzyb.

Parlamentarzyści, samorządowcy i zaproszeni goście złożyli kwiaty pod nowo odsłoniętym pomnikiem

Marta Muszyńska
redakcja@słowopodlasia.pl
fot. M. Muszyńska

Rynek na starej pocztówce...

MARKT IN MIENDZYRZEC ze starej pocztówki to teraz plac Jana Pawła II, z efektowną fontanną i stylowymi latarniami

Między Krznią i Piszczką

Pomnik ku pamięci międzyrzeckich Żydów, obok Wielkiej Synagogi, zburzona w czasie II wojny

TEKST:
LUCYNA KOWALSKA
DARIUSZ SZACMAN

Na internetowej aukcji wygrałam starą pocztówkę pocztą polową w sepii: kocie lity, drewniane stragany, przy nich zakutane w chusty kobiety w grubych, wełnianych spódnicach, w tle kopuła cerkwi. Na odwrocie napis „Markt in Międzyrzec” (rynek w Międzyrzeczu), świadczący o toczących się działaniach wojennych. W czasie I wojny światowej byli tu Rosjanie, potem Niemcy. A uchwycone na zdjęciu codzienne życie toczyło się normalnie, jakby na przekór wielkiej historii.

Z powodu tej pocztówki zrywamy się na równe nogi w niedzielny poranek i wyjeżdżamy samochodem z Warszawy w stronę Terespola, Mińska Mazowieckiego, potem Kałuszyń, omijamy Siedlce obwodnicą i po

Pod koniec XVIII w. było to największe miasto na Podlasiu, ze świetnie rozwijającym się handlem, gdyż zbiegały się tu granice Polski, Litwy i Rusi. Na przestrzeni wieków ścierały się różne kultury i narodowości, o rząd dusz walczyły różne religie. Kościół rzymskokatolicki reprezentowali głównie unicy będący w stałym konflikcie z prawosławnymi. Swoje życie duchowe pielęgnowali Żydzi, którzy w XVI i XVII w. chętnie osiedlali się na Podlasiu. W 1624 r. Jan Łęczyński, wojewoda krakowski, a zarazem właściciel miasta, zezwolił na wyłączną sprzedaż alkoholu Żydom - Osiorowi Jakuszczykowi i Osiorowej Moszkowiczowej. Wyznawcy judaizmu zajmowali się handlem i rzemiosłem, garbowaniem skór, dzierżawili piwiarnie, pobierali opłaty dla właścicieli miasta, np. od rzezi bydła czy handlu dziećmi.

W XVIII w. gmina żydowska w Międzyrzeczu uniezależniła się od gminy w Tykocinie, najstarszej na Podlasiu. W 1761 r. rozpoczęto budowę Wielkiej Synagogi na 3 tys. wiernych, która zo-

nakterze przejścia z półkolistymi lub kołkowymi łukami łączące rynek z bocznymi uliczkami. Spacerując w majowym słońcu, żałujemy, że nie można tu gdzieś przysiąść i napić się espresso.

Z ul. Jatkowej (zgodnie z nazwą przed wojną mieściły się na niej jatki), przecinając ruchliwą ul. Lubelską i mijając po prawej przedwojenny budynek żydowskiej straży pożarnej (było w nim też kino Olimpia), dochodzimy do kościoła św. Mikołaja. Wzniesiony w 1756 r. na zgliszczach drewnianego, gotyckiego kościoła imponuje wielkością. Monumentalna fasada jest dziełem Chryściana Piotra Aignera, słynnego architekta okresu klasycyzmu, którego sprowadził Konstanty Czartoryski, ówczesny dziedzic Międzyrzecza. W ołtarzu głównym wisi cenny obraz z XVIII w. przedstawiający św. Mikołaja, w prawej nawie bocznej „Św. Antoni” Rafała Hadziewicza, w lewej „Św. Józef” jego ucznia, Karola Müllera, a w ołtarzu dzieło Hulewicz „Adoracja Serca Najświętszej Marii Panny”. Artysta namalował Matkę Bożą z du-

MIĘDZYZRZEC PODLASKI Upamiętniono śmierć kilkunastu tysięcy Żydów

„Modlitwa” na placu Jana Pawła II

■ Prawie 200 Żydów z całego świata przybyło do Międzyrzecza Podlaskiego, by uczestniczyć w uroczystości odsłonięcia rzeźby „Modlitwa”. Pomnik poświęcony pomordowanym w czasie Holocaustu wykonała znana izraelska artystka Yael Artzi.

MAREK PIETRZELA
pietrzela@dziennikwschodni.pl

– Jestem dumna, że stoję na placu, gdzie z jednej strony jest pomnik Jana Pawła II, a z drugiej moja rzeźba „Modlitwa”. Dziękuję wszystkim, którzy dali zgodę na jej ustawienie – wyznała podczas niedzielnej uroczystości izraelska artystka Yael Artzi. Przyznała, że przed dwoma laty, kiedy przyjechała tu z przedstawicielami Związku Międzyrzeczan z Podlasia w Izraelu, zainspirował ją szczególnie klimat międzyrzeckiego placu. Stoi na nim pomnik błogosławiącego ludzi Jana Pawła II. Z kolei jej rzeźba ukazuje w symboliczny sposób postać kobiety otulonej modlitewnym tałosem, czyli prostokątną chustą, która nakładana jest przez Żydów na głowę bądź ramiona podczas modlitwy.

Kiedy przed laty żydowskie ziomkostwo wyszło z inicjatywą ustawienia rzeźby na placu, pomysł natrafił na opór miejscowych władz i części mieszkańców. Burmistrz Międzyrzecza przyznaje, że obawiał się antysyjonistycznych incydentów.

– Na szczęście, było spokojnie. Społeczeństwo pogodziło się z widokiem nowej rzeźby – mówi burmistrz Artur Grzyb.

Pomnik utonął w kwiatach i wieńcach składanych przez delegacje wielu krajów

Zaskoczeniem dla mieszkańców Międzyrzecza Podlaskiego był aktywny udział w niedzielnej uroczystości ks. bp. Zbigniewa Kiernikowskiego, ordynariusza siedleckiego. Biskup recytował po hebrajsku psalm. Mówił też o potrzebie modlitwy do jednego, jedynego Boga oraz o konieczności zrozumienia innych. Podkreślił, iż jest wdzięczny Żydom, że upamiętnili trudne chwile swego narodu.

Przejmująco zabrzmiiała żydowska pieśń-modlitwa „Boże czemuś mnie opuścił” wykonana przez pochodzącą z Międzyrzecza Podlaskiego znaną piosenkarkę Sławę Przybylską.

– Kiedy byłam dzieckiem, widziałam deportację Żydów. A potem zostały tylko tobołki, pierze i krew. Polały się łyzy. Zostały rysy na moim sercu. Śpiewam żydowskie pieśni. To jest mój wkład w ten pomnik – wyznała Sława Przybylska.

Podobny wydźwięk miała minuta ciszy po odsłonięciu rzeźby-pomnika. Cokół utonął w wieńcach i kwiatach składanych przez gości i delegacje z wielu krajów.

– Spotkaliśmy się, aby nigdy nie zapomnieć brutalnej historii. Trzeba pamiętać o tym, co się stało, ale budować. To najlepsza odpowiedź – skwitował Zvi Rav-Ner, nowy ambasador Izraela w Polsce.

JEWISH WORLD

A Memorial in Mezritch

In a small town in Poland, Holocaust survivors and descendants remember 17,000 murdered Jewish residents with a memorial sculpture in the town's main square, alongside a statue of Polish-born Pope John Paul II

Matt Nesvisky

CHEERFULLY DISPLAYED in souvenir shops for many generations throughout the American South were plaques, lithographs and figurines depicting grinning pickaninnies happily tucking into luscious slices of watermelon. Such tokens of racial stereotyping, along with Sambo lawn jockeys, jigging golliwogs and their ilk, are still occasionally to be found in the less enlightened, fiercely reactionary corners of the former Confederacy. But such cultural icons are now rare; even in the Deep South most residents must grudgingly acknowledge that such items in Barack Obama's America are not only politically incorrect but profoundly offensive.

We will return to the souvenir trade later, but for now we are far away from Mississippi and Alabama. We're in Miedzyrzec Podlaski, usually rendered in English as Mezritch, in the county of Radzyn, Poland, about 120 kilometers southeast of Warsaw, even closer to Treblinka, the site of the Nazi extermination camp. Mezritch is a fairly unremarkable, somewhat shabby town of about 20,000 inhabitants, about one fifth of whose adults are designated as unemployed. We're in the town square on a chilly, overcast morning in late May. We're here because Jews have returned, if temporarily, to Mezritch.

Indeed, perhaps the most notable thing about Mezritch is that prior to World War II, upwards of 75 percent of the town's population, then also about 20,000, was Jewish. "Not all the Jews spoke Polish," recalls Avram Gafni, the affable 82-year-old Mezritch native who currently heads

PRAYER: Yael Artzi's two-ton block of reddish granite sculpture, which she calls 'Tefila - Prayer,' in the main square of Mezritch

the Tel Aviv-based Mezritch Association, "but many of the town's Poles spoke Yiddish." As well they should have. Jews ran the town's best hospital, manned the fire department, which had its own brass band, managed a popular theater, maintained a bank, and operated hundreds of workshops and businesses.

Jews were especially prominent in Mezritch's chief industry, which was the manufacture and export of high-quality boars' hair brushes – reportedly the largest such operation at that time in the world.

Jews, of every political and religious stripe, were so comfortable and prosperous in Mezritch, where they had first settled in 1511, or according to another source, perhaps even 100 years earlier, that they referred to the town as "Little America." There are no Jews living in the town today.

AVRAM GAFNI (NÉ WEINTRAUB) is one of those Holocaust survivors who began speaking about his traumas only in his later years. (Disclosure: Your reporter is related by marriage to Gafni.)

When he was only 15, Gafni was deported, along with his parents, his little sister, other relatives and thousands of other Mezritch Jews to the gas chambers at Treblinka, but his parents managed to push him off the train through a tiny window.

After wandering in a forest for some weeks, he was finally taken in by a Polish farmer who agreed to hide him in a pit beneath a pigsty. Gafni spent the next nine months underground, allowed to surface only occasionally at night. After the area was liberated by the Red Army, the boy made his way to Palestine, joined the Irgun anti-British underground and then fought in the War of Independence. He subsequently married, raised a family and quietly ran a textile shop in Tel Aviv. He would rarely speak of his background, not even to his son or daughter.

All that changed about a dozen years back when Gafni retired from business. With time on his hands, Gafni learned to use a computer, began researching his native town and started writing his memoirs. In that connection, he found himself spending more time with fellow Mezritch survivors. He eventually returned, about 10 years ago, to the town for a visit with his children. "I wanted them to see where I came from," Gafni says. "And showing them was no problem. My former house looked the same. There was the same crack in the blackboard in my school."

Soon Mezritch, a name that for more than half a century Gafni had hardly let pass his lips, became something of an obsession, and soon a lot more people would know the town's story. In 1999, he helped produce a documentary film on Mezritch called "Little America." Along with onsite testimony by Gafni and other Mezritch survivors, the film featured radio and television personality Micha Friedman and satirist and children's book author Ephraim Sidon, both of whom have Mezritch connections.

Five years later, Sidon collaborated with actor and director Itzik Weingarten on a play based on one of the most astonishing episodes of Mezritch under the Nazis. The drama, called "Mezritch," depicts the story of 10 Jews who hid for a staggering 13 months in an attic in a hotel on the town square – the very building serving as Gestapo headquarters – and were never discovered. The play, which has enjoyed

ANCIENT TOMBS: Avram Gafni, center, at the Mezritch Jewish cemetery, with graves dating to the 17th century

long runs at Tel Aviv's Tzavta theater and elsewhere, requires the actors to perform entirely on their hands and knees in a crawlspace no higher than a kitchen table.

AND THAT'S ONLY one of the incredible stories that began to emerge from Mezritch. Beyond the collected testimonies, the documentary film and the play about Mezritch, Gafni developed a final project – a sort of crowning achievement – establishing a memorial to Mezritch's 17,000 murdered Jews to be placed right in the town's main square. Gafni got the idea some three years ago when he met Yael Artzi, an internationally noted Israeli sculptor. Artzi, born in Morocco, had created monuments before and was immediately intrigued by the story of Mezritch. On a visit to the town she paced about the main square, which is now named for the Polish-born Pope John Paul II. A Roman Catholic church faces the square, and in front of the church is a statue of the late pontiff, his arms raised in supplication.

"That image sent a message directly to me," Artzi says. "That's how I decided on my sculpture, which I called 'Tefila – Prayer.'"

Artzi selected a two-ton block of reddish granite from India for her sculpture

and set to work carving it into a semi-abstract figure huddled in a prayer shawl. Gafni and his fellow Mezritch Association members meanwhile began negotiating with the town fathers for the installation of the memorial. The municipality, he says, was receptive to the proposition, but reluctant about its placement in the town center. The square already had a large memorial to Mezritch citizens who had died in both World Wars, or in Nazi concentration camps, as well as plaques commemorating the Polish pope. The mayor also pointed out that the former Jewish cemetery, largely destroyed by the Nazis, already had a commemorative stone set in place some years back by Sarah and Abraham Finkelstein of Elizabeth, New Jersey. Indeed, the town council felt that the cemetery was the appropriate place for any additional memorial.

But Gafni insisted his memorial must be placed prominently in the town square, and after two years of negotiations over this and related issues, the town fathers, led by a newly elected mayor, Artur Grzyb, agreed.

It was in the town center, after all, where the Nazis had perpetrated their most horrendous crimes.

THE DESTRUCTION OF THE JEWS of Mezritch and of its nearby shtetls was carried out by the infamous Reserve Police Battalion 101, the SS and the Hiwi (Ukrainian, Lithuanian and Polish volunteer auxiliaries). Mezritch features prominently in both Christopher R. Browning's "Ordinary Men" (1992) and in Daniel Jonah Goldhagen's "Hitler's Willing Executioners" (1996).

Browning refers to the seven *aktionen* (roundups) in Mezritch as the "largest deportation operation the battalion would carry out during its entire participation in the Final Solution." Goldhagen notes that in the first *aktion*, on August 25-26, 1942, "the roundup, the driving of the Jews from their homes to the market square, was perhaps the most brutal and licentious of all those that Police Battalion 101 conducted."

The rampage beggars the imagination. On that first day, some 10,000 Mezritch Jews were forced to squat for hours in the town square under a brutal sun. Anyone who moved was shot or beaten to death. Goldhagen reports that "some of the Germans organized a 'game' (*spiel*) of tossing apples and whoever was struck by the apple was then killed. This sport continued at the railway station, this time with empty liquor bottles." An estimated 960 Jews, mostly women and children, were thus murdered in the square and at the station. "Afterwards," Goldhagen notes, "they loaded the dead together with the living onto freight cars bound for Treblinka."

Both Goldhagen and Browning (two historians often at odds with each other over their interpretations of the perpetrators' motives) also document that the day's activities were witnessed by wives and girlfriends of the Nazis, among them Vera Wohlauf, the new bride of Hauptmann (Captain) Julius Wohlauf, the commander of Police Battalion 101's First Company. Vera wore a military coat and cap and carried a riding crop. A number of Nazis reportedly considered Vera Wohlauf's presence unseemly, as she was noticeably pregnant.

Two days later, barbed-wire was strung around a few blocks in Mezritch to form a "transit ghetto," the largest in the county of Radzyn for the town's remaining Jews and for Jews from the surrounding area. By November 1943, which saw the seventh and final roundup, an estimated 25,000

Jews would be deported from the town to be gassed at Treblinka or to be worked to death at Majdanek.

Early on, some 1,000 Mezritch Jews were granted temporary work permits for local factories and workshops, but these Jews, too, would eventually be murdered. The trains often comprised 50 or 60 cattle cars, and on one occasion a train was crammed so densely that 179 Jews could not be accommodated. These victims were therefore marched to the Jewish cemetery and shot dead there. The Germans, apparently because of the difficulty in pronouncing Miedzyrzec, came to refer to the town as *Menschenschreck* – human horror.

THE DAY OF THE MEMORIAL dedication began with a walking tour of Mezritch led by Gafni. The crowd consisted of about 150 persons –

'My story is so incredible. I hardly tell anybody any more. People just stare at me.'

– Holocaust survivor
Aviva Aruzi

about one-third were from Israel – 10 Mezritch survivors, their descendants, and other descendants from the U.S., Canada, Britain and Australia. Also present were Dr. Constanze Jaiser, a curator at Berlin's new Holocaust museum ("When I heard about this event I just couldn't stay away") and Alicjow Koscion, a librarian at a theological seminary in nearby Kielce who had trained for two months as a Holocaust educator at Yad Vashem ("My uncle is the Mezritch town historian, and I've always been profoundly interested in the fate of the Jews here"). The massacre of 42 Jews in Kielce by Poles after the war, in 1946, is another story. Micha Friedman, who had appeared in the "Little America" documentary about the town, was also in attendance.

Trailed by a Polish film crew, we began our Via Dolorosa at the train station, where

under an ominous slate sky and against the cawing of crows, Gafni reminisced, as did Gad Finkelstein, at 87 the oldest of the former Mezritch residents, and Naftali Brezniak, a prominent Tel Aviv orthodontist and son of a Mezritch survivor who died only recently. Choking back tears, each told his story, one more unimaginable than the next.

Unimaginable? One of the young women who hid in the attic over the Gestapo headquarters had escaped train transports to Treblinka, not once but *twice* jumping through cracks in the cattle cars. Then there was Aviva Manperl Aruzi of Petach Tikva, who was born in the Mezritch ghetto and who against all odds survived. ("Eh, my story is so incredible," she told me, "I hardly tell anybody any more. People just stare at me.") Boris Shapiro, a retired high school guidance counselor from New York, confided: "My story is pretty incredible, too. Somehow both my parents and I escaped from the train. All three of us! I was only 8 at the time and I don't really remember much. I can hardly believe it myself." Judith Silver of London waved me away, too choked up to say any more than, "I'm so privileged to be here."

FROM THE TRAIN STATION, which Mezritch veterans insisted had not changed in the least over the past 65 years, the melancholy crowd trudged to the little bridge over the nearby Schna River, scene of several dramatic escapes from Nazi gunfire, then to the Jewish cemetery, where graves date back to the 17th century. The cemetery also contains a mass grave of the Jews who were murdered there, as well as the remains of several scores of Jewish slave laborers killed outside of town and whose bones were found by Mezritch residents in 1946 and reinterred in the Jewish graveyard.

Gafni proudly pointed out that the youth brigade of the Mezritch volunteer fire department had recently labored mightily to clean up the "jungle" that had overtaken the cemetery. He also noted that while the Germans had used Jewish gravestones as paving blocks, a local Pole had preserved pieces of Jewish tombstones in his garage for 50 years, turning them over to Gafni a year or so before for placement in the cemetery.

Gafni cites these actions as evidence of

the goodhearted Mezritch gentiles, along with the Mezritch workman who arranged, gratis, the installation of the town square memorial and the town officials, whom Gafni characterizes as "now enthusiastic" about the project. Ariel Yahalom, who assisted Gafni with many of the preliminary arrangements for the memorial, told me that at one point Gafni did wonder how long the proposed sculpture would remain free of anti-Semitic graffiti. But, today, Gafni maintains that Poland is "probably the least anti-Semitic nation in Europe."

This is quite a turnabout for a man who long subscribed to the view of his one-time Revisionist heroes Menachem Begin and Yitzhak Shamir that "Poles imbibe anti-Semitism with their mother's milk." This, I must confess, is an opinion I myself have long shared. Have times changed? Certainly in the past anti-Semitism was quick to surface in Mezritch.

Chmelnicki pogromists slaughtered Jews in Mezritch in 1648-9; a ritual murder libel in Mezritch occurred in 1815. In the Nazi era, Christopher Browning reports, one Battalion 101 platoon leader testified at his war crimes trial that just before the massacre in the cemetery, the Nazis had to chase away "eager spectators" – presumably Mezritch gentiles. And in "Fear: Anti-Semitism in Poland After Auschwitz" (2006), Jan. T. Gross documents numerous cases of anti-Jewish hostility and violence by Mezritch gentiles aimed against the 1 percent of Mezritch Jews, about 200 souls, who survived the war and the camps.

After the recitation of the Kaddish, the intoning of *El Malei Rahamim*, the reading of a poem by Eliahu Magid and the laying of the wreaths, we made our way from the mosquito-plagued cemetery, past the site where the 3,000-seat synagogue had once stood (destroyed by the Nazis) and the town square. It was here we assembled for the memorial unveiling.

HERE, TOO, I THOUGHT ABOUT the Poles, the Mezritch gentiles. I can penetrate the minds of neither

REFUGE: The hotel, center, on Mezritch town square – the very building serving as Gestapo headquarters – where 10 Jews hid for a staggering 13 months in an attic and were never discovered

Holocaust survivors nor of their persecutors, but as a bystander to history, I've thought a lot about the bystanders. I was in a town in which hundreds of former Jewish homes and businesses were now occupied by gentiles. Countless issues regarding the ownership of former Jewish property in

'Poland is probably the least anti-Semitic nation in Europe'

**– Holocaust survivor
Avram Gafni**

Poland remain unresolved and numerous claims by heirs have been put forward. With good reason, therefore, many Polish "homeowners" may well tremble when Jewish visitors come by. How did Mezritch residents feel about that? What did they think of these Jews now descending on their Pope John Paul II Square with their

bold Israeli flags and their two tons of lugubrious polished granite? How many Mezritch gentiles would turn out for the ceremonial dedication of the memorial to Mezritch's Jews?

Hundreds did attend, and the ceremony was impressive. The square was festive with the flags of Israel, Poland and the European Union. The police band played a sonorous "Hatikva" and a jaunty Polish national anthem. The youth squad of the fire brigade, resplendent in their crimson shirts, formed an honor guard. Israel's ambassador to Poland, Zvi Rav-Ner (only three weeks on the job), addressed the crowd on tolerance and coexistence, as did Bishop Zbigniew Kiernikowski of Kielce (reciting a few lines of a psalm in Hebrew). Sculptor Yael Artzi spoke, as did Avram Gafni, town officials and a member of the Polish parliament.

INTERMITTENTLY, A LOUDSPEAKER broadcast the celebration of the mass being held in the Roman Catholic

church on the square (it was Sunday), the church with its statue of the Polish pope, his arms raised towards the former Gestapo headquarters and the attic with its Jewish stowaways, who survived until the Red Army arrived, that stood exactly opposite on the square. Jews once maintained some 88 shops and stalls on this central market place. Today there's a lingerie shop, a computer store, a mini-market and not much else.

On cue, the sun broke through and dispersed the clouds. The cover was whisked off of the memorial. Flowers were laid at its base, which was inscribed in Polish, Yiddish, Hebrew and English with the words: "The voice of your brother's blood is crying out to me from the ground" (Gen. 4:10). TV cameras rolled, people took pictures. The crowd remained subdued. One man said the monument looked like "one of those Jews in a prayer shawl." A woman was overheard saying the memorial reminded her of a pregnant Jew her mother had seen shot dead by a Nazi practically on this very spot.

WHAT DID THE POLES MAKE of all this? What to make of the Poles? What to make of Halina and Adam Sawiccy and their daughter Monika? The family had just emerged from church and had been drawn by curiosity to the activity on the square. ("The priest didn't mention the memorial dedication," Halina told me via her daughter, the only member of the family who spoke English. "He didn't even tell us the bishop was in Mezritch!")

Monika, who was home on vacation from Atlanta, Georgia, where she works as an au pair and is studying to teach English as a second language, then said that her parents were "so excited about the Jewish memorial that they just had to do something. Would we come to their home for lunch?"

Well, I said, I'm here with some companions.

Seven guests for an impromptu lunch? Absolutely no problem. Just jump in your van and follow us!

Which we did, following Adam Sawiccy's BMW about 10 kilometers out of town to a modern suburban villa on a tract of bucolic countryside. The home would be enviable in any country – right down to the grape arbor, the designer furnishings and the brushed metal home entertainment system. "We used to have a little weekend cabin here," Sawiccy

said through his daughter. "We liked it so much we built this place and moved here from town permanently." Sawiccy explained that he'd been a long-distance truck driver for many years and now owned his own international transport company. "The EU has been good for Poland," he said laconically, as he poured out the three-star brandy.

His wife, meanwhile, ran back and forth

'My uncle is the Mezritch town historian, and I've always been profoundly interested in the fate of the Jews here'
– Librarian Alicjow Koscion

from her sparkling kitchen, loading the dining room table with soup, sausages, pierogi, cakes and pastries, all homemade. Coffee, tea and a box of Polish chocolates the size of a pizza carton rounded out the meal.

It was all very unexpected and very nice, but I couldn't get a grip on why the Sawiccys had been moved to suddenly invite seven strangers into their home for a meal. The parents were in their fifties. According to the daughter, they had known that Mezritch had once had Jewish residents, but all that was before their time. They'd never known any Jews. "This day," Monika repeated when I pressed her, "they just felt they had to do something for Jewish people."

We had to get back to town for more events. At 4 p.m. the local cinema hosted a much-loved Mezritch chanteuse, Slawa Przybyuska, 77, who came out of semi-retirement to perform nearly an hour of Yiddish and Hebrew songs, and then a showing of the Israeli-made documentary, "Little America." The auditorium was standing room only. In the evening, a banquet was held in the town's best hotel, The Hesperus, and more speeches about brotherhood and tolerance by local dignitaries and members of Tel Aviv's Mezritch Association. Next day the visitors were off to tour the Majdanek concentration camp near Lublin, then on to Krakow and Auschwitz. The previous day Gafni had also escorted a group of Mezritch teens to Treblinka. I excused myself from most of these visits, having already made such excursions years

ago; I believe one visit to Auschwitz, if I may be permitted to say, is quite enough.

IHAD A HARD TIME GETTING MY head around the notion of Jews making pilgrimages to sites where their families had been slaughtered. But I was even more puzzled by all those Mezritch citizens who had come out to witness the day's events. Who were these gentiles and why were they here? These questions have any number of answers. Was it mere curiosity? A residual guilt? Do the Mezritch gentiles themselves even know?

Optimists might hold that with fascism and communism and maybe even anti-Semitism well buried in the past, it's simply honoring old victims in a new Poland in a new Europe.

Cynics, meanwhile, might argue it's simply pandering to Jewish tourism by an economically distressed and otherwise unvisited town like Mezritch. Jews, after all, are a major component in Poland's tourism industry. Several Polish-run tourist outfits cater specifically to Jewish visitors. Moreover, virtually every hotel gift shop or souvenir stand that I saw in Poland featured pictures and figurines of pious rabbis and dancing hasidim.

But incredibly, just as common are souvenir depictions of Jewish moneylenders counting their gold. I saw these in Poland's urban centers and in tiny villages like Kazimierz Dolny and in mid-size towns like Mezritch. I even saw such knick-knacks in Warsaw's Frederic Chopin Airport.

Are the Poles so far removed from history that they see nothing wrong with marketing Streicher-like images of Jews as money-grubbers? Has no one in Poland ever protested the sale of such items? Such racist "souvenirs," as noted above, are frowned upon and largely suppressed even in the land of the Ku Klux Klan. Why are Poles not embarrassed by them?

Therein lies a mystery. The farmer who saved Avram Gafni's life at the risk of his own was not the typical Polish gentile. Neither were the Mezritch residents who denounced hidden Jews to the Gestapo in return for bags of sugar. But what to make of the ones in between these extremes, the millions of bystanders? And of the millions of Poles today? Is Poland in truth "the least anti-Semitic nation in Europe"? And if so, is that saying much?

נאום הפרידה של ד"ר נפתלי ברזניאק

המכתב השניים עשר

כבוד ראש העיר, חברי המועצה, ואורחים נכבדים מישראל ומהתפוצות,

שמי נפתלי ברזניאק, בנו של משה ברזניאק נצר למשפחות ברזניאק, ריינווין וגלברג בני העיר ואני חבר בעמותה של יוצאי מזריץ' בישראל ואחד מפעיליה.

זו לי הפעם הרביעית בעיר הזו ואני נרגש כאילו זו הפעם הראשונה.

פעמיים הייתי עם אבי שסיפר את סיפורה של העיר שלו ליד כל אבן, ליד כל שביל. בפעם השלישית, כשהייתי במזריץ' לפני כשנתיים יחד עם מר אברהם גפני, יו"ר העמותה ויעל ארצי הפסלת, כדי ליצור את הקשר הראשוני בין ראש העיר לבין יוצאי העיר, לקראת המשימה שהושלמה היום, אבי כבר לא היה בין החיים. מכיוון שהיה לי חשוב לשתף אותו בכל העובר עלי, כתבתי לו בכל לילה מכתב אחד. עשרה מכתבים כתבתי, ובשנת 2007 אלה פורסמו בעיתון שלנו, מעזריטשער טריבונע, עיתון שנולד בעיר הזו. היום ברצוני להקריא לכם את המכתב השניים עשר.

אבא יקר, החלום התגשם... לא... זה לא חלום שהתגשם. המשימה הושלמה.

הרעיון שאברהם העלה לפני כ-3 שנים, להציב פסל במזריץ',

קרם עור וגידים במשך תקופה ארוכה, ובזכות עשייה מרובה בישראל ובמזריץ', התגשם היום. בכיכר המרכזית בעיר, שעבורך הייתה תקופה ארוכה כיכר החיים, ובתקופה השחורה הפכה לכיכר השילוחין, לאומשל אגפלאץ, לכיכר המוות, הוצבה היום אנדרטה המכונה "תפילה" לזכר הקהילה שלכם שנכחדה, לכבוד הקהילה שלנו שחיה וקיימת בכל קצוות תבל.

זו הפעם הרביעית שלי בעיר הולדתך, והפעם הראשונה שנעשה בה מעשה ממשי, אמיתי, גשמי הקושר את העבר עם העתיד.

כבר סיפרתי לך על שיחתי עם ראש העיר שבה הדגשתי בפניו, שבאנו לתת ולא לקחת. היום אני חוזר על דברי. באנו לתת לכם לא רק את הפסל הגשמי שיהווה מוקד משיכה למבקרים בעיר אלא באנו לתת גם את מה שהפסל מסמל: את העבר שהיה ואיננו עוד, את התפילה והתקווה לעתיד טוב יותר לכם ולנו ופתח לשיתוף בין שני העמים. אני יודע, אבא, שאם היית איתנו היום במקום הזה ובזמן הזה, היית מאושר.

אוהב ומתגעגע מאד
בנך, נפתלי

ולסיום אני רוצה להודות לכם ראשי העיר ותושביה על ההזדמנות שנתתם לנו להציב את האנדרטה בכיכר המרכזית של העיר כך שכל מי שיעבור כאן יידע לא רק על עברה של העיר, אלא את התפילה המשותפת שכולנו נושאים לעתיד טוב יותר.

בשם הקהילה של יוצאי העיר מזריץ' בישראל אני אומר לכם, תודה רבה.

לאברהם גפני גילה שחר ושרית פרידמן-ברזניאק

אברהם היקר

נמצאים אנו כאן, נפעמים ונרגשים מהיותנו שותפים לאירוע היסטורי לקהילת מזריץ', לעם הפולני ולעם היהודי, שרק אנשים בעלי שיעור קומה כשלך, אברהם, היו יכולים לברוא.

הנסיעה הראשונה שלך למזריץ' עם בנך בנצי לפני כעשר שנים, הציתה את הלהבה הבוערת בך כמו אש התמיד, להבה של עשייה למען עברך, למען עברם של בני משפחתך, בני עירך, בני עמך. עד אותה עת בחרת להדחיק את העבר הנורא, מתוך החלטה מודעת לחיות את החיים ולא לעסוק בזיכרון ולהתחבר לכאב. מהיום שבו החלטת לפעול במסגרת עמותת יוצאי מזריץ' - רוב זמנך ומרצך מוקדשים לעבודת הקודש הזו של ההנצחה.

בעשור האחרון הינך מוביל פעילות ענפה. אתה הוא עמוד האש הניצב בראש המחנה: בעל חזון, אמונה, דרך, פעיל ומפעיל, מעודד, מלהיב, מחבר, יוזם, מייצר, מתכנן, מבצע, מכוון, מקשר.

כשהאור דולק בחלונך, בשעות הקטנות של הלילה, אנו יודעים שעוד רעיון גדול קורם עור וגידים, שהיכרת חבר חדש בקצה זה או אחר של אירופה, שעוד הודעת דואר אלקטרוני נשלחת לחברים בארץ ובחו"ל ועוד מעגל אתה סוגר ומיד פותח מעגל חדש.

בזכות אישיותך ונועם הליכותך השכלת ליצור קשרים עם בני כל הדורות, בני כל העמים, באמצעים ישירים, תוך שימוש בטכנולוגיה מתקדמת. בסבלנות רבה הרכבת מלים, תמונות, סיפורים, זיכרונות והבאת לידי מימוש מסע מרגש זה, אשר סוחף את פעילות העמותה לשיא נוסף. וכך הגענו עד הלום.

אנחנו כאן, בארץ אבותיך, אבותינו - בזכותך. מכבדים אותך על שהעזת לחלום וזכית להגשים. מעריצים אותך על שלא נרתעת להביט אל מעבר לאופק, על שהיה בך האומץ לחצות גבולות והכוח להתגבר על ספקות ומכשולים, על שהובלת אותנו בעקבותיך באש ובמים אל המטרה הנכספת הזאת של הנצחת זיכרון היהודים והשוואה בקרב יוצאי הקהילה שלך/שלנו, העיר שלך/שלנו...

ו...

אומרים, שמאחורי כל גבר מצליח עומדת אישה... ואמנם, רינה, הרעיה שאיתך - תומכת, מגבה, מביעה עמדה, מלווה אותך בכל מקום, ומאז תחילת פעילותנו המשותפת גם אותנו - לך אנו רוצים להודות ולהביע את הערכתנו הגדולה.

רינה, את אולי הפסדת שעות שקטות ביחד עם אברהם, אבל אנחנו, לעומת זאת, הרווחנו בגדול...

בשם תְּבָרִי בוועד עמותת יוצאי מזריץ', שזוכים לבלות במחיצתך שעות נוספות ומאד נהנים, בשם המשתתפים במסע שהגיעו מהארץ ומקצוות תבל, בשם כל קהילת מזריץ' הישראלית והפולנית - אנחנו מודים לשניכם מקרב ליבנו.

ליעל ארצי שרית פרידמן-ברזניאק

הנה, החלום הנכסף מתגשם ואנחנו - בני הורינו וסבינו ומשפחותינו שהיו כאן, שעבדו את האדמה הזו, שהאמינו בכל ליבם שזו נחלתם לעולם ועד עד שלפתע גורשו, עד שנהרגו, שנטבחו, שנעלמו, עומדים היום בפולין, על אדמת עירם מזריץ', מול מעשה ידייך להתפאר, יודעים, שהיצירה "תפילה", העשויה אבן גרניט קשה וחזקה ואדומה, המסמלת את האדמה, האדם והדם, תישאר כאן לנצח, או כדברייך: "האבן תישאר תמיד, כי אף אחד לא יוכל לשבור אותה".

האבן הזאת תישאר לעולם בתודעת העמים ותהיה לזיכרון לדורות הבאים. היא תספר, שבמקום הזה חיה לפני שנים רבות קהילה יהודית תוססת, פעילה, שוקקת - אמריקה קטנה, אחת מיני רבות, שהושמדה והוכחדה.

בחרנו כך להיות הפסלת שלנו, ללא היסוס. היה כך משהו משלנו: רגשי, נוגע, חי אותנו ואת הכאב שאנחנו נושאים בקירבנו. התחברת אלינו ממקום של צניעות (למרות שמך ההולך לפניך), נועם, רוגע, יופי. תמיד מזמינה, מסבירה, משתפת. הסגנון המיוחד שלך, השפה שבה את משתמשת, התיאורים שלך - הם כל כך אמיתיים, אמינים, כנים, מהלב - וכל כך מתאימים לנו.

את ייחודית, שופעת קסם, אנושית. זכות גדולה נפלה בחלקנו להיות במחיצתך.

רינה ואברהם המציאו אותך ואנחנו אימצנו אותך.

את שהגעת ממרוקו הפכת באחת לפולנייה. ואם לדייק יותר, לפולניה ממזריץ'.

אנו מודים לך בשם הוועד, בשמה של כל הקהילה שלנו, ובשם בני העיר שפעם היתה שלנו!

לאריאל יהלומי שרית פרידמן-ברזניאק

אריאל היקר

אתה המצאת המאה!

מי המציא אותך? איך התוודענו אליך? איך הגחת לחיינו בזמן הנכון ובמקום המתאים?

להלן הסיפור:

היינו אובדי עצות ותהינו באפילה - מי ישיענו ויסייע לנו לארגן את האירוע שעומד להתרחש במזריץ' מי יארגן לנו את הטקס? אולי תיסע משלחת חלוץ לפולין לפני הטקס? אולי נבקש טובה מהשגרירות? אולי בכלל לא צריך טקס? אולי ואולי ואולי.

וכך, בעוד אנו חוככים בדעתנו, העלה אברהם את הפתרון האולטימטיבי בזכותו של גד פינקלשטיין, ידידו, שכנו בן עירו וחבר וועד וותיק.

לפתרון קוראים אריאל.

מי האיש הזה, שאלנו? מה הניסיון שלו בארגון כנסים, טקסים ואירועים תהינו.

אברהם בדק - וירא כי טוב, וצדק.

היית לנו כמושיע.

בפגישותינו איתך, בשיחות הטלפון המרובות עם אברהם, בחליפת המיילים ובכל הזדמנות היית נגיש, כל רעיון היית מוכן לבדוק, כל יוזמה שהעלנו בפניך היתה ברוכה. עוד לפני שסיימנו להעלות בקשה - היא כבר נרשמה. הקדמת אותנו בכל דבר, נסעת לכל מקום, דיברת עם כל מי שצריך. זה לא רק עניין של שפה. זה גם הרצון, היכולת, המיומנות הארגונית, הבין-אישית התרבותית.

אריאל היקר, שבענו ממך נחת ואתה סייעת לנו להשיג את מטרתנו-ייעודנו - ובגדול.

ועוד דבר:

אם עד עכשיו חשבת, שזגלמביה, המחוז ממנו הגעת, היא פולין אז הנה, הייתה לך הזדמנות להיחשף לקהילה קטנה-גדולה, יוזמת, יוצרת, מקדמת ובעיקר חולמת ועושה, כאילו היתה פולין המדינה.

אנחנו מעריכים ומודים לך בשם כל אנשי מזריץ', בשם כל אנשי Miedzyrzec Podlasky

2009 - שנת פולין בישראל

לכבוד שנת פולין בישראל הופק בול בהוצאה משותפת של פולין וישראל

בול בהוצאת "שנת פולין בישראל"
הוצאה משותפת של פולין וישראל
הונה ההצעה: מרשנה דוברובסקה
מספר הבול: 1
ערך הנקוב: 3.00 זלוטי
תפוצה: 400000
טכניקת ההדפסה: אוסט
מידות הבול: 31,25 – 39,5 מ"מ
מידות הבול בבולק: 70 – 90 מ"מ
פירו: פירו
תאריך ההפצה: 22 באפריל 2009

שנת פולין בישראל

הצרפתי נהרג בקרב קוצק ב-1809. בנו של ברק יוסלביץ', יוסיף ברקוביץ' (1789-1846), וניכדו ליאון המשיכו במסורת של המאבק הפטריוטי על חופש של פולין. יוסיף ברקוביץ' נלחם באויבים תחילה ליד אביו בצבא דוכסות ורשה, נלחם באוסטרים בין השאר בקרב קוצק ואחריו מותו של ברק יוסלביץ' השתתף במלחמת נפוליאון עם רוסיה ב-1812. היה פצוע פעמים רבות והתבלט באומצו בקרב. כאביו קיבל מסדר ליגיון הכבוד (עם הצלב הזהב). אחר כך יחד עם בנו ליאון השתתפו במרית נבמבר ולאחר נפילתה היגר תחילה לצרפת ואחר כך לממלכה המאוחדת ונפטר בה.

התילות של ברק...

ברק יוסלביץ' זכה בתהילה גדולה. ליהודי פולין בשנים הבאות הוא היה לדוגמה של מסירות למדינה שמשפחתו היה בה מדורי דורות, למדינה שהייתה מולדתו. הרבה פטריוטים פולניים ממוצא יהודי השתתפו במאבקים על שחרור פולין. לא רצו להסתכל באופן סביל על מלחמות מטרידות את פולין. התנדבו לצבא והתבלטו באומצם ובגבורתם. זאנצאי של ברק יוסלביץ' נלחמו בכל חזיתות של מלחמת העולם הראשונה והשנייה. הם שרתו בין השאר בצבא של אלוף ולדיסלב אנדרס, בצבא הראשון של הכוחות הפולנים, במחתרת הפולנית. אף אחד לא הבין יותר מפולנים ויהודים מה זה לחלום על חופש המולדת ולתת את חייהם לכבודה.

ראה

www.poland-israel.org

הבול החדש ומעטפת יום ההילך

הדואר הפולני יחד עם דואר ישראלי מפיצים בול לזכרה של שנת פולין בישראל ולהבלטת יחסים ידידותיים בין שתי המדינות. בבול נמצא דיוקן של ברק יוסלביץ' על הסוס, במדים של המפקד, בראש היחידה בקרב קוצק. הציור הזה צויר ב-1893 יוליוס קוסק, אומן פולני מצטיין. על מעטפת יום ההילך נמצאת קצרה ביוגרפית על ברק יוסלביץ'. חותמת התאריך המשותפת במשרד הדואר הראשון בוורשה נלווה להוצאה הזאת. כדאי לזכור שזאת ההוצאה המשותפת השנייה של הדואר הפולני והישראלי. ב-1993 הופצו בול וגלויה לזכרה של יובל שנים למרד היהודים בגטו ורשה.

מאז 9 באפריל 2008 נמשכת בישראל שנת פולין – האירוע התרבותי והעיוני הגדול המראה את הישגי פולין – מדינה קרובה ללבבות יהודים רבים. החגיגות, הכלולות בין השאר את הקרנות סרטים, הופעות של אומנים פולניים וישראלים מפורסמים, סמינרים, סדנאות וכנסים עיוניים, מתואמות על ידי מכון של אדם מייקוביץ' בוורשה, שגרירות פולין בתל אביב והמכון הפולני בתל אביב. האירוע האחרון של החגיגות תהיה ההוצאה המשותפת של הבול המזכיר את דמות של ברק יוסלביץ' – הגיבור של ההתקוממות הפולנית.

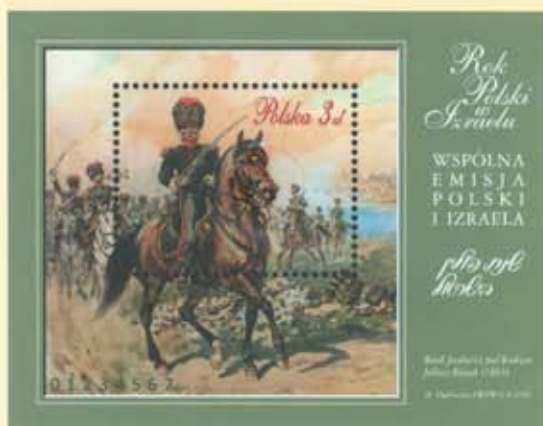
ברק יוסלביץ'

ברק יוסלביץ' נולד ב-1764 בקרטינגה בליטא. הוא עסק במסחר סוסים. אחרי פירוז מרית קושטיושקו ב-1794 יחד עם יוסיף ארונביץ' כתבו את הפניה ביידיש ליהודי פולין הקוראת אותם להילחם. הוא אירגן רגימנט חיל-הפרשים מכחמש מאות מתנדבים. לבקשתו המנהיג טדאוש קושטיושקו הבטיח לחיילים יהודיים שיוכלו לציית לעיקרונות דתם וביניהם לגדל זקנים, לאכול אוכל כשר ולשמור על שבת אם הנסיבות יאפשרו להם. בזמן הגנה של פרצה, רבע בוורשה, פלוגתו של ברק יוסלביץ' הוכשלה. רוב החיילים נשמדו ומפקד היחידה היה בין הנמלים. אחרי נפילתה של המרד ברק יוסלביץ' היגר לאיטליה ושם "כאלוף-משנה סרן חיל-הפרשים הפולני" התנדב לליגיונות פולניים של אלוף ין הנריק דומברובסקי. במערכת נפוליאון השתתף בקרבות רבים וביניהם בקרב הוהנלינדן ואוסטרליץ. אחרי הקימת דוכסות ורשה ב-1807 נשאר בצבא כמפקד הפלוגה ברגימנט הצלפים הרכובים החמישי. ב-1808 קיבל צלב וירטוטי מליטרי ולפני זה גם מסדר ליגיון הכבוד

מעניין:

על ברק יוסלביץ' הגיבור היה שיר:

"היה ברק, יהודי גיבור,
אדם טוב, חייל ישר,
לא בכוס ולא בקלפים
אלא בזמן זכה בתהילתו."

autor projektu: Marzanna Dąbrowska
 liczba znaczków: 1
 nominal: 3,00 zł
 nakład: 400.000 szt.
 technika druku: offset
 wymiary znaczka: 39,5 x 31,25 mm
 wymiary bloku: 90 x 70 mm
 papier: fluorescencyjny
 data obiegu: 22 kwietnia 2009 r.

Rok Polski w Izraelu

Od 9 kwietnia 2008 r. trwa w Izraelu Rok Polski – wielkie wydarzenie kulturalne i naukowe, ukazujące dorobek Polski, kraju drogiego sercom wielu Żydów. Bogaty program obchodów, obejmujący m.in. projekcje filmów, występy znanych polskich i izraelskich artystów, seminaria, warsztaty oraz konferencje naukowe, jest koordynowany przez Instytut Adama Mickiewicza w Warszawie, Ambasadę Rzeczypospolitej Polskiej w Tel Awiwie i Instytut Polski w Tel Awiwie. Kończącym akordem obchodów jest wspólna emisja znaczka pocztowego, upamiętniająca postać Berka Joselewicza – bohatera polskich zrywów narodowościowych.

Berek Joselewicz

Berek Joselewicz urodził się w 1764 r. w Kretyndze, na Litwie. Zajmował się handlem końmi. Po wybuchu powstania kościuszkowskiego w 1794 r. wraz z Józefem Aronowiczem napisał w języku jidysz odezwę do Żydów polskich, wzywającą ich do walki. Z około pięciuset ochotników zorganizował regiment kawalerii. Na jego prośbę Naczelnik Tadeusz Kościuszko zapewnił żołnierzom pochodzenia żydowskiego przestrzeganie religijnych obyczajów, w tym noszenie bród i spożywanie koszernej jedzenia oraz przestrzeganie szabatu, jeśli okoliczności na to pozwolą. Podczas obrony warszawskiej Pragi szwadron Berka Joselewicza został rozbity – niewielu żołnierzy ocalało. Jednym z nich był dowódca oddziału. Po upadku powstania Berek Joselewicz wyemigrował do Włoch, gdzie jako „pułkownik, Rotmistrz

Kawalerii Polskiej”, zgłosił się do Legionów Polskich generała Jana Henryka Dąbrowskiego. Brał udział w wielu bitwach w kampanii napoleońskiej (m.in. pod Hohenlinden i Austerlitz). Po utworzeniu Księstwa Warszawskiego w 1807 r. pozostał w armii jako dowódca szwadronu w 5. Pułku Strzelców Konnych. W 1808 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Virtuti Militari, wcześniej zaś francuskim Orderem Legii Honorowej. Zginął w czasie walk pod Kockiem w 1809 r. Tradycje patriotycznej walki o wolność Polski kontynuował syn Berka Joselewicza, Józef Berkowicz (1789–1846) i jego wnuk Leon.

Sława Berka...

Berek Joselewicz okrył się wielką sławą. Przykład jego poświęcenia się sprawie odzyskania wolności kraju, w którym jego rodzina żyła od pokoleń i który uważał za swoją Ojczyznę, był najlepszą zachętą dla innych Żydów polskich w następnych latach. W walkach narodowowyzwoleńczych brało udział wielu patriotów polskich żydowskiego pochodzenia. Nie chcieli oni biernie przyglądać się nekającym ziemie polskie wojennym zawieruchom. Wstępowali więc do wojska, gdzie odznaczali się walecznością i bojowym męstwem. Potomkowie Berka Joselewicza walczyli na wszystkich frontach I i II wojny światowej. Nie zabrakło ich m.in. ani w Armii generała Władysława Andersa, ani w Armii Wojska Polskiego, ani w polskim podziemiu. Nikt bowiem bardziej od Polaków i Żydów nie rozumiał, co to znaczy śnić o wolnej Ojczyźnie i za nią oddać życie.

Nowy znaczek i koperta Pierwszego Dnia Obiegu FDC

Poczta Polska wraz z Poczta Izraelską wprowadzając do obiegu znaczek pocztowy w bloku dla upamiętnienia Roku Polskiego w Izraelu i podkreślenia przyjacielskich stosunków między obu krajami. Na znaczku znajduje się portret Berka Joselewicza na koniu. Autorem obrazu namalowanego w 1893 r. jest wybitny malarz polski Juliusz Kossak. Warto przypomnieć, że jest to druga wspólna emisja obydwu administracji pocztowych. W 1993 r. wydany został znaczek pocztowy z przewiszką i kartka okolicznościowa dla upamiętnienia 50. rocznicy powstania Żydów w warszawskim getcie.

Ciekawostka:

O bohaterskim Berku Joselewicu krążył wierszyk:

„Był raz Berek, dzielny Żyd,
 Człek pocziwy, wojak prawy,
 Nie kwaterkę, ni szulerkę,
 lecz się krwią dorobił sławy.”

The Polish Year in Israel

Since 9 April 2008 a major event of culture and science – The Polish Year, has been celebrated in Israel in order to demonstrate the legacy of Poland, a country which is dear to many Jewish people. The rich agenda of the scheme, including film presentations, performance of well known Polish and Israeli artists, seminars, workshops and science conferences, is coordinated by the Adam Mickiewicz Institute in Warsaw, the Embassy of the Republic of Poland in Tel Aviv and the Polish Institute in Tel Aviv. The crowning of the celebrations is a joint postage stamp issue, commemorating the person of Berek Joselewicz – a hero of the Polish bids for independence.

Berek Joselewicz

Berek Joselewicz was born in 1764 in Kretynga, Lithuania. He earned a living as a horse trader. Upon the outbreak of the Tadeusz Kościuszko uprising in 1794, with the help of Józef Aronowicz he wrote an appeal in the Yiddish language calling the Polish Jews to arms. With around five hundred volunteers who responded to his call, he built a cavalry regiment. He persuaded Kościuszko to allow that the Jewish freedom fighters observe their religious customs, including wearing beards, eating kosher meals and celebrating Sabbath whenever it's possible in the circumstances. Berek Joselewicz's squadron was beaten during the battle to defend the Praga district of Warsaw, with only a few survivors remaining, including the captain. After the fall of the uprising, Berek Joselewicz emigrated to Italy, where he joined the Polish Legions of general Jan Henryk Dąbrowski as "colonel, Captain of the Polish Cavalry". He took part in numerous battles of the Napoleonic campaign, including the ones of Hohenlinden and Austerlitz. Following the constitution of the Duchy of Warsaw (Księstwo Warszawskie) in 1807, he remained in the army as squadron leader in the 5 Mounted Riflemen Regiment. In 1808 he was awarded with the Virtuti Militari Knight's Cross, and he also received the National Order of the Legion of Honour prior to that. He died during the battles of Kock in 1809. The patriotic traditions of fighting for the freedom of Poland were passed on to Berek Joselewicz's son, Józef Berkowicz (1789 – 1846), and his grandson Leon.

Berek's fame...

Berek Joselewicz earned himself a great deal of fame. The example that he set by committing his life to fighting for the freedom of the country where his family had lived for generations, and which he considered to be his motherland, was the strongest encouragement for many Polish Jews in the following years. Numerous Polish patriots of Jewish origin fought in the armed bids for independence. They were the ones who did not agree to stand idle and watch the Polish land being engulfed with the ravages of war. So they joined the army, and they gave proof of their courage and valour. The descendants of Berek Joselewicz fought on every front of World Wars I and II, including in the armed forces of general Władysław Anders, the 1st Polish Army and the Polish underground forces. That is because no one could understand what it means to dream of the freedom of one's mother country, and sacrifice their life for that cause, better than the Poles and the Jews.

New stamp and First Day Cover

Poczta Polska (the Polish Post), in cooperation with Israel Post, issued a postage stamp block in order to commemorate the Polish Year in Israel and to stress the amiable nature of the relations between both states. The stamp features a portrait of Berek Joselewicz sitting on a horse. The image on the postage stamp is a copy of a painting made in 1893 by an outstanding Polish painter, Juliusz Kossak. It's worth noting that it's the second joint issue of the above postal operators. In 1993 a postage stamp with an adjoining field and a commemorative postcard were issued on account of the 50th anniversary of the uprising in the Warsaw Ghetto.

Did you know?

The hero Berek Joselewicz even had a short rhyme about him:

"Once there was Berek, a tough Jewish man,
He was decent, and he was brave,
He didn't drink and he didn't cheat,
But shed his blood to gain his fame."

Postage stamp block of "The Polish Year in Israel"

Design author:	Marzanna Dąbrowska
Number of stamps:	1
Denomination:	PLN 3.00
Print run:	400,000
Printing technique:	offset
Stamp size:	39,5 x 31,25 mm
Block size:	90 x 70 mm
Paper type:	fluorescent
Issue date:	22 April 2009

